

Nobelova
nagrada za
književnost
2009. godine

A stylized illustration of a woman in a black dress with a white face and large black eyes. She is holding a fox's head in her right hand. The background is a light blue sky with a yellow ground area at the bottom. The text is overlaid on the left side of the image.

HERTA
MÜLLER
**LISICA JE
VEĆ TAD
BILA LOVAC**

IZDAVAČ

buybook

Radićeva 4, Sarajevo

Tel: + 387 33 550-495

Fax: + 387 33 550-496

fabrikaknjiga@buybook.ba

www.buybook.ba

ZA IZDAVAČA

Goran Samardžić

Damir Uzunović

NASLOV IZVORNIKA

Der Fuchs war schon immer der Jäger

Copyright © Carl Hanser Verlag München 2009

All rights reserved

PRIJEVOD S NJEMAČKOG

Sabine Marić

IZVRŠNA UREDNICA

Vesna Bičić

UREDNICA

Ida Hamidović

LEKTURA

Vlasta Brajković

KOREKTURA

Buybook

DIZAJN NASLOVNICE
Aleksandra Nina Knežević

DTP
Velid Hodžić

ŠTAMPA
Budućnost, Novi Sad

Herta Müller

LISICA JE VEĆ TAD BILA LOVAC

*S njemačkog prevela Sabine Marić
Sarajevo, 2012.*

*Nema veze, nema veze,
govorio sam si, nema veze.*

VENEDIKT JEROFEJEV

Put crva u jabuci

Mrav nosi mrtvu muhu. Mrav ne vidi put, okrene muhu i odgmiže natrag. Muha je tri puta veća od mrava. Adina pomakne lakat, ne želi muhi prepriječiti put. Kraj Adininog koljena svjetluca grumen katrana koji se rastapa na suncu. Ona ga dodirne prstom i, dok odmiče ruku, nit katrana se razvuče, ukruti na zraku i slomi.

Mrav ima glavu poput pribadače, u njoj sunce ne može gorjeti. Ono prži. Mrav se izgubio. On gmiže, ali nije živ, oko ga ne doživljava kao životinju. I pljeva gmiže poput njega na rubu grada. Muha je živa jer je tri puta veća i jer je nose, nju oko doživljava kao životinju.

Clara ne vidi muhu, sunce je užarena bundeva, i zasljepljuje. Clarina bedra su široko razmaknuta, spustila je ruke među svoja koljena. Tamo gdje gaćice zarezuju bedra, proviruju stidne dlačice. Ispod stidnih dlačica leže makaze, kalem s bijelim koncem, sunčane naočale i naprstak. Clara šije ljetnu košulju. Iгла uranja, konac korača, tvoja majka na ledu, kaže Clara, i poliže krv s prsta. Psovka s ledom, s majkom igle, niti konca. Kad Clara psuje, sve ima majku.

Majka igle je mjesto koje krvari. Majka igle je najstarija majka na svijetu, rodila je sve igle. Ona za sve svoje igle traži prst za ubod, na rukama svih onih na svijetu koji šiju. Svijet je malen u psovki, iznad njega visi grumen igala i grumen krvi. U psovki majka konca s nitima zamotan u klupko vreba nad svijetom.

Na ovoj vrućini izgovaraš psovke s ledom, kaže Adina, a Clarine jagodične kosti crtaju, njezin jezik kruži po ustima. Clari se uvijek pojave bore na licu kad izgovara psovke, jer u psovki je svaka riječ metak koji može pogoditi stvari s riječima na usnama. Čak i majku stvari. Adina i Clara leže na pokrivaču. Adina je gola, a Clara je samo u kupaćim gaćicama.

Psovke su hladne. Psovke ne trebaju ni dalje, ni kruh, ni jabuke, ni ljeto. Njih ne možeš mirisati ni pojesti. Psovke su samo za kovitlanje i ležanje na tlu, za kratko divljanje i dugo mirovanje. One spuštaju lupanje u sljepoočnicama u ručne zglobove te podižu prigušene otkucaje srca do ušiju. Psovke se podižu i guše.

Kad se psovke slome, nije ih nikad ni bilo.

Pokrivač leži na krovu stambenog bloka, krov je okružen topolama. One su više od svih krovova u gradu, zelene su, nemaju pojedinačne listove, samo lišće. Topole ne šušte, one šume. Lišće je uspravno na topolama, poput grana, i ne vidi se drvo. A na visini koju više ništa ne može dosegnuti, topole režu vrući zrak. Topole su poput zelenih noževa.

Kad Adina predugo gleda u topole, one u grlu okrenu noževe s jedne na drugu stranu. Tad joj se zavrti u grlu. A njezino čelo osjeti da niti jedno poslijepodne ne može toliko dugo zadržati topolu, koliko dugo svjetlost navečer može nestajati iza tvornice. Večer bi trebala požuriti, noć bi mogla zadržati topole jer se ne vide.

Između stambenih blokova klofanje razbija dan, gore na krovu čuje se jeka u kojoj se sudaraju udarci, kao riječi kad ih u psovki izgovara Clara.

Klofanje ne može do ušiju podići prigušene otkucaje srca.

Clara je umorna nakon psovke, a nebo je toliko prazno da Clara zbog zasljepljujuće svjetlosti zatvara oči, a Adina ih naglo otvara i stane previše dugo gledati u prazninu. Skroz gore gdje nema više ni zelenih noževa, napeta nit vrućeg zraka ulazi u oko. Na njoj je obješena sva težina grada.

Jedno je dijete ujutro u školi reklo Adini da je nebo danas posve drugačije. Dijete koje je uvijek vrlo tiho među ostalom djecom. Oči su mu široko razmaknute, što mu sljepoočnice čini uskima. Jutros me majka probudila u četiri, reklo je dijete, dala mi je ključ jer je morala otići na željezničku stanicu. Otpratio sam je do kapije. Dok sam s njom prolazio dvorištem, na ramenima sam osjetio koliko je nisko nebo. Mogao sam se

osloniti na njega, no nisam želio preplašiti majku. Kad sam se sam vraćao dvorištem, kamenje je bilo prozirno. Brzo sam hodao. Ulazna vrata bila su drugačija, drvo nije bilo ukrašeno. Mogao sam spavati još tri sata, reklo je dijete, ali više nisam zaspao. Zatim sam se trgnuo od straha iako sam bio budan. Možda sam ipak spavao jer su mi se oči naprezale. Sanjao sam da ležim na suncu kraj mora s mjehurom na trbuhu. Skinuo sam kožu s mjehura, i nije boljelo. Ispod kože bio je kamen. Vjetar je puhao i podizao more u zrak. No to nije bilo more nego marama s naborima. Ispod nije bilo kamenje, ispod marame ležalo je meso.

Dijete se počelo smijati usred posljednje rečenice, a potom usred tišine. Njegovi zubi nalikovali su šljunku, pocrnjele polovice i glatki, bijeli zubi. Lice djeteta otkrivalo je starost koju dječiji glas nije mogao podnijeti. Lice djeteta zaudaralo je na trulo voće.

To je bio vonj starih žena koje svoje lice pudraju sve dok puder ne djeluje ocvalo poput njihove kože. Žena kojima ruke drhte pred ogledalom, koje crvenilom za usne udaraju u zube i poslije toga neko vrijeme gledaju svoje prste pred ogledalom. Njihovi nokti su iščerkani i imaju bijelo dvorište.

Dok je dijete stajalo u školskom dvorištu među ostalom djecom, mrlja na njegovom obrazu bila je znak njegove samoće. Ona se rastezala jer je iznad topola svjetlost koso padala na tlo.

Clara je zaspala, u snovima odlazi daleko, njezin san na suncu ostavlja Adinu usamljenom. Ljeto se klofanjem razbija u zelene ljuske. Kroz šum topola sve su zelene ljuske ostavljeno ljeto. U godinama djetinjstva dok se raste no ipak osjeća da svaki dan navečer pada preko ruba. Dani djetinjstva sa strogom, pravilno odrezanom kosom, suho blato u predgrađu, prašina iza tramvaja, a na pločniku koraci visokih iscrpljenih muškaraca koji su zarađivali novac za kruh.

Predgrađe je žicama i cijevima bilo obješeno za grad, te mostom ispod kojeg nije tekla rijeka. Predgrađe je s obje strane bilo otvoreno, kao i zidovi, putovi i stabla. U jedan kraj predgrađa brujeći su ulazili tramvaji, a tvornice su ispuštale dim iznad mosta bez rijeke. Brujanje tramvaja dolje i

dim gore ponekad se nisu razlikovali. Na drugom kraju predgrađa polja su proždirala prostor, sterala se u daljinu sa svojim listovima repe, a iza njih su se sjajili bijeli zidovi. Bili su veliki poput ruke. Tamo se nalazilo selo. Između sela i mosta bez rijeke tumarale su ovce. Nisu jele listove repe, kraj poljskog puta rasla je trava, a one bi pojele put prije kraja ljeta. Zatim bi stajale pred gradom i lizale zidove tvornice.

Tvornica se nalazila ispred i iza mosta bez rijeke. Bila je velika. Krave i svinje vrištale su iza zidova. Navečer su se palili rogovi i papci, jednak miris penjao se prema predgrađu. Tvornica je bila klaonica. Pijetlovi su kukurikali ujutro dok je još bilo mračno. Hodali su sivim unutarnjim dvorištima kao što su iscrpljeni muškarci hodali ulicom. Imali su isti izraz lica.

Muškarci su od posljednje stanice pješice prelazili most. Nebo bi se spustilo na most, a kad je bilo crveno, nosili bi crvenu krestu u kosi. Kad bi šišao kosu Adininog oca, frizer iz predgrađa govorio je da za junake rada nema ništa ljepše od pijetlove kreste.

Adina je pitala frizera za crvenu krestu jer je on poznavao svaku glavu i krunu. Rekao je da su zvrkovi u kosi ono što su pijetlovima krila. Zato je Adina znala da će u svim tim godinama svaki iscrpljeni muškarac jednom preletjeti most. No niko nije znao kad.

Pijetlovi su letjeli preko ograda, prije toga su pili vodu iz praznih konzervi u unutarnjim dvorištima. Noću su spavali u kutijama za cipele. U tim su se kutijama skrivale mačke kad bi i stabla postala hladna.

Posljednja stanica je za sedamdeset koraka bila bliže predgrađu nego most bez rijeke. Adina je izbrojala korake, jer je posljednja stanica na jednoj strani ulice bila prva na drugoj strani. Muškarci su polagano izlazili na zadnjoj stanici, a žene su brzo ulazile na prvoj. Žene su hodale prije ulaska. Kosa im je rano ujutro bila zgnječena, džepovi leteći, a ispod ruku imale su mrlje od znoja. One su često bile suhe i ostavljale su bijele rubove. Mašinska ulja i hrđa nagrizzali su lak za nokte na prstima žena. Umor tvornice vidio se između brade i očiju već pri hodanju do tramvaja.

Kad bi prvi tramvaji počeli brujati, Adina se budila i smrzavala u ljetnoj haljini. Na haljini je bio uzorak stabala. Krošnje su visile naopak. Krojačica je tokom šivanja tkaninu postavila naglavce.

Krojačica je živjela u dvije male sobe, pod je bio neravan, a zidovi vlažni, prekriveni izbočinama nalik trbusima. Prozori su gledali u unutarnje

dvorište. Na jednom prozoru bila je naslonjena limena ploča s natpisom ZADRUGA NAPREDAK.

Krojačica je sobe zvala RADIONICA. Na stolu, na krevetu, na stolicama i škrinjama ležale su tkanine. Na podu i pragovima ležali su ostaci tkanine. Za svaku tkaninu bio je pričvršćen papirić s imenom. U drvenom sanduku iza kreveta bila je vreća puna ostataka tkanine. A na drvenom sanduku je stajalo NEUPOTREBLJIVO. Krojačica je tražila mjere u maloj bilježnici. Onaj ko je dolazio godinama bio je stalna mušterija. Onaj ko je dolazio rijetko, slučajno ili samo jedanput, bio je povremena mušterija. Kad su stalne mušterije donosile tkaninu, krojačica više nije zapisivala njihove mjere u bilježnicu. Samo je mjere jedne žene, koja je bila iscrpljena poput muškaraca i koja je svakodnevno odlazila u klaonicu, krojačica zapisivala svaki put. Stavila bi mjernu vrpču u usta i rekla, trebala bi ići k veterinaru ako želiš haljinu. Ako i dalje nastaviš mršavjeti svako ljeto, moja će bilježnica uskoro biti puna tvojih kostiju.

Žena je krojačici donosila novu bilježnicu nekoliko puta godišnje. Na koricama je pisalo BILJEŽNICA RADNOG KOLEKTIVA, a iznad stupaca ŽIVA VAGA i MRTVA VAGA.

Adina nikad nije smjela hodati bosa po krojačnici jer su na podu između ostataka tkanine ležale pribadače. Samo je krojačica znala kako hodati i ne ubosti se. Jedanput sedmično puzala je s magnetom kroz krojačnicu. Tad bi joj sve pribadače s poda skočile u ruku. Adinina majka rekla je krojačici pri probi, stabla vise prema dolje, zar ne vidiš, izvrnula si tkaninu. Krojačica je mogla okrenuti tkaninu jer je bila prošivena samo bijelim koncem. Držala je dvije pribadače u ustima, prednja i stražnja strana su važne, rekla je, i patentni zatvarač mora biti s lijeve strane, ako gledam odavde, dolje je gore. Sagnula je lice prema podu, kokoši to vide ovako, rekla je. I patuljci, rekla je Adina. Njezina majka gledala je kroz prozor u unutarnje dvorište.

S ulične strane zgrade bio je izlog pun križeva, solunara i kantica za zalijevanje od cinčanog lima. Bili su naslonjeni na stare novine i pred njima je na izvezenom pokrivaču ležala limena ploča s natpisom ZADRUGA NAPREDAK.

Križevi, solunari i kanticice za polijevanje drhtali su kad je prolazio tramvaj. No ne bi se prevrnuli.

Iza izloga stajao je sto s makazama, kliještima i vijcima, a iza stola sjedio je muškarac. Limar. Nosio je kožnu kecelju. Burma mu je na kanapu visila oko vrata jer su mu na objema rukama nedostajali prstenjaci.

I on je imao stalne i povremene mušterije. Stalne mušterije govorile su da je njegova prva supruga odavno mrtva i da nije pronašao drugu jer mu burma visi na kanapu. Frizer je govorio da limar nikad nije imao suprugu, te da je četiri puta bio zaručen ovim prstenom, ali nikad oženjen. Kad je izlog bio pun križeva, solunara i kantica za zalijevanje, limar je lemio lonce.

Kad je tramvaj prolazio kraj izloga, lica su se vidjela među križevima i solunarima. Lica su na kanticama za zalijevanje bila iskrivljena zbog vožnje i sjaja cinčanog lima. Kad bi tramvaj nestao, na kanticama za zalijevanje ostalo bi bljeskanje zgaženog snijega.

Adina je nekoliko ljetā nosila haljinu s padajućim stablima. Ona je rasla, a haljina je svake godine bila kraća. Krošnje su svako ljeto visile prema dolje i ostajale teške. Djevojka iz predgrađa imala je plaho lice na rubu pločnika, ispod stabala koja su rasla uvis. Sjene stabala nisu ga posve skrivale. Obraz pod sjenom ostao je hladan, a onaj pod suncem vruć i mekan. Adina je u hladnom obrazu osjećala patent.

Nakon ljetne kiše koja nije rashladila kamenje, crni nizovi mrava gmizali su između kamenja u unutarnjem dvorištu. Adina je ulila vodu sa šećerom u prozirnu gumenu cijev igle za pletenje. Položila je cijev u jedan procjep. Mravi su gmižući ušli, poredali se jedan kraj drugog, tu jedna glavica, pa tamo jedan trbuh. Adina je zalijepila krajeve cijevi plamenom šibice i stavila je kao lančić oko vrata. Stala je pred ogledalo i vidjela da je lančić živ iako su mravi bili mrtvi i zalijepljeni za šećer, svaki na onom mjestu na kojem se ugušio.

Svaki mrav je tek u lančiću bio životinja za oko.

Adina je svake sedmice odlazila frizeru jer joj je kosa brzo rasla, a rubovi ušiju nisu smjeli biti prekriveni. Na putu k frizeru prolazila je kraj izloga s križevima, solunarima i kanticama za zalijevanje. Limar bi mahnuo s one strane izloga, a ona bi ušla. Dao bi joj vrećicu od novinskog papira. U njoj su bile majske trešnje, u junu marelice, a ljeti grožđe iako u vrtovima još nigdje nije bilo zrelo. Adina je tad vjerovala da novinski papir mijenja voće.

Kad bi joj dao vrećicu, limar bi rekao, jedi, inače će strnuti. Jela je brzo, voće je moglo strnuti dok on to govori. Zatim bi limar rekao, jedi

polako kako bi dugo osjećala svaki zalogaj.

Žvakala je i gutala i vidjela kako vatra treperi kraj lemila, kako prelazi preko rupa na dnu lonca i puni ih. Popunjene rupe sjajile su poput solunara, kantica za zalijevanje i križeva u izlogu. Ako vatra ne izjeda lonac, smrt će te ujesti za guzicu, rekao je limar.

Adina je jednog poslijepodneva otišla na šišanje s lančićem od mrava. Sjedila je na stolici ispred velikog ogledala i klatila nogama. Frizer joj je češljao kosu prema potiljku, zatim je češljem prekrio oči i rekao, ili će nestati mravi ili ti.

U uglu je spavao muškarac. Na njegovim bedrima ležala je frizerova mačka. Muškarac je bio iscrpljen i svako je jutro, kad je odlazio u klaonicu, na mostu imao pijetlovu krestu. Trgnuo se iz sna i bacio mačku pored ogledala pred vrata. Dosta mi je mrtvih životinja iz klaonice, viknuo je. Pljunuo je na pod.

Pod je bio prekriven odrezanom kosom, kosom iscrpljenih muškaraca koji su se poznavali. Bila je lomna, tamnosiva i svijetlosiva, te bijela. Bila je gusta kao na nekoj velikoj glavi. Između pramenova gmizali su žohari. Pramenovi su se podizali i spuštali. Kosa je bila živa jer su je nosili žohari. Nije bila živa na glavama muškaraca.

Frizer je ispustio makaze koje su pale u otvorenu ladicu, tako ne mogu šišati kosu, rekao je, mravi će mi se uvući pod odjeću. Istrgnuo je majicu iz hlača i počeo se češati, kad je maknuo ruke na njegovom su trbuhu ostale crveni tragovi. Opsovao je mravima majku. Onaj iz klaonice opsovao je majku leševima. Iznenada je ogledalo visilo toliko visoko, a ladica bila smještena toliko nisko da je Adina bila uvjerenjena kako joj noge ispod stolice vise s krova. Izašla je i stala kraj vrata gdje je ležala mačka. Mačka je gledala za njom, imala je tri oka.

Frizer je sedmicu dana kasnije Adini poklonio bombone. Bili su oblijepljeni dlakama koje su nadraživale jezik. Adina je željela ispljunuti dlake, na što je on rekao da one čiste grlo.

Bomboni su pucketali u ustima. Adina je pitala kad će umrijeti muškarac koji je bacio mačku. Frizer je strpao punu šaku bombona u usta. Kad njegovom ošišanom kosom napunim vreću, punu nabijenu vreću, rekao je. Muškarac će umrijeti kad vreća bude težila koliko i on. Kosu svih muškaraca trpam u jednu vreću dok nije puna, rekao je frizer. Ne važem kosu vagom, nego očima. Znam koliko sam kose odrezao od svakoga iz

godine u godinu, rekao je. Osjećam težinu u očima, ne mogu se prevariti. Puhnuo je Adini u potiljak.

Mušterija koja je bacila mačku doći će još sedam ili osam puta, rekao je. Zato nisam ništa rekao iako mačka otad odbija jesti. On dugogodišnju mušteriju na posljednja šišanja ne želi potjerati nepouzdanom frizeru. U uglu usana pojavila se bora koja mu se usijecala u obraz.

Clara stoji kraj pokrivača, oblači ljetnu bluzu. Naprstak na njezinom kažiprstu gori pod suncem. Noge su joj koščate, podižu se sve do trbuha dok isprobava bluzu. To su koraci koščate ptice, koja mora samo uživati u ljetu i biti lijepa. Promatra je topola s nisko položenim nožem. U Clarinim obrijanim pazusima rastu nove dlačice. Ispod njezinih ruku one su već brada muškarca o kojemu Clara govori. Još nisam susrela muškarca sa stilom, rekla je. Želja.

Clara se smije, ukočeno hoda za svojim nogama, od sunca raspaljenoj želji vrti se od krova. Ona ne zna ništa o zelenom nožu topola, o rubu krova, oblacima, gradu. I da je taj krov pod suncem pun mrava koji nose mrtve muhe. I da ovaj krov pod suncem nije ništa osim ruba na nebu.

Ljetna haljina s padajućim stablima i patentni zatvarač na obrazu, učinili su da Adina zauvijek bude bojažljiva spram haljina. Adina je kod krojačice prema težini ostataka tkanine počela mjeriti život žena. Često je odlazila k njoj, sjedila i promatrala. Sve mušterije bile su izložene njenoj upornoj mjeri odoka. Znala je kojoj će ženi vreća uskoro biti puna ostataka tkanine, nabijena i teška poput nje. Znala je da žena iz klaonice treba još četiri haljine prije smrti.

Clara izvadi iz džepa malu, crvenkastu ljetnu jabuku i stavi je pod Adininu bradu. Naprstak zasvjetluca i prođe tik kraj jabuke. Mala jabuka s dugom peteljkom, puno toga što je tek trebalo postati jabuka, odrvenjelo je i postalo dio peteljke. Adina duboko zagriže u jabuku. Pljuni, crv, rekla je Clara. Smeđa nit od mrvica ukopana je u meso jabuke. Adina proguta zalogaj i crva. Pa to je samo crv iz jabuke, kaže ona, on raste u jabuci, on je meso jabuke. On ne raste u jabuci, odgovori Clara, on upuže u jabuku, jedanput se probije pa potom ispuže van. To je njegov put.

Adina jede, zalogaji joj škripe u ušima, šta će on vani, rekla je, on je od mesa jabuke, on je bijel i jede bijelo meso i sere smeđi put, jedanput se probije i umire u jabuci. To je njegov put.

Clarine oči nisu našminkane, nebo je prazno, a noževi topola su okomiti i zeleni. Clarine oči su male. Zjenice ispod njezinih obraza traže najizravniji put u usta. Clara šuti, legne na pokrivač i zatvori oči.

Iznad stambenog bloka je bijel i uskomešan oblak. Starci koji umiru ljeti, neko vrijeme ostaju nad gradom između kreveta i groba.

Clara i ljetni starac leže u istom snu. Adina osjeća put crva u trbuhu. Kroz stidne dlačice prolazi unutarnjom stranom bedra prema stražnjem dijelu koljena.

Muškarac u ruci

Iza žene hoda sjena, žena je niska i nakrivljena, a sjena drži odstojanje. Žena preko trave odlazi do klupe kraj stambenog bloka i sjeda na nju.

Žena sjedi, sjena se zaustavila. Ona ne pripada ženi kao što ni sjena zida ne pripada zidu. Sjene su predmete kojima pripadaju ostavile na cjedilu. One samo pripadaju kasnom poslijepodnevju koje je završilo.

Ispred najnižih redova prozora stambenog bloka rastu dalije, one su rascvjetane, ali i posve suhe na rubovima zbog vrućine. Gledaju u kuhinje i sobe, tanjire i krevete. Iz jednog kuhinjskog prozora na ulicu izlazi dim koji miriše na zagorjeli luk. Iznad štednjaka visi zidni sag, proplanak s jelenom. Jelen je smeđ kao sito za rezance na stolu. Jedna žena poliže kuhaču, a jedno dijete stoji na stolici i plače. Oko njegova vrata visi siperak. Žena djetetu siperkom briše suze s lica.

Dijete je preveliko da bi stajalo na stolici, preveliko da bi nosilo siperak. Na ženinom laktu je plava mrlja. Muški glas viče, luk smrdi, stojiš nad loncem poput glupe krave, odlazim u svijet, odlazim daleko, koliko me noge nose. Žena pogleda u lonac, puhne u dim. Ona kaže tiho i strogo, idi, spakiraj svoja sranja u kovčeg i vrati se majci. Muškarac povuče ženu za kosu i rukom je udari po licu. Potom žena plačući stoji kraj djeteta, a dijete šuti i gleda kroz prozor.

Bio si na krovu, kaže dijete, vidio sam ti guzicu.

Muškarac pljune kroz prozor iznad dalija. Gol je do pojasa, na njegovim prsima su plave mrlje. Šta se tamo ima vidjeti, kaže on, pljunut ću ti među oči. Pljuvačka padne na pločnik, u njoj leži suncokretova sjemenka. Uđi i pogledaj van, više ćeš toga vidjeti, odgovori muškarac. Dijete se smije, žena ga digne sa stolice i stisne uza se. Ti se smiješ i rasteš, kaže ona, ti ćeš narasti, a on će me ubiti. Muškarac se smije tiho, a potom glasno. Bio si s djetetom na krovu, kaže žena.

Od jednog koraka do drugog na pločniku leže pljuvačka, cigarete i suncokretove ljuske. I tu i tamo, zgnječena dalija. Na ivičnjaku leži papir iz školske bilježnice. Brzina plavog traktora šest puta je veća od brzine crvenih traktora, piše na njemu.

Rukopis svih školskih dana, slova u jednoj riječi padaju na leđa, u sljedećoj na lice. Bradavice na prstima djece, prljavština na bradavicama, nizovi bradavica od sivih boba, prsti nalik vratovima purana.

Bradavice se prenose i predmetima, rekao je Paul, one prelaze na svačiju kožu. Adina svakodnevno dodiruje bilježnice i ruke djece. Kreda grebe po ploči, svaka napisana riječ mogla bi se pretvoriti u bradavicu. Na licima su umorne oči, one ne slušaju. Potom zazvoni zvono i Adina stoji pred ogledalom u zahodu za učitelje. Gleda u svoje lice, u vrat, traži bradavicu. Kreda izjeda prste.

Bradavičasti nizovi djece puni su hvatanja, guranja i gaženja, potiskivanja i stiskanja, mržnje pri gnječenju i grabljenju. Ludovanje i bježanje dio su bradavičastih nizova, te podmuklost majki i očeva, rodbine i susjeda i stranaca. Na nateklo oko, slomljen zub ili krvavo uho reagira se slijeganjem ramena.

Prolazi trolejbus s osvijetljenim prozorima, u sredini se nalazi gumena cijev s naborima, harmonika. Rogovi klize gore niz žicu, harmonika se otvara i zatvara, iz nabora izlijeće prašina. Prašina je siva i puna dlačica, toplija od večernjeg zraka. Ako trolejbusi voze, znači da ima struje u gradu. Rogovi bacaju iskre u stabla, a s previše niskih grana lišće pada na put. Topole se protežu iznad svih ulica, one su tamnije od ostalih stabala u sumrak.

Ispred Adine hoda muškarac koji nosi džepnu svjetiljku u ruci. U gradu često nema struje, zato su džepne svjetiljke dio ruku poput prstiju. Noć je neprobojna u mračnim ulicama, a hodač je samo šum pod obasjanim vrhom cipele. Muškarac drži džepnu svjetiljku sa žaruljom okrenutu prema nazad. Večer povlači posljednju bijelu nit kroz kraj ulice. U izlogu svjetlucaju bijeli tanjiri za supu i nehrđajuće kašike. Džepna svjetiljka nije upaljena, muškarac čeka dok se kraj ulice ne pretvori u sljedeću malu ulicu. Kad upali džepnu svjetiljku, on nestane. Tad je muškarac u ruci.

Struja se gasi tek kad je posve mračno. Tvornica cipela ne bruji, u portirnici gori svijeća, kraj nje sjedi rukav. Pred portirnicom laje pas, ne

vidi se, vide se samo njegove svjetlucajuće oči i čuju se njegove šape po asfaltu.

Topole se u svim ulicama pomiču naprijed. Kuće se stišću jedna uz drugu. Iza zavjesa su svijeće. Roditelji svoju djecu primiču svjetlu, žele prije jutra još jedanput vidjeti njihove obraze.

Tamo gdje raste grmlje, noć se kroz lišće sprema na prepad. Ako u mračnom gradu nema struje, noć dolazi odozdo, ona prvo odreže noge. Ramena još uvijek obavija siva svjetlost koja je dovoljna za ljuljanje glave, za stiskanje očiju. No nije dovoljna za gledanje.

Lokve samo ponekad svijetle, ne svijetle dugo jer je tlo žedno, ljeto suho, i sedmicama prašnjavo. Grm okrzne Adinino rame. Ima nemirne, bijele cvjetove. A oni imaju težak, nenasan miris. Adina pali džepnu svjetiljku, krug se pojavljuje u mraku, jajolik. U njemu raste glava s kljunom. Svjetlo džepne svjetiljke nije dovoljno za gledanje, no izvjesno je da noć neće progutati čitava leđa nego samo polovicu.

Pred ulazom u stambeni blok, ruže su ispreplele šupljikast krov, sito od prljavog lišća i prljavih zvijezda. Noć ih istiskuje iz grada.

Uvojak na čelu

Novine su hrapave, no uvojak na čelu diktatora svjetlucaj je na papiru. Nauljen je i sjaji. Sastoji se od spljoštene kose. Uvojak je velik, od njega se odvajaju manji uvojeci u smjeru diktatorovog potiljka. Njih je progutao papir. Na hrapavom papiru piše: Najomiljeniji sin naroda.

Ono što sjaji, to i vidi.

Uvojak sjaji. On svaki dan promatra zemlju. Okvir slike diktatora svaki je dan u novinama velik poput polovice stola. Kad Adina gleda ravno u prazninu i proguta vlastiti dah, lice pod uvojkom je veliko kao dvije njezine ruke položene jedna kraj druge.

Crni dio diktatorovog oka nalik je Adininom noktu na palcu kad ga savije, a ne pokušava ništa zgrabiti. Crni dio oka svaki dan iz novina promatra zemlju.

Zemljom hoda očni živac. Gradovi i sela, ponekad stjerani u gomilu, ponekad rastjerani, putovi se gube na poljima, prekidaju se kod jaraka bez mostova, ili ispred stabala. I stabla se guše tamo gdje ih niko nije zasadio. Psi lunjaju. Tamo gdje nema kuća odavno su zaboravili lajati. Oni gube zimsko krzno, zatim ljetno krzno, ponekad su plašljivi, a ponekad neočekivano divlji. Strah ih je i gaze kroz svoje čelo prije ugriza.

Tamo gdje svjetlost izlazi iz crnog dijela oka, ljudi stoje na zemlji i pod nogama su im mjesta koja se strmo dižu uz grkljane i strmo spuštaju niz leda.

I kafana, i park, i stolovi i stolice su od željeza. Savijeni su u obliku listova i peteljki, bijeli su i tanki poput konca. Teške su samo stolice kad se podignu ili odgurnu. Dodirneš ih samo prstima i gledaš u vodu jer je dodir ruku i željeza neočekivan.

Put kraj kafane prati rijeku, a rijeka put. Ribiči stoje kraj rijeke, a u vodi je još jedanput ono crno u oku. I sjaji.

Ono što sjaji, to i vidi.

Sjene topola kraj obale padaju niz stepenice, lome se na uglovima i ne rone. Kad tramvaj prelazi preko mosta, sjene tjeraju manje sjene van prema toku vode, kao što uvojak diktatora tjera manje uvojke prema potiljku. Svjetlost topola i sjena topola, dok čitav grad nije prugast. Kamene ploče, zidovi, buseni trave, voda i klupe.

Niko ne hoda kraj rijeke, iako je ljetni dan, iako bi moglo biti ljeto savršeno za besciljno hodanje kraj rijeke.

Ribiči ne vjeruju prugastom ljetu. Oni znaju da sjene topola dolje ostaju ono što su topole gore, noževi.

Tamo ribe neće zagristi, kažu ribiči. Kad tamna pruga s topola padne na udicu, oni štapove premjeste na travu pod suncem i bacaju udicu u svjetliju površinu vode.

Žena hoda putom kraj rijeke. Nosi jastuk, stegnut je, nosi ga objema rukama, drži ga uspravno, a iza nje udara vjetar. Možda dijete leži u jastuku, možda dijete u povojima koje spava s dvije glave, na oba kraja, gdje konopac nije tako čvrsto zavezan. Ženine ruke su smeđe, listovi bijeli poput jastuka. Jedan ribič gleda za listovima. Njezina zadnjica se njiše. Pogled ribiča pada u vodu, umoran je i malen od topola koje stoje na glavi. Oči ribiča osjećaju i najmanji dolazak večeri. Ona se rasteže na hrptu nosa usred dana. Prsti se zavlache u džep, stavljaju cigaretu u usta. Plamen je svijetao na rubu usana, ruka postaje velika i prekriva je, dolazi vjetar.

Ribiči pecaju potopljenu travu iz rijeke, izgrizene čarape i nabubrene gaće. I jedanput na dan, kad su štapovi zakrivljeni i konopac posve natopljen, prljavu ribu. Možda je i mrtva mačka.

I najmanji nagovještaj večeri na hrptu nosa krade sve. Ono što ne može ukrasti, zabrani. Ona zabranjuje sreću, govore ribiči, prugasto ljeto pojede sreću kod pecanja. U topolama vise komuške koje nisu ni sjemenke ni plodovi, nego zakrivljeni naprsci za gamad, muhe i lisne uši. Oni padaju s topola i gmižu preko novina. Adina vrhom prsta odgurne gamad na uvojak diktatora, muhe slijede kosu sve do usnih školjki, a lisne uši osjete bljesak te odglume da su mrtve.

Konobarica spusti poslužavnik, ugleda lice na stolu, njezina jagodična kost se pomakne, njezino uho gori. Skrene pogled toliko brzo da joj od straha iskoči plava žila na sljepoočnici, te spusti čašu na čelo, na sto.

Limunada je rijetka i u njoj se kovitlaju žute vrpce, u čaši je uvojak kose. Adina pomakne kašiku, kašika sjaji, limunada, ono što sjaji, to i vidi. Vruća igla leži u čelu, tramvaj prelazi preko mosta, podiže valove u rijeci. Adina spusti kašiku, ne dodiruje čašu, njezina ruka je nalik kašici. Adina čeka Claru i Paula. Okreće glavu.

Iza ravnog krova kafane je park, a iza njega šiljasti krovovi. To su ulice direktora, inspektora, gradonačelnika, službenika tajne službe i oficira. Tihe ulice moći u kojima udari vjetra osjećaju strah. Vjetar ne stvara vrtloge nego leti. Kad lupa, radije će slomiti vlastito rebro nego granu. Suho lišće grebe put, nakon koraka odmah prekrije tragove. Ako ovim ulicama hoda neko ko ne stanuje ovdje, ko ne pripada ovamo, ulice ga neće ni primijetiti.

Tihe ulice moći izložene su povjetarcu koji u parku razdvaja grane i navodi na slušanje šuškanja lišća, koji put kraj rijeke prepušta zvukovima, koji na obje obale u pokošenoj travi korake čini okomitima i koljena podiže k bradi. Hodači ovdje ne žele biti uočljivi, hodaju uspravno i polagano. No ipak hodaju i žurba im zapinje u grlu. Kad se hodači potom nađu na mostu, grad ih prekrije svojom bezbrižnom bukom. Oni odahnu, tramvaj tutnji, izvuče čelo i kosu iz tišine.

Gospoda iz mirnih ulica nikad se ne mogu vidjeti u kućama i vrtovima. Iza jela, kamenim stepenicama hodaju služavke. Kad stopala služavki zakorače na travnjak, one podižu utrobu sve do vrata kako ne bi pogazile travu. Kad kose travnjak, u bjeloočnicama im je ogledalo u kojem sjaje srp i grablje poput makaza i češlja. Služavke ne vjeruju svojoj koži jer im ruke pri hvatanju bacaju sjenu. Njihove glave znaju da su prljavih ruku rođene u prljavim ulicama. One znaju da njihove ruke neće postati čiste u ovoj tišini. Samo stare. Kad služavke pogledaju u frižider gospode, oči im se preplaše jer svjetlost u obliku kvadrata pada na njihova stopala. Zidni sat otkucava, zavjesa se nadima, obraz zebe zbog onoga što misle. Meso je upakirano u celofan, celofan prekriven injem, bijelim injem, poput kamena, mramora u vrtu.

U vrtovima tih ulica nema vrtnih patuljaka s kapama. U vrtu stoji tužno kamenje, boso sve do glave. Goli lavovi, bijeli poput pasa prekrivenih snijegom, te goli anđeli bez krila, poput djece prekrivene snijegom. A kad zimi inje nestane zbog sunca, i ovdje snijeg postane žut i lomi se ne topeći se.

Služavke žive ispod kuća, u podrumima. Mjesta gdje lutaju noću u snu, bliža su stonogama i miševima nego podovima iznad. Muškarci služavki su pod zemljom, djeca služavki su prerasla kuću. Služavke su udovice.

Učiteljica iz Adinine škole je kći jedne služavke. Moja majka je služavka u žutoj kući iza okruglog vrta, rekla je učiteljica Adini. Na drugoj strani rijeke podigla je kažiprst iznad glave i Adini pokazala kuću. Njezine oči bile su ravnodušne, ili je samo njezin pogled bio ukočen jer je dan bio jako hladan, a rijeka blizu. Na mostu se hihotala, tramvaj je prolazio i ugušio hihotanje. Navečer, rekla je služavkina kćerka, kad je već mrak, gospodar se vraća kući, on je oficir, i dane provodi pijući u vojnom kasinu na Trgu slobode. Navečer put pronalazi njega, a ne on put. Konobarice mu prije odlaska stavljaju kapu naopačke. Tako se, sa štitnikom kape na potiljku, ljulja ulicama dok ga ne pronađe njegov put kući. Svaku večer, kaže služavkina kćerka, u toj se kući događa ista stvar: DELTA DUNAVA. U tornju katedrale oglasilo se zvono, služavkina kćerka podigla je pogled, smijala se i smijala, udarac zvona visio joj je na jeziku. Adina je u izlozima još jedanput osjetila blizinu vode. Služavkina kćerka se sagnula i pogledala donji dio cipele. Don se mogao vidjeti u njezinim očima, ne sviđaju mi se pete, rekla je. Cerila se, rekla DELTA DUNAVA i vratila se razgovoru o oficiru.

Kad se oficir penje stepenicama među lavovima, njegova supruga čuje struganje čizama. Zatim kaže mojoj majci: DELTA DUNAVA. Moja majka uzme lonac s vrućom vodom iz kuhinje i odnese ga u kupaonicu. Izlije vodu u posudu koja stoji na podu. Ulijeva hladnu vodu dok posuda nije puna, a voda mlaka. Oficirova žena čeka u hodniku. Prije negoli čuje kako se izvana okreće ključ, iznutra otvara vrata. Suprugu uzima torbu za spise iz ruke i kapu s glave, te kaže DELTA DUNAVA. Oficir nešto progunđa i kimne. Slijedi suprugu kroz sobu prema kupaonici. Žena već sjedi na zahodskoj dasci, on skida čizme i legne pred vrata. Žena kaže, izvadi rodu. Oficir skine hlače uniforme i pruži ih ženi, ona ih složi i prebaci preko ruke. On skine gaće i sjedne raskrečenih nogu iznad posude za pranje, spušta se na koljena i pogleda plave pločice iznad ogledala. Njegov ud je u vodi. Nakon što spusti svoja muda u vodu, njegova žena kaže, dobro. Ako mu muda plivaju na površini, ona plače i viče, ševio si se

dok se nisi posve ispraznio, čak i čizme su ti mlohаве. Oficir sagne lice među koljena, pogleda svoja plivajuća muda, zaklinjem se, kaže on, najdraža, zaklinjem se.

Služavkina kćerka pogledala je goli grm koji je okrznuo njezin kaput, moja majka ne zna u šta se zaklinje, rekla je, ogledalo je zamagljeno, on ponavlja svoje zaklinjanje. Njegova žena je odavno utihnula, a potom zaplače on. Kod njega se radi samo o kukanju, kod nje o nečemu više. Moja majka sjedi u dnevnom boravku, njezina stolica stoji na kraju dugačkog stola. Vidi kupaonicu, umire od stida. Skriva svoje ruke koje drhte ispod stola. Kad moja majka pomakne papuče, žena kaže, Lenuza, ostaješ ovdje. A oficiru kaže, ubaci rodu u gaće. On se digne i obuče gaće. Ona s hlačama preko ruke prođe kroz dnevni boravak, i gotovo uvijek dodirne čošak stola pa potom i rame moje majke. Ona kaže, Lenuza, pospremi sve, i zatim uz rub stola, kao da se radi o rukohvatu, odlazi u spavaću sobu. On je slijedi s čizmama u rukama.

Služavkina kćerka puhнула je topao zrak iz usta u svoje ruke. Moj kaput nema džepova, rekla je, pripadao je toj ženi. Moja majka pospremi kupaonicu i ugasi svjetlo. Zapravo ne vjerujem u to, rekla je služavkina kćerka trljajući ruke o kaput, zatim je noktima udarila u dugmad i proizvela zvuk kao da kamen udara o kamen. Moja majka nikad nije lagala, rekla je služavkina kćerka, iza vrata spavaće sobe hrče oficir, a žena pjevajući pjesmu:

Ruže u dolini

cvatu opet

Opet tako lijepe

Ruže u dolini

Moja majka poznaje tu pjesmu, žena je pjeva svako jutro u kuhinji. Moja majka hoda na vrhovima prstiju, ali podovi škripe. Žena prisluškuje i, kad se moja majka nađe pred ulaznim vratima u hodniku, kaže, Lenuza, zaključaj dva puta. Žena se boji da kameni anđeo noću hoda po kući, rekla je služavkina kćerka. Zato su tu i lavovi. Žena mojoj majci ponekad kaže, njegov anđeo ne može proći između mojih lavova. Oficir je kupio anđela suparnika za ženine lavove. Anđela i lavove isklesao je isti klesar, kaže moja majka, oni si neće nauditi.

Oficir to zna, rekla je služavkina kćerka, ali žena ne zna. Ujutro kad oficir stavlja kapu i oblači čizme, žena mu u hodniku četka jaknu uniforme. On se polako sagne i uzme torbu za spise, a ona se sagne i nastavi četkati. Četka je toliko malena da je moja mama, dok je bila tek kratko služavka u kući, nije vidjela u ženinoj ruci. Moja majka se čudila zašto žena savija ruku kad njome prelazi preko oficirove jakne. No ženi je jedanput ispala četka iz ruke. Žena ima jako male ruke, a moja majka je dotad mislila da ona ne može u rukama držati ništa što se ne vidi. Ona je jako visoka, rekla je služavkina kćerka, tako male ruke nisam još nikad vidjela kod toliko visoke žene. Nakon što oficir izađe, žena stane pred prozor i gleda za njim. Nakon dvije kuće on nestane iz njezina vidokruga, no ona čeka dok ga ponovno ne ugleda na početku mosta, te potom na mostu. Žena istakne kako ju je strah da će se, baš ujutro kad je trijezan, nešto dogoditi na mostu.

Tu je i priča o bočici parfema, rekla je služavkina kćerka. Žena već godinama nosi skrivenu praznu bočicu u torbici. U staklu je izbrušena ruža, čep je navodno nekoć bio pozlaćen, no u međuvremenu je izlizan od nošenja. Uz rub čepa su navodno urezana ćirilica slova, mora da je u bočici bio ruski parfem. Navodno je prije nekoliko godina u kući bio plavooki ruski oficir kojeg se nikad ne spominje. Žena ponekad govori da su najljepši oficiri plavooki. Njezin suprug ima smeđe oči i ponekad govori ženi da smrdi na ruže. Ta bočica mora da je nešto osobito, nešto tužno, rekla je služavkina kćerka koja je potom ovlažila donju usnu i zaustavila vrh jezika u uglu usana. Morala je biti nešto što raspiruje želju i zatvara vrata, rekla je, jer žena nije bila usamljena zbog odsutnosti supruga nego zbog nošenja prazne bočice parfema. Ponekad se njezinoj majci čini da glava žene tone niz vrat, u samu ženu, kao da od grkljana do gležnjeva postoje stepenice, kao da se glava tim stepenicama spušta u sebe. Možda zato jer moja majka živi u podrumu, rekla je služavkina kćerka. Oficirova žena pola dana provodi sjedeći za stolom oštra i prazna pogleda, s očima nalik suhim cvjetovima suncokreta. Služavkina kćerka obrisala je nosnice zgužvanom maramicom, protrljala ih i vratila maramicu nalik snježnoj grudi u torbu. Žena svake godine za Božić majci kupi novi par papuča od janjeće kože, a svake sedmice joj pokloni kafu i ruski čaj. To završi kod mene jer moja majka štedi, rekla je služavkina kćerka. Samo papuče mi majka ne može dati jer bi žena to uočila. Poklonila mi je predzadnje jer je rekla da ih je odvukao i izgrizao poštarev pas i da više nisu upotrebljive. Poštar je to poricao no nije mogao i dokazati.

Namještenje u školi dobila je uz majčinu pomoć, uz pomoć oficirove žene, rekla je služavkina kćerka.

Dva ribiča stoje jedan kraj drugog uz rijeku. Jedan skida kapu, kosa mu je spljoštena, a niz potiljak mu se spušta konopac. Gologlav nosi kapu od sijede kose. Drugi ribič pljuje ljuske u rijeku, one plivaju, iznutra su bijele, a izvana crne. Onome s gologlavom kapom pruža sjemenke suncokreta, jedi da nam prođe vrijeme, kaže. Onaj s gologlavom kapom odmakne ruku sa sjemenkama, nalikuju sjemenkama lubenice, kaže on. Kad sam se vratio kući s fronta, sve što su ovdje jeli za mene je bilo nalik groblju. Kobasice, sir, kruh, čak i mlijeko i krastavci su iza vratašca kuhinjskog ormara, ispod poklopaca, bili groblje. Sad, nakon nekog vremena, više nisam siguran, kaže on. Sagne se, podigne oblutak, okreće ga u ruci i zažmiri na desno oko. Baca oblutak u rijeku, baca ga tako da dodirne površinu i potom odskoči, četiri puta dodirne površinu i četiri puta odleti. Oblutak pleše na vodi prije no što potone. Više ne osjećam gađenje, no bojim se unutrašnjosti lubenice. Ribič sa sjemenkama suncokreta uvuče glavu, njegova usta su tanka, njegove oči nakrivljene. Spusti oba štapa na osvjetljenu travu.

Sunce je visoko nad gradom. Štapovi bacaju sjene, poslijepodne se naslanja na sjene ribičkih štapova. Kad padne, kad se dan oklizne, urezat će duboke jame na poljima oko ruba grada, i kukuruz će se polomiti, pomisli Adina.

Ribiči stoje nepomično kad šute. Nisu živi kad međusobno ne razgovaraju. Njihova šutnja je bezrazložna, no riječi zapinju. Na tornju katedrale otkucava sat, zvono zvoní, jedan prazan sat je prošao, moglo bi biti danas, a i sutra. Niko ga ne osjeća uz rijeku, zvonjava se u rijeci stišava i jeca dok ne utihne. Ribiči mjere dan prema vrućini neba, i prema dimu tvornice žica vide dolazak kiše dok ona još uvijek pada u okolici. Prema osjećaju topline na ramenima osjete koliko dugo će se sunce uspinjati i u kojem trenutku će se početi spuštati i nestati.

Onaj ko poznaje rijeku, iznutra je vidio nebo, kažu ribiči. Kad se spušta mrak u gradu, sat na tornju nakratko ne može mjeriti vrijeme. Brojčanik je bijele boje, trag svjetlosti se oslobađa i pada u park. Tad nježno nazupčani listovi akacije nalikuju češljevima. Kazaljke skaču, a večer im ne vjeruje. Bijeli trag svjetlosti brzo nestane.

Dok ne nestane, ribiči leže na trbusima jedan kraj drugog. Gledaju u rijeku. Dok trag svjetlosti ne nestane, rijeka pokazuje truli lijevak onima koje poznaje. To je nebo iznutra. Lijevak leži na pola dubine, ne na dnu. Ima toliko odjeće da seže od jednog mosta do drugog. Lijevak je gol, on odjeću drži u rukama. To je odjeća utopljenika, kažu ribiči.

Ribiči ne gledaju dugo u lijevak, nakon nekoliko pogleda polože lica u travu i smiju se tako da im drhte noge. Ribič s gologlavom kapom se ne smije. Kad ga ostali pitaju zašto njegove noge drhte iako se ne smije, on kaže da će vidjeti svoj goli mozak u vodi ako položi glavu u travu.

U kafani kraj posljednjeg stola stoji Ciganče. Ono podigne čašu piva iznad lica, nit pjene polagano curi, no njegova usta gutaju prije negoli nit pjene dotakne njegove usne. Prestani piti, kaže Adina, ti nemaš usta, ti piješ čelom. Ona to kaže glasno, dječak stoji kraj njezina stola, daj mi jedan leu, kaže on, i ispruži ruku iznad novina. Adina položi leu kraj čaše, a on ispod ruke povuče leu sa stola. Neka ti dragi Bog pomogne da ostaneš lijepa i dobra, kaže on. On govori o Bogu, no Adina ne vidi njegovo lice na suncu, samo dva bijelo-žuta oka. Pij limunadu, kaže ona.

U čaši pliva muha, on je upeca kašikom, otpuhne je na pod i strpa kašiku u džep.

Šošoj, vikne konobarica.

Njegovo grlo je suho, grgoće u njegovoj košulji. Podiže čašu, ispija je nadušak kroz čitavo lice sve do bijelo-žutih očiju. Strpa čašu u džep.

Šošoj, vikne konobarica.

Šošoj u jeziku Cigana znači ZEC, rekla je Clara, Cigani se boje zečeva. Cigani se boje praznovjerja, rekao je Paul, jer se oni uvijek boje.

Paul je jednom starom Ciganinu, kojeg su otpustili iz bolnice, na papiru napisao šta smije jesti. Čovjek je bio nepismen. Paul mu je pročitao šta piše na papiru. Na njemu je pisalo i ZEČETINA. Ne mogu uzeti ovaj papir, rekao je čovjek, Vi ste gospodin, morate mi napisati drugi papir. Paul je prekrižio riječ ZEČETINA, čovjek je i dalje klimao glavom. To će zauvijek ostati zapisano, kaže on, vi ste liječnik, ali niste gospodin. Niste shvatili kako u vama kuca srce. U zecu kuca srce svijeta, mi smo Cigani jer to razumijemo, moj gospodine, zato moramo lutati.

Ciganče hoda kroz pruge topola, one ga komadaju, ono podiže pete prema leđima. Konobarica slijedi pete. Ribič sa suncokretovim sjemenkama gleda za letećim petama. Poput oblutaka na vodi, kaže.

Vjetar prolazi kroz grmlje, oči dječaka vide se u listovima. Konobarica stoji u travi, dašće i vreba trepavicama, lišće se njiše, ona ne vidi dječaka. Obara glavu, skida sandale i polagano se, kroz pruge topola, malenim koracima i bosa vraća prema kafani preko kamenih ploča. Pod njezinom rukom visi sjena sandala. Sjena otkriva koliko su visoke potpetice, koliko tanki kaiševi, i kako ispod konobaricinog prstena na kamenu svjetlucaju kopče. Trči za mnom, imat ćeš više koristi od toga, rekao je ribič sa suncokretovim sjemenkama, bez cipela imaš debele noge, bez visokih potpetica si seljanka.

Ribič koji se boji lubenica počeo se po prsluku te kaže da je u ratu bio u malom selu. Zaboravio sam mu ime. Kroz jedan prozor vidio sam ženu za šivaćom mašinom. Šivala je bijelu čipkastu zavjesu koja je ležala na podu. Pokucao sam i rekao VODA. Otvorila je, a pred sobom je nosila zavjesu do vrata. U vedru je visila kutlača. Ispijao sam jednu kutlaču za drugom, vidio sam njezine listove dok sam pio, debele i bijele. Gledao sam samo u vedro, vidio sam je posve голу u vodi. Voda je bila hladna, a moje nepce vruće, moj vrat je kucao u ušima. Povukla me je na pod, nije imala gaćice ispod haljine. Čipka je grebla, a njezin trbuh nije imao oslonca. Šutjela je. Često pomislim na to, ne poznajem njezin glas. I ja sam šutio. Tek kad sam opet bio na ulici rekao sam sam sebi VODA.

Ribič sa suncokretovim sjemenkama odgrize konac s obruba košulje, to je zbog listova, kaže. Moja žena kuka kad ležim na njoj pa susjedi usred noći počnu kucati po zidu i vikati, prestani je tući. Već odavno znam da to kukanje ne znači ništa, sve je hladno pod njezinom spavaćicom, viču samo usta. Ležim tako na njoj i navikavam se na mrak, vidim njezine razrogačene oči, njezino čelo visoko gore, sivo-žuto poput mjeseca, te njezin podbradak. Vidim kako razvlači lice. Mogao bih joj zabiti nos u otvorene oči, ali to ne činim. Ona jauče kao neko ko mora podići ormar, a ne kao neko ko uživa. Njezina rebra su toliko tvrda da joj je srce usahnulo, njezine noge su svakim danom sve tanje. Iznad članaka nema mesa na listovima. Meso s čitavog tijela raste joj na trbuhu, on je okrugao i napet kao kod debele ovce.

Ribič skine cipelu i okrene je, protrese je i iz nje na tlo ispadne koštica trešnje. Ponekad mjesec stoji između stropa i zida u ćošku sobe, kaže on. Ima oštar brid, mogu vidjeti uzorke vinskih čaša u vitrini i rese tepiha. Očima precrtavam rese tepiha i iznova proživljavam dan u glavi. Ribič s gologlavom kapom iščupa travku i strpa je u usta, žvače, travka se ljulja. Proživljavanje dana u glavi, kaže ribič sa suncokretovim sjemenkama, ne potraje dugo, topole, rijeka. Večeras će potrajati duže, večeras imam konobaricu.

Ribič s travkom se smije, i Ciganina, kaže. Večeras će potrajati duže, kaže ribič sa suncokretovim sjemenkama, a još duže padanje u san. Vani čujem zrikavce. Krevet se ljulja jer se spavačica preslaže. Zrikavci zriču, oni pletu tamni konopac, proždiru moj mir. Možda su ispod stambenog bloka. Prestanem disati, osjećam kako zrikavci na leđima nose stambeni blok kroz travu, kroz dugu ravnicu sve do Dunava. Kad zaspim, sanjam da izlazim iz stambenog bloka na ulicu. No nema ulice. U pidžami stojim bos kraj vode i zebem. Moram pobjeći, moram Dunavom pobjeći u Jugoslaviju. A ne znam plivati.

Na drugoj strani rijeke dva muškarca sjede na klupi. U odijelima. Njihove uši su prozirne zbog svjetlosti, i nalikuju listovima. Jedan od njih ima kravatu s crveno-plavim tačkama. Na kraju klupe je sjenovita mrlja, možda je to kaput, bez rukava, bez kragne, bez džepova. Jedan koji će nestati kad svjetlost legne na sljedeću granu. Obojica jedu suncokretove sjemenke. Ljuske brzo padaju u vodu. Vjetar podiže granu, kaput je sve manji.

Ribič s gologlavom kapom pokaže rubom oka na dvojicu muškaraca, te ispljune travku. Poznaješ li one čudake tamo, pita on. Zaista ne znam plivati, kaže ribič sa suncokretovim sjemenkama. Slegne ramenima. On govori tiho.

Jedanput je u snu o Dunavu bila i moja žena, kaže. Došao sam do vode, a ona je već bila tamo. Nije me prepoznala. Pitala me kako strankinja može pitati stranca bježi li i on. Udaljavalala se od oblutaka, od vode. Tamo su bile vrbe i ljeskovo grmlje. Viknula je, voda nosi sve za sobom, moram nešto pojesti. Tražila je ispod grmlja. Budući da je tamo rasla samo riječna trava, pretražila je grane, otrgla je lješnjake s peteljka i listovima.

Lješnjaci još nisu bili zreli, kapice su još uvijek bile zelene. Otvorila ih je okruglim kamenom. Jela ih je, a mlijeko joj je curilo niz usta. Odvratio sam pogled, gledao sam u vodu. Oče naš koji jesi na nebesima i na zemlji, rekao sam. Kod svake riječi čuo sam kako kamen udara u mojim ustima. Nisam mogao nastaviti s molitvom, osjećao sam se zaljubljenim. Gospod Bog je slušao kamen i lješnjake, ali ne i mene. Okrenuo sam se k njoj i viknuo toliko glasno da su me zaboljele oči, dođi k meni, pa ja ne mogu pobjeći, pa ja ne znam plivati.

Na čelu diktatora sjedi lisna uš i pravi se mrtvom.

Adina često dolazi u ovu kafanu jer je smještena uz rijeku, jer park svake godine za dužinu ruke naraste uvis, i jer je polugodišnje drvo i u kasno ljeto još uvijek svijetlo i mekano. I jer se po starim granama vidi da se godina koja je već prošla još uvijek ljulja. Kora je tamna i tvrda, listovi grubo rebrasti kako ljeto ne bi tako brzo završilo. Kad se pojavi mraz, već je oktobar. On odreže listove tokom jedne noći, kao da je u pitanju neka nesreća.

Budući da u parku strah visi u zraku, misli se usporavaju i u svemu što drugi kažu ili učine, ogleda se vlastiti život. Nikad se ne zna hoće li se misli pretvoriti u glasnu rečenicu ili knedlu u grlu. Ili podizanje i spuštanje nosnica.

Kad strah visi u zraku, postaneš pažljiv.

Iz dimnjaka tvornice žica izlazi dim, i nestaje sve dok ne ostane samo slika ljetnih staraca. A ispod, odjeća trulog lijevka.

Kad se Adina navikne na strah koji visi u zraku, dodir vlastitog koljena razlikuje se od dodira stolice. Tad se tihe ulice moći zakače za posljednji vagon tramvaja na mostu. Vuku se u grad, u predgrađe, u prljave ulice služavki. Tamo se po osušenom blatu vidi da su djeca prerasla domove i da su muškarci završili pod zemljom. Prozori su zalijepljeni starim novinama, udovice su, s rukama ispred sebe, pobjegle u ulice moći.

Ako se dugo sjedi u kafani, strah popusti i čeka. A sutra na povratku on već leži tamo gdje se sjeda. On je lisna uš u glavi, on ne otpuže. Ako se predugo sjedi, pravi se mrtvim.

Clara drma stolicu, podigne haljinu, noge su joj svježe depilirane, koža toliko glatka da je u svakoj pori crvena pjegica. Jučer je Mara morala brojati kolute žice, rekla je, direktor ju je danas pozvao k sebi, stao je uz prozor i prebrojavao kolute. Kad ih je zbrojio, rekao je, imaš noge poput srne. Mara se zacrvenjela i rekla, hvala. A direktor je rekao, dlakave poput srne.

Četiri žene veslaju u čamcu na rijeci, mišići na njihovim rukama nalikuju trbusima. Peta žena drži lijevak pred ustima, ona viče u lijevak i ne gleda u žene, ona viče na rijeku.

Clara kroz pruge topole odlazi u grad. Njezine cipele klopoću kraj rijeke. Uvojak na čelu vidi kako se uzvici iz lijevka sapliću među Clarine korake.

Ribič s gologlavom kapom zvižduće pjesmu.

Muškarac s kravatom na crveno-plave tačke podigne se s klupe, hodajući utakne kravatu u jaknu, hodajući ispljune ljusku suncokretove sjemenke u rijeku, na stepenicama se počešlja hodajući. Zaustavi se na mostu, potom slijedi Clarine noge, njezina ljetna haljina leprša. Hodajući pali cigaretu.

Adina otvori bijelu omotnicu, Paul drži novine pred licem, nokat na njegovom palcu je napuknut. Koža na njegovom kažiprstu je žuta, na njemu raste list duhana od pušenja. Pismo je od Liviu. Pozivnica s dvije isprepletene burme.

Liviu je Paulov školski prijatelj, već dvije godine je učitelj u malom selu na jugu gdje Dunav odsijeca zemlju, gdje se polja zabijaju u nebo i uvenuti čkalj baca bijele jastučice u Dunav. Seljaci u selu piju rakiju i odlaze na polje prije doručka, rekao je Liviu. A žene pune guske namašćenim kukuruzom. A policajac, svećenik, načelnik i učitelji imaju zlatne zube.

Rumunski seljaci previše jedu i piju jer imaju premalo, rekao je Liviu, i govore premalo jer previše toga znaju. A strancima ne vjeruju čak ni kad

jedu i piju s njima, jer stranci nemaju zlatan zub. Stranci su uvijek jako usamljeni, rekao je Liviu.

Zato Liviu za ženu uzima učiteljicu iz sela, ženu koja pripada.

Čovjek dobar kao komad kruha

Muškarac hoda kraj konja uz rub ceste. Zvižduće pjesmu. Ritam pjesme je sporiji od njegovih koraka, a kopita ne remete ritam. Dok hoda, muškarac gleda u tlo. Prašina je svako jutro starija od dana.

Adina osjeća pjesmu u svojim petama, u njezinoj glavi usta muškarca pjevaju:

Uvijek, uvijek pritišće me misao
Da prodam kuću i polje svoje

Mali muškarac, tanko uže, veliki konj.

Tanko uže za konja, debelo je uže za muškarca. Muškarac s užetom je obješeni. Kao limar iz zaboravljenih godina, iz predgrađa.

Jednog dana, kad je ispred njegovog izloga sa solunarima, kanticama za zalijevanje i nadgrobnim križevima tutnjao tramvaj kao svakog dana, on je bio obješeni.

Putnici su stajali iza stakla i svi su nosili janje u rukama jer se približavao Uskrs.

Plamenovi više nisu gutali lonce, no limara smrt nije ujela za guzicu, kao što je znao govoriti. Kad su ga pronašli, smrt mu je bila zgnječila vrat.

Njegovi malobrojni prsti uzeli su uže i napravili omču. Pronašao ga je muškarac iz klaonice, koji je frizerovu mačku bacio pred vrata. Naručio je solunar kod limara i otišao po njega. Dolazio je od frizera. Njegova kosa bila je svježije ošišana, a njegova brada svježije obrijana, mirisao je na eterično ulje. Lavanda, govorio je frizer, no svi muškarci koje je brijao sjajili su se u licu i mirisali na travu.

Kad je vidio obješenog, muškarac koji je mirisao na travu rekao je, dobar zanatlija napravio je loš posao. Jer limar je visio ukrivo i tik iznad

pona uz vrata, tako da je mogao stati na vrhove prstiju i krenuti, da je htio. Muškarac koji je mirisao na travu podigao je ruku iznad glave obješenog i rekao, šteta zbog dobrog užeta. Nije presjekao užu, olabavio je omču i limar je ispao. Kožna kecelja se savila dok je padao. Objlašeni se nije savio, njegova ramena su udarila o pod, a njegova glava je stajala uspravno. Muškarac koji je mirisao na travu razmršio je čvor, između palca i kažiprsta omotao je užu preko dlana i oko lakta. Svezao je čvor na kraćem kraju užeta. Takvo užu dobro dođe u klaonici, rekao je.

Krojačica je kliješta i nove, sjajne eksere ugurala u džep kecelje. Spustila je glavu, i na budilnik koji je stajao na stolu, kapale su njezine suze. Na brojčaniku sata vozila se lokomotiva koja je tiktakala. Krojačica je pogledala na kazaljku i posegnula za kanticom za polijevanje, uzet ću je za njegov grob, rekla je. A muškarac koji je mirisao na travu rekao je, ne znam. Tražio je svoj solunar.

A frizer je rekao, limar je prije sat vremena bio kod mene, obrijao sam ga. Nije se ni osušio, a već se objesio. Frizer je strpao turpiju u džep ogrtača. Pogledao je muškarca koji je mirisao na travu, onaj koji odsijeca obješene, rekao je, sam si vežu užu. Muškarac koji je mirisao na travu držao je tri solunara pod rukom i pokazao užu, pogledaj, čitavo je.

Adina je na podu kraj obješenog ugledala brdo zalemljenih lonaca. Iznutra su lonci bili zamrljani i razmrškani. Peršin i miloduh, luk i češnjak, paradajz i krastavci. Mrlje su se sastojale od češnjeva, kriški i listova svega što ljeti izrasta iz zemlje. Povrće svih vrtova iz predgrađa i polja, i mesa svih unutarnjih dvorišta i staja.

Svi su se pomakli korak unatrag kad je stigao liječnik, kao da tek slijedi trenutak užasa. Tišina je svima izobličila lice kao da je liječnik donio smrt.

Liječnik je skinuo limara i gledao u lonce. Natezao je beživotne ruke i rekao, kako neko može lemiti s tri prsta na svakoj ruci. Kad je liječnik limarove hlače bacio na pod, iz džepa su ispale dvije kajsije. Bile su žute poput vatre koja više nije izjedala lonce, okrugle i glatke. Hodale su ispod stola i pritom svijetlile.

Kanap je kao i uvijek visio oko limarovog vrata, no nedostajala je burma.

Zrak ispod stabala nekoliko dana i noći imao je gorak miris. Adina je vidjela goli konopac na vapnenastim žilama zidova i u ispucanom asfaltu.

Prvo poslijepodne mislila je na krojačicu, a prvu večer na muškarca koji je mirisao na travu. Dan poslije razmišljala je o frizeru, a te noći, koja se bez sutona pretvorila u večer, Adina je mislila na liječnika.

Adinina mama je dva dana poslije limarove smrti otišla kroz repišta u selo koje je svojim bijelim zidovima blistalo sve do predgrađa. Kupila je janje jer će ubrzo Uskrs. Adinina mama je u selu s ovcama čula da je kraj obješenog bilo dijete. Strano, pridošlo dijete, rekle su žene iz sela, koje je ukralo burmu s limarovog vrata. Prsten je bio zlatan, moglo ga se prodati i kupiti mrtvački plašt za limara. Ali novac pronađen u ladici radionice bio je jedva dovoljan za nedorađeni, uski sanduk od dasaka. To nije lijes, govorili su, nego drveno odijelo.

Muškarac s konjem zaustavi se uz rub ceste, zaklanja ga autobus u vožnji. Autobus prođe, muškarac ostade stajati usred prašine, s konjem koji kruži oko njega. Podigne noge iznad užeta, omota uže oko debla i stisne omču. Progura se kroz vrata trgovine između čekajućih glava do reda za kruh.

Prije nego što glava muškarca nestane među vičućim glavama, on se još jedanput okrene. Konj podiže kopito i, duže no što treba autobusu da prođe, stade na tri kopita kako bi trbuh počeošao o stablo.

Adina osjeća prašinu u očima, konj svojim nozdrvama pretražuje koru stabla. Njegova glava postaje mutna. Prašina u oku na Adininom je vrhu prsta sićušna mušica. Konj žvače granu, listovi bagrema šušte ispred njegove njuške, tanke grane imaju trnje koje pucketa u njegovom vratu.

Iz trgovine u kojoj je nestao muškarac, izlazi topao zrak na ulicu. Autobusi za sobom ostavljaju velike prašnjave točkove. Sunce je obješeno za svaki autobus, ono putuje. Na uglovima leprša poput otkopčane košulje. Jutro zaudara na benzin, prašinu i razgažene cipele. A kad neko prođe s kruhom u ruci, pločnik miriše na glad.

Na vičućim glavama u trgovini glad ima prozirne uši, snažne lakte, trule zube za ugrize i dobre zube za vikanje. U trgovini ima svježeg kruha. U trgovini ima bezbroj lakata, ali kruh je već prebrojan.

Tamo gdje prašina leti do najviših visina, ulice su uske, a stambeni blokovi su kosi i stiješnjeni. Trava je gusta kraj putova, a kad cvjeta, nestašna je i kričava, uvijek je vjetar potrga. Što su cvjetovi nestašniji to je siromaštvo veće. Ljeto samo sebe mlati, pobrka rastrganu odjeću s pljevom.

Oči s unutarnje i vanjske strane stakala, sjaju prozora znače koliko i leteće sjeme travi.

Tamo djeca izvlače travke s mliječnim peteljka iz tla i zaigrano ih sišu. Glad je dio igre. Pluća se ne nadimaju, mlijeko iz travki hrani prljave prste, nizove bradavica. Ali ne i mliječne zube, oni ispadaju. Ne klimaju se dugo, dok pričaju padaju im u ruke. Djeca ih, danas jedan, sutra jedan, bacaju preko ramena iza leđa u travu. Dok zub leti, uzviknu:

Mišu, mišu, donesi mi novi zub,
ja ću tebi dati stari.

Tek kad se zub izgubi na nepoznatom mjestu u travi, okrenu se i kažu da je to djetinjstvo.

Miš uzima mliječne zube i postavlja bijele pločice u hodnicima ispod stambenog bloka. Ne donosi nove zube.

Na kraju ulice je škola, na početku ulice je razbijena telefonska govornica. Balkoni su napravljeni od zahrđalog, valovitog lima i ne mogu podnijeti ništa osim umornih pelargonija i lepršajućeg rublja na užetu. I pavitinu. Ona se penje i vješa o hrđu.

Ovdje ne cvjetaju dalije. Ovdje pavitina troši vlastito ljeto, ulagivačka i plava. Tamo gdje su ruševine, gdje sve hrđa, gdje se sve raspada i lomi, ona cvjeta najljepše.

Pavitina na početku ulice puže u telefonsku govornicu, bezbolno se spušta na krhotine stakla. Zapliće brojčanik. Brojevi na brojčaniku su jednooki. Kad Adina polagano prolazi kraj njih čuje kako se sami predstavljaju: jedan, dva, tri.

Zaluđeno ljeto uz marširanje, vojničko ljeto iza duge ravnice na jugu. Ilie nosi uniformu, u ustima nosi travku koja je izrasla tek ovo ljeto i u džepu uniforme nosi zimu s prekriženim danima na kalendaru. I fotografiju Adine. Na ravnici stoji kasarna, brežuljak i šuma. Travka iz njegovih usta je s brežuljka, napisao je Ilie.

Kad Adina vidi visoku travu, misli na Iliea i traži njegovo lice. Ona nosi poštanski sandučić u glavi. Prazan je kad ga otvori. Ilie rijetko piše pisma. Kad pišem pisma znam gdje se nalazim, napisao je. Kad je neko siguran da je voljen, rijetko piše pisma, rekao je Paul.

U razbijenoj govornici ležao je čovjek sve dok je pavitina bila zelena. Njegovo čelo bilo je toliko nisko da je odmah iznad obrva rasla kosa. Zato jer je njegovo čelo prazno, govorili su prolaznici, zato jer je njegov mozak od rakije, a rakija hlapi. Tamo gdje ispari rakija, ne ostaje ništa, govorili su prolaznici.

Muškarac je ležao, a cipele su stajale na petama. U prolazu su se mogli vidjeti đonovi, ali ne i cipele. Muškarac je pio i glasno govorio sam sa sobom kad nije spavao. Prolaznici bi ubrzali korak na tom mjestu, za pedalj bi prelazili svoje sjene. Rukom bi zgrabili kosu kao da su u njoj misli. Odsutno bi pljunuli na pločnik ili u travu jer su imali gorak okus u ustima. Kad je muškarac glasno razgovarao sam sa sobom, prolaznici su skretali pogled, kad je spavao, vrhovima cipela udarali su o njegove pete dok ne bi zastenjao. Prolaznici niti jedan dan nisu htjeli probuditi leš, no svaki put su se nadali da je došao taj dan.

Na trbuh muškarca bila je naslonjena boca, oko grla boce bili su njegovi prsti, čvrsto je držao bocu, ni u snu nije olabavio stisak.

Muškarac je prije dva dana u snu olabavio stisak prstiju, boca se prevrnula. Jedna ga je žena udarila u petu. Zatim se pridružio nadstojnik iz sljedećeg bloka, zatim dijete, zatim policajac. Muškarac u telefonskoj govornici više nije stenjao, njegova smrt je zaudarala na rakiju.

Nadstojnik zgrade bacio je praznu bocu u travu i rekao, ako postoji duša onda je to posljednje što čovjek proguta prije smrti. Duša je ono što želudac nije probavio. Policajac je zazviždao, a na ulici se zaustavio jednopreg. Jedan muškarac ispustio je bič iz ruke i sišao s jednoprega. Uhvatio je mrtvaca za ruke i podigao ga dok ga je nadstojnik uhvatio za cipele. Nosili su ukočeno tijelo kroz sunce poput daske, položili su dasku na jednopreg, na zelene glavice kupusa. Muškarac je mrtvaca prekrpio grubim vunanim pokrivačem i uzeo bič u ruke. Udario je konja i cmoknuo nakrivljenim ustima.

Telefonska govornica još uvijek zaudara na rakiju, a vjetar već dva dana u ulici stvara drugačije zvukove. Pavitina je otad narasla, cvjetovi su joj još uvijek onako plavi, a na brojčaniku su jednooki brojevi. Adina bira brojeve u glavi i priča sve do kraja ulice u kojoj je ležao mrtvac.

Ja sam na drugom kraju, kaže on.

Ti si kost i koža, nalikuješ dasci, kaže ona.

Nema veze, kaže on, ja sam čitav čovjek, napola luđak i napola pijanac.

Pokaži svoje ruke, kaže ona.

Vino u ustima, konjak u želucu, rakija u mozgu, kaže on.

Ona pogleda njegove cipele, on pije stojeći.

Prestani, kaže ona, piješ čelom, nemaš usta.

Na kraju ulice leži veliki smotak žice koja hrđa. Oko njega je trava žuta. Iza smotka je ograda, iza ograde dvorište i drvena baraka. Pas u dvorištu nateže svoj lanac. Pas nikad ne laje.

Niko ne zna šta pas čuva. Rano ujutro i kasno navečer kad je već mračno, stižu policajci. Razgovaraju sa psom, nahrane ga i ne popuše cigarete do kraja. Tri su policajca, kažu djeca iz stambenih blokova. Zato jer u sobama gore samo svijeće, oni vani pred drvenom barakom vide samo tinjanje triju cigareta. Majke ih odvlače s prozora. Pas se zove Olga, kažu djeca, no ipak nije kuja nego pas.

Pas svaki dan pogleda Adinu, u njegovim se očima zrcali trava. Adina svaki dan kaže OLGA kako on ne bi lajao.

U travi ispod topola leži žuto lišće. Topole ispred škole su svojeglave, već u martu pozelene, prije svih ostalih topola u gradu. Zato jer je polje tik iza škole, a škola uz rub grada, kažu učitelji. A u jesen, topole ispred škole požute već u augustu, prije svih drugih topola u gradu. Zato jer djeca zapišavaju stabla poput pasa, kaže direktor.

Topole požute zbog tvornice u kojoj žene izrađuju crvene noćne posude i zelene štipaljke. Žene mršave i kašlju, a topole žute. Žene iz tvornice i ljeti nose debele gaćice do koljena s elastičnom vrpcom. Svaki dan trpaju štipaljke u gaćice sve dok im noge i trbusi nisu toliko podstavljeni da štipaljke ne zveckaju pri hodanju. Djeca žena u središtu grada, na Opernom trgu, nose štipaljke zakačene za konopce na leđima, razmjenjuju ih za čarape, cigarete ili sapun. Zimi žene trpaju i noćne posude pune štipaljki u gaćice. One se ne vide pod kaputima.

Zvono zvoni kroz topole i preko školskog dvorišta. Niko ne hoda dvorištem, ni hodnicima. Školski sat ne počinje. Djeca sjede na kamionu ispred škole pod topolama. Odlaze van grada, na udaljena polja sa zrelim paradajzima.

Za njihove cipele su zalijepljeni zgaženi paradajzi od jučer, od prekjučer, od sedmicu dana prije, od jutra do večeri. Za njihove džepove su zalijepljeni zgnječeni paradajzi, za grla boca s vodom, za jakne i majice i hlače. I sjemenke trave, paskvice i uvenule glavice čkalja.

Paperjem čkalja pune se jastuci za mrtve, kažu majke kad se djeca kasno navečer vrate kući s polja, mašinsko ulje izjeda kožu, kažu one, ali paperje čkalja izjeda razum. Neko vrijeme djecu miluju po kosi. Usred milovanja ih udare po licu. Potom oči djece i triju majki neko vrijeme nijemo gledaju u svjetlost svijeće. Oči su krive, to se ne vidi pred svijećom.

Za kosu djece zalijepljena je prašina, ona glave čini ukočenima, a kosu naherenom. Trepavice čini kraćima, a oči strogima. Djeca na kamionu ne pričaju puno. Gledaju u topole i jedu izbrojeni, svježi kruh. Nizovi bradavica su hitri, izdubili su rupu u kori. Djeca prvo jedu unutarjni dio. On je bijel, nije pečen, samo tijesto omamljeno vrućinom peći lijepi se za zube. Djeca žvaču i kažu, jedu SRCE. Koru omekšaju pljuvačkom, oblikuju šešire, nosove i uši. Potom su prsti umorni, a usta gladna.

Vozač zatvori stražnja vrata. Na njegovoj košulji nedostaje jedno dugme, volan mu dodiruje pupak. Ispred vjetrobrana leže četiri kruha. Kraj volana je zalijepljena slika plavokose srpske pjevačice. Tramvaj prođe tik kraj njega, kruh struže o vjetrobran, vozač opsuje majku svih tramvaja.

Iza grada ne postoji pravac. Beskrajna strništa pšenice sve dok oči više ne vide tu blijedu boju. Samo grmlje i prašinu na listovima.

Kombajni su visoki, kaže vozač, to je dobro jer dok sjedite gore ne vidite mrtvace koji leže među pšenicom. Njegov vrat je dlakav, njegov grkljan između košulje i brade skakutavi miš, i pšenica je visoka, kaže on, vide se samo oči vojničkih pasa. Pšenica je preniska samo za bijeg. Adina se drži za koljena, uz rub polja ljulja se ptica, jede šipak na najvišoj grani, crvena lunja, kaže vozač, kad se kaže BOŽIJA NJIVA misli se na groblje,

kaže on. Vozio sam kombajn, tri ljeta sam proveo kraj granice, sam pri žetvi i na polju, i dvije zime pri oranju, samo noću. Polje ima slatkast miris, polje pšenice bi se trebalo zvati BOŽIJA NJIVA. A dobar čovjek je dobar koliko i komad kruha, kaže se, učitelji to govore djeci u školi. Crvena lunja sjedi na polju kao da su joj strni probole trbuh, ne miče se. Zato jer je strnište tvrdo i prazno, zato jer je trbuh ptice mekan, nebo vrti dva bijela oblaka dok strni ne isišu pticu. Ugao vozačeva oka trza, crni glog nosi plavozelene kugle i ne boji se točkova. Djeci se ne smije reći da je čovjek dobar poput komada kruha, kaže vozač, djeca u to povjeruju i više ne mogu rasti. A starima se to ne smije reći jer oni osjete kad neko laže i postanu mali poput djece budući da ništa ne zaboravljaju. Njegov grkljan skoči od vrata u košulju, moja žena i ja, kaže on, razgovaramo samo noću kad ne možemo spavati. Moja žena želi biti dobra, ne kupuje kruh. Vozač se smije, gleda u polje jer udara o rupe na cesti, onda ja kupim kruh, kaže on. Jedemo ga i ukusan nam je, i mojoj ženi. Ona jede i plače i sve je starija i deblja. Ona je bolja od mene, ali ko je ovdje još dobar. Kad joj oči iskoče iz duplji, odlazi povraćati umjesto da viče. On gurne ruku u hlače, tiho se guši kako susjedi ne bi ništa čuli, kaže on.

Kamion stoji na poljskom putu, djeca skaču u travu. Vlasnjača je duboka, dječije noge utonu u nju. Iz praznih sanduka za paradajze zujeći izlijeću muhe. Sunce ima crveni trbuh, polje paradajza proteže se sve do doline. Agronom čeka kraj sanduka. Saginje se i traži vlasnjaču na svojim nogavicama, kravata mu padne preko usta. Skuplja iglice vlasnjače u ruci. Na njegovim rukavima i na leđima su iglice, brže putuju uz njegovu odjeću nego što ih on može ubrati. Opsuje majku svih trava. Pogleda na sat, brojčanik gori pod suncem kao i vlasnjača. Kad sjaji, pokazuje koliko je pohlepna, da ne preza ni od čega kako bi se širila. Vješa se i za vjetar. Da dolje ne postoji polje, ona bi rasla gore na oblacima, tad bi svijet bio pun vlasnjače.

Djeca grabe sanduke, a muhe sjedaju na nizove bradavica. Pijane su od trulih paradajza, sjaje i ujedaju. Agronom podigne glavu, zatvori oči i vikne, danas to kažem posljednji put, vi ste ovdje kako biste radili, svaki dan ostaju neobrani zreli paradajzi, a beru se oni zeleni, dok crveni ostanu zgaženi na tlu. U uglu usana visi mu iglica vlasnjače, traži je rukom no ne pronalazi je, više ćete štete nanijeti ovom kraju nego koristi, vikne, to je

sramota za vašu školu. Vrhom jezika pronađe iglicu vlasnjače i ispljune je, petnaest sanduka na dan, kaže, to je norma. Neće se čitav dan piti voda, u dvanaest sati imate polusatnu pauzu, tad se jede, pije i odlazi na zahod. U kosi agronoma visi glavica čkalja.

Djeca udvoje idu u polje, između njih se ljuljaju prazni sanduci. Ručke su skliske zbog zgnječanih paradajza, a biljke kričavo zelene i crvene boje. I najmanje grane. Nizovi bradavica beru dok ne prokrvare, oči luduju zbog crvenih paradajza, sanduci su duboki i nikad nisu puni. Iz uglava dječijih usana curi crveni sok, oko glava lete paradajzi, pucaju, farbaju u crveno i glavice čkalja. Jedna djevojčica pjeva:

*Hodam stazom gore
i sretnem djevu dolje*

Djevojka gurne gatalinku u svoj džep, ponijet ću je kući, kaže ona, rukom prekriva džep, uginut će, kaže Adina. Djevojka se smije, nema veze, nema veze, kaže ona. Agronom pogleda u nebo i zviždi pjesmu o djevi. Na polupraznom sanduku sjede dva dječaka, blizanci, niko ih ne može raspoznati, oni su jedan dječak dva puta.

Jedan blizanac stavi dva debela, crvena paradajza pod košulju, drugi objema rukama miluje grudi od paradajza, grči prste i zgnječi paradajze pod košuljom, te praznih očnih jabučica gleda djevojčicu s gatalinkom. Košulja postaje crvena, djevojka s gatalinkom se smije. Blizanac sa zgnječanim paradajzima ogrebe drugog po licu, blizanci se isprepletu na tlu. Adina ispruži ruku prema njima i potom je opet povuče, ko je od njih dvojice počeo, upita ona. Djevojka s gatalinkom slegne ramenima.

Jedna kravata

Biciklist na pločniku rukom gura bicikl, lanac zvecka. Biciklist prolazi između bicikala kraj parka u smjeru mosta.

Muškarac s kravatom na crveno-plave tačke dolazi s mosta. Svoju dugu, bijelu cigaretu drži kraj koljena, na filteru cigarete sjaji burma. Otpuhuje dim u grmlje, u park, koji zbog daška straha u zraku korake čini uspravnima. Između uha i kragne košulje muškarac ima madež veličine nokta.

Biciklist se zaustavi, izvuče cigaretu iz džepa. Ne kaže ništa, ali muškarac podigne svoju dugu, bijelu cigaretu i pruži mu žar. Biciklist ispljune duhan, žar napravi crvenu kragu na kraju cigarete. Biciklist puhne dim iz usta i nastavi gurati svoj bicikl.

U parku pucketa grana. Biciklist se okrene, to je samo kos u sjeni, koji mora skakutati kad želi hodati. Biciklist uvuče obraze i puhne dim u park

Muškarac s kravatom na crveno-plave tačke stoji na raskršću, semafor je upaljen. Požurit će kad se upali zeleno svjetlo, jer je Clara već prešla cestu.

Clara stoji pred krznenim kaputima u trgovini, oči muškarca gledaju kroz izlog. Napola popušenu cigaretu baca na asfalt. Puhne dio dima u trgovinu.

Okrene stalak s kravatama. Krzneni kaputi su napravljeni od janječeg krzna. Samo jedan je zelen kao da je pašnjak progrizao tkaninu nakon što je kaput bio sašiven. Žena koja će ga kupiti bit će jako upadljiva tokom zime. Nju će kroz bijeli snijeg pratiti ljeto.

Muškarac s kravatom na crveno-plave tačke nosi tri kravate do prozora, tu su boje drugačije, kaže on, koja mi najbolje pristaje. Clara podigne prst prema ustima, vama ili odijelu, pita ona. Meni, kaže on, njezina ruka stišće zelenu kragnu janječeg krzna, niti jedna, kaže ona, ljepša je ova oko vašeg vrata, njegove cipele su sjajne, njegova brada je glatka, razdjeljak na njegovoj glavi nalikuje bijeloj niti, PAVEL, kaže on, i posegne za njezinom rukom. Umjesto da se rukuje, čvrsto joj stisne prste. On ugleda brojčanik za sekunde na njegovom satu, kaže svoje ime, pogleda nokat na njegovom palcu, potom oštre bridove na njegovim hlačama, on previše dugo drži njezine prste pod svojim palcem, ADVOKAT, kaže on. Iza njegove glave stoji prazna polica, zbog prašine se vide otisci prstiju. Imaš lijepo ime, kaže Pavel, i lijepu haljinu. Nije odavde. Poklon od jedne Grkinje, kaže Clara.

Njezine oči su prazne, a jezik vruć, po prašini na polici shvati da je mračno u trgovini, a vani na ulici svijetlo, da kasno poslijepodne dijeli svjedost između unutarnjih i vanjskih prostora. Želi otići no on je drži za ruku. U vratu osjeti mali, kotrljajući točak, on se okrene i ona kraj njega prođe kroz vrata. A vani, gdje sunce baca malu sjenu ispod njegovog nosa, ne zna je li kotrljajući točak želja za zelenim janjetom ili muškarcem s kravatom na crveno-plave tačke. No kad se okrene prema zelenom kaputu, ona osjeti da točak u vratu ostane usredotočen na muškarca.

Na stepenicama katedrale sjedi stara žena u debelim vunanim čarapama, debeloj suknji s naborom i bijeloj lanenoj košulji. Kraj nje stoji vrbova košara prekrivena mokrom krpom. Pavel podigne krpom. Mrazovci, tanke kite poredane jedna kraj druge i sve do cvjetova zavezane bijelim koncem. Ispod njih je krpai cvijeće pa opet krpa, puno slojeva cvijeća i krpa i bijelog konca. Pavel uzima deset kita iz košare, za svaki prst jedan, kaže on, stara žena izvuče kanap iz košulje, na njemu visi novčarka. Clara ugleda njezine bradavice, vise poput dva vijka na koži. Cvijeće u Clarinoj ruci miriše na željezo i travu. Tako nakon kiše miriše trava u stražnjem dvorištu tvornice žica.

Kad Pavel podigne glavu, nestaje odraz pločnika na njegovim sunčanim naočalima. Na tramvajskim tračnicama leži zgažena lubenica, vrapci jedu crveno meso. Kad radnici na stolu ostave svoju hranu, vrapci

pojedu kruh, kaže Clara, pogleda njegovu sljepoočnicu, a u staklu naočala, stabla u pokretu. On je gleda s tim stablima u pokretu, tjera osu i govori. Lijepo, kaže Clara, šta ti znaš o tome šta može biti lijepo u tvornici.

U kolima Pavel veže cipelu, Clara miriše mrazovce. Kola voze, cesta je od prašine, kanta za smeće gori. Pas leži na cesti, Pavel trubne, pas polagano ode i legne u travu.

Clara drži ključeve u ruci, Pavel joj uzme ruku i pomiriše mrazovce, ona mu pokaže svoje prozore, nisam vidjela tvoje oči, kaže ona. Dodirne krilce naočala, pa ugleda njegovu burmu. On ne skine sunčane naočale.

Utroba ljeta

Na Opernom trgu nema topola, na Opernom trgu grad nije prugast. Samo zamrljan od sjena prolaznika i tramvaja u pokretu. Tise svoje iglice drže na okupu, one sakrivaju tisovinu od neba i sata na tornju katedrale. Mora se prijeći vrući asfalt da bi se sjelo na klupe ispred tisa. Iza klupa su iglice poispadale ili nikad nisu ni izrasle, iza naslona klupa drvo je neobrađeno.

Na klupama sjede stari muškarci koji traže dugotrajne sjene. Tise obmanjuju, pokretne sjene tramvaja neko vrijeme zadrže kao vlastite. Nakon što su stari muškarci sjeli, one puste da sjene odu. Stari muškarci otvaraju novine, a sunce sija kroz njihove ruke, iz cvjetne gredice crvene patuljaste ruže sjaje kroz novine u uvojak diktatora. Stari muškarci sjede sami. Oni ne čitaju.

Ponekad jedan koji još nije pronašao praznu klupu pita, šta to radiš, a onaj koji sjedi i maše novinama kako bi rashladio lice, spusti ruku na svoje koljeno i slegne ramenima. Sjediti i razmišljate, pita onaj na nogama. Onaj koji sjedi pokaže na dvije prazne boce za mlijeko i kaže, sjediti, samo sjediti. Nema veze, kaže onaj na nogama, nema veze, i odmahne glavom i ode, i onaj koji sjedi odmahne glavom i gleda za njim.

Blanja, a ponekad i daska, ide kroz glavu starih muškaraca i zaustavi se kod sljepoočnica toliko blizu tise da se drvo alatke ne može razlikovati od tisovine. Niti se može razlikovati od stajanja u redu u trgovini u kojoj nije bilo dovoljno mlijeka, a kruh je već bio izbrojen.

Na trgu stoji pet policajaca, nose bijele rukavice, zviždanjem naprave nered među koracima prolaznika. Sunce nema prag, kad se u podne pogleda gore u bijeli balkon Opere, čitavo lice pada u prazno. Zviždaljke policajaca

svjetlucaju, trbusi zviždaljki nalikuju svodu između njihovih prstiju. Svodovi su niski kao da svaki policajac u ustima drži kašiku bez drške. Njihove uniforme su tamnoplave, njihova lica mlada i blijeda. Lica prolaznika su podbula od vrućine, prolaznici su goli pod ovim svjetlom. Žene u prozirnim plastičnim vrećicama nose povrće s tržnice preko trga. Muškarci nose boce. Onima praznih ruku, koji ne nose ni voće ni povrće, ni boce, ljulja se pogled. Oni gledaju voće i povrće u tuđim prozirnim vrećicama poput ljetnog obilja. Paradajz, luk, jabuke ispod rebara žena. Boce ispod rebara muškaraca. A usred toga bijeli balkon, oči su prazne.

Trg je zatvoren, tramvaji stoje iza tisa. Kroz uske uličice iza trga gmiže žalobna koračnica, njezina jeka se zaustavila na trgu, a nebo putuje nad gradom. Žene i muškarci spuštaju svoje prozirne plastične vrećice ispred svojih cipela. Iz jedne uske uličice polagano izlazi kamion i prelazi trg. Bočne ograde su spuštene, presvučene su crvenim platnom za zastave, zviždaljke policajaca šute, na rukavima vozača sjaje bijele manšete. Na vozilu je otvoren lijes.

Kosa mrtvaca je sijeda, njegovo lice upalo, usta dublja no očne duplje. Na njegovoj bradi treperi zelena paprat.

Jedan muškarac izvadi bocu rakije iz plastične vrećice, pije i jednim okom gleda kako rakija teče u njegova usta, a drugim uniformu mrtvaca. U vojsci mi je poručnik rekao da mrtvi oficiri postaju spomenici, rekao je. Žena kraj njega iz plastične vrećice izvadi jabuku. Zagriže je i jednim okom gleda lice mrtvaca, a drugim veliku sliku mrtvaca iza lijesa. Lice na slici je dvadesetak godina mlađe od lica u lijesu, kaže ona, muškarac spusti bocu ispred svojih cipela, mrtvac za kojim se puno plače, kaže on, postat će stablo, a mrtvac za kojim niko ne plače, postat će kamen. No nema koristi ako neko bilo gdje u svijetu umre, i drugi bilo gdje na svijetu plaču za njim, kaže ona, svi se pretvore u kamenje.

Iza slike mrtvaca hoda crveni baršunasti jastuk s odlikovanjima mrtvog, odlikovanja slijedi uvenula žena koju pod rukom drži mladi muškarac, a uvenulu ženu vojni orkestar. Duhački instrumenti sjaje, svjetlost ih čini većima. Iza duhačkog orkestra teškim koracima hodaju ožalošćeni, žene nose gladiole u celofanu, a djeca bijelo, rascvjetano septembarsko bilje.

Među ožalošćenima je i Pavel.

Na rubu trga gdje je muškarac pio svoju rakiju, stoji prazna boca i kraj nje napola pojedena jabuka. Žalobna koračnica tiho bruji iz krivudavih ulica. Vojno groblje nalazi se iza grada. Na trgu leže zgažene gladiole, tramvaji voze.

Stari muškarci prelaze trgom, njihove prazne boce za mlijeko zveckaju. Zaustave se bez razloga. Gore je bijeli balkon Opere svoje stupove stavio u sjenu zidova. A rupe u mekanom asfaltu dolje, od potpetica su ožalošćenih žena.

Dani lubenica, dani bundeva

U zahodskoj školjci namočena je vata, voda je boje hrđe, isisala je krv iz vate. Za zahodsku dasku zalijepljene su koštice lubenice.

Kad žene među bedrima nose vatu, imaju krv lubenica u trbuhu. Svaki mjesec, dani lubenica i težina lubenica, to boli.

Krvlju lubenica svaka žena može uza se vezati svakog muškarca, kaže Clara. U tvornici žice žene pričaju jedna drugoj kako jedanput mjesečno u kasno poslijepodne muškarcima u supu od paradajza umiješaju krv lubenice. Lonac sa supom taj dan ne stavljaju na sto, uzimaju tanjire i pune ih kraj štednjaka. U jednoj kašici kraj štednjaka, krv lubenice čeka na tanjir muškarca. Supu miješaju kašikom sve dok se krv ne rastopi.

Tokom dana lubenica, pletena žica razvlači se pred njihovim licima prije negoli završi na valjku, a potom se mjeri u metrima. Razboji lupaju, njihove ruke su hrđave, a oči sumorne.

Žene iz tvornice uza se vežu muškarce u kasno poslijepodne ili navečer, kaže Clara, ujutro nemaju vremena. Ujutro bježe iz sna muškaraca, nose krevet pun sna i sobu punu zagušljivog zraka u tvornicu.

Služavkina kćerka rekla je, muškarce se ujutro veže uza se, ujutro na prazan želudac. Jer oficirova žena u danima lubenica oficiru umiješa četiri komada krvi lubenice u kafu prije no što on krene u vojni kasino. Kao i obično, donese mu kafu u šoljici, no bez šećera. Ona zna da će staviti dvije žličice šećera i dugo miješati. Komadi krvi brže se rastope od šećera. Najbolja je krv drugog dana, rekla je oficirova žena služavkinoj kćeri. Koraci oficira na mostu, svakodnevno ispijanje u vojnom kasinu obilježeno

je krvlju lubenice njegove supruge. Četiri komada čine jedan mjesec, svaki komad traje sedmicu dana.

Svaki komad krvi mora bit velik poput nokta na palcu muškarca kojeg želi vezati uza se, rekla je oficirova žena. Krv lubenice rastopi se u kafi i iznova se zgružava dok prolazi njegovim vratom, rekla je. Ne prođe kraj srca, ne stigne do želuca. Oficirova strast ne može uhvatiti krv lubenice, ne postoji lijek protiv strasti, jer ona leti, ona se otrgne od svega. Ona leti do drugih žena, ali krv lubenice obgrli srce muškarca. Zgusne se i opkoli srce. Oficirovo srce ne može zadržati sliku drugih žena, kaže služavkina kćerka, oficir može prevariti svoju suprugu, ali je ne može ostaviti.

Na zidu u zahodu piše:

Navečer na brijegu
žalosno zvone zvona

To su dva stiha jedne pjesme, pjesme iz čitanke, djeca je uče u školi. To je rukopis nastavnika fizike, rekla je služavkina kćerka, prepoznajem ga po slovu R i G. Reci se ukoso penju uza zid.

Između Adininih bedara toplo šumi, na susjednim zahodskim vratima spušta se zasun. Adina laktima pritišće bedra, želi stišati i stisnuti mlaz. No njezin trbuh ne zna šta je stišavanje i stiskanje. Iznad vodokotlića je malen prozor bez stakla, prekriven samo paučinom. U paučini nikad nema pauka, rastjera ih šum vodokotlića. Samo je jedna zraka svjetlosti svakodnevno na zidu i promatra sve kako trljaju novinski papir među rukama dok slova ne postanu brašnasta, a prsti sivi. Protrljani novinski papir ne grebe bedra.

Čistačica kaže, nema toaletnog papira u učiteljskom zahodu jer je tri dana za redom bila po jedna rola papira koja je sva tri dana bila ukradena za petnaest minuta, a tri role moraju trajati tri sedmice.

Za vrijeme građansko-vlastelinskog režima su i kukuruzni klipovi i listovi repe bili dovoljno dobri, rekao je direktor tokom sjednice, tad su samo veleposjednici imali novinski papir. Čovjek u današnje vrijeme novine ima kod kuće. Sad je novinski papir previše tvrd za otmjenu gospodu i dame. Direktor je otrgnuo komad novina, protrljao ga među rukama, jednostavno je poput pranja ruku, rekao je, niko mi ne može reći da ne zna

prati ruke. Onaj ko to ne zna s trideset godina, neka nauči. Namrštio je obrve iznad nosa, bile su tanke i sive poput mišijeg repa na čelu.

Čistačica se smješkala i trljala o stolicu. Direktor je pogledao pod sto kad se digla. U današnje vrijeme svi imaju novine kod kuće. Već ste zaboravili, družo direktore, listovi repe bili su previše mekani, prst bi prokliznuo, listovi čička bili su bolji. Dosta, rekao je direktor, inače ovome nema kraja.

Služavkina kćerka nogom je udarila Adinu, čistačica može sebi sve dozvoliti, rekla je, direktor spava s njom. Njezin suprug je električar, jučer je bio u školi, pljunuo je na direktorov sto i otrgnuo mu dva dugmeta s odijela. Dugmad se otkotrljala pod ormar. Nastavnik fizike je, nakon što je električar otišao, morao odmaknuti ormar od zida i usred sata otići u krojačnicu po iglu i konac. Sako direktorovog odijela nije smio ponijeti sa sobom. Čistačica mora prišiti dugmad, rekao je direktor.

Čistačica smije odrezati samo posljednje stranice novina, reportaže, sportsku stranicu i televizijski program. Prve stranice mora dati direktoru, one postaju dio kolekcije partijskog sekretara.

Adina pusti vodu. Ispred ogledala u toaletu Adinina kosa protkana je svjetlošću, kosa visi na svjetlu, ne na glavi, ona odvrne slavinu. Na zahodskim vratima podiže se zasun, kroz zahodska vrata prolazi direktor. On stane kraj Adine ispred ogledala. Otvori usta, mislim da me boli zub, kaže u ogledalo. Da, gospodine direktore, kaže ona, njegovi kutnjaci su pozlaćeni, DRUŽE DIREKTORE, kaže on, njegovi kutnjaci imaju žuti odsjaj. Dani lubenica su kod muškaraca dani bundeva, pomisli Adina. On obriše usta precizno ispeglanom maramicom, dođite do mene nakon posljednjeg sata, kaže i skine dlaku s Adinina ramena, da, družo direktore, kaže ona.

Uvojak na čelu sjaji iznad ploče, i crni dio oka sjaji, lovi zraku svjetlosti koja ulazi kroz prozor. Djeca pomiču lakte pri pisanju, sastav se zove UROD PARADAJZA.

Adina stoji kraj niti svjetlosti uz prozor. Polje paradajza raste još jedanput u bilježnicama, sastoji se od bradavica i slova.

Djevojčica s gatalinkom čita:

Učenici naše škole već dvije sedmice pomažu seljacima u polju. Učenici našeg razreda pomažu pri berbi paradajza. Lijepo je raditi na poljima naše domovine. Zdravo je i korisno.

Ispred škole je četverougao od žute trave, iza njega stoji jedna kuća između stambenih blokova. Adina ugleda čuvarkuću na krovu kuće. Stambeni blokovi su stisnuli vrt uza zidove. Vinova loza je ispreplela prozor.

Ujutro kad ustanem, čita djevojčica s gatalinkom, ne oblačim uniformu nego radnu odjeću. Ne nosim bilježnice i knjige nego bocu s vodom, kruh s maslacem i jednu jabuku.

Jedan od blizanaca vikne MASLAC i šakama bubnja po stolu.

Ispred usamljene kuće s čuvarkućom zaustavlja se konjska zaprega, jedan muškarac silazi, nosi mrežu punu kruha kroz vrt u kuću. Hoda iza vinove loze, tik uza zid.

U osam sati sastaju se svi učenici ispred škole, čita djevojčica s gatalinkom. Kamionom nas odvezu do polja. Smijemo se dok se vozimo. Uz rub polja svako jutro čeka agronom. Visok je i mršav. Nosi odijelo i ima lijepe, čiste ruke. On je ljubazan muškarac.

No jučer te je ošamario, kaže blizanac, konj stoji ispred praznog automobila, ne miče se, zašto to nisi napisala, kaže Adina.

Drugi blizanac spusti glavu ispod klupe, ne smije se pisati o pljusci, kaže on, drži krišku kruha s mašću i zalijepi je na sastav.

Djevojčica s gatalinkom istragne bijelu vrpču iz kose, ugura kraj repa u usta i zaplače.

Muškarac s mrežom punom kruha hoda kroz vinovu lozu, te se popne na konjsku zapregu. Patuljak hoda po travi ispred škole. Njegova crvena košulja sjaji, on nosi lubenicu.

Drugarice, kaže djevojčica s gatalinkom Adini.

Iznad direktorovih vrata visi zidni sat, njegove kazaljke mjere dolazak i odlazak učenika i učitelja. Iznad direktorove glave visi uvojak kose i ono crno u oku. Na tepihu je mrlja od tinte, u vitrini su pohranjeni diktatorovi govori. Direktor miriše na parfem, duhan s gorkim peteljkama, znaš zašto sam te pozvao, kaže on, kraj njegovog lakta stoji okrenuta dalija, voda u vazi je mutna, ne, kaže Adina, ne znam. Njegove obrve se namršće, sive i tanke, rekla si učenicima da jedu onoliko paradajza koliko mogu jer ih ne smiju nositi kući. Izrabljivanje maloljetnika, i to si rekla. Iznad dalije visi mrlja od prašine na svjetlu, nije tako, družte direktore, kaže Adina tihim glasom. Direktor napravi korak iza mrlje od tinte i stane iza Adinine stolice. Njegovo disanje je kratko i suho, on gurne ruku u vratni izrez njezine bluze, spušta je niz leđa, bez DRUŽE, kaže on, sad nije riječ o tome.

Njezina leđa se ukoče, gađenje je ne savija, nemam bradavica na leđima, kažu Adinina usta. Direktor se nasmije, u redu, kaže on, ona pritisne leđa uz naslon stolice, on izvuče ruku iz bluze, ovaj put vas neću prijaviti, kaže on. Dalija dodirne njegovo uho, ko će vam to povjerovati, kaže Adina. Ona u crvenim listovima dalije vidi krv lubenica. Nisam takav, kaže on. Njegov znoj ima intenzivniji miris od duhana u parfemu. Počešlja se.

Njegov češalj ima plave zupce.

Mačka i patuljak

Između hrđavih koluta žice u dvorištu tvornice hodaju glave. Jedna za drugom. Portir gleda u nebo. Ugleda zvučnik kraj kapije.

Ujutro od šest do pola sedam pušta se muzika preko zvučnika. Radničke pjesme. Portir ih naziva: jutarnja muzika. Ona mu služi kao sat. Onaj ko prođe kroz kapiju kad je muzika već utihnula, kasni na posao. Onaj ko svoje korake ne uskladi s taktom, onaj ko dvorištem prolazi do svog razboja u tišini, bit će zapisan i prijavljen. Još je mrak dok glasno odzvanjaju koračnice. Vjetar udara o valoviti lim, gore na krovu. Kiša dolje udara o asfalt. Žene nose poprskane čarape, a muškarci žljebove oko šešira. Vani na ulicama je svjetlije. Koluti žice su mokri od noći, crni su. Dan i ljeti treba više vremena da dođe do tvorničkog dvorišta.

Portir pljuje suncokretove sjemenke u poslijepodne. One padaju na tlo, na prag. U portirnici sjedi portirka, ona plete, nema jedan prednji zub, nosi zeleni radni ogrtač. Glasno broji očice kroz krezubinu. Kraj njezinih cipela leži tigrasta mačka.

Telefon zazvoni u portirnici. Portir sljepoočnicama sluša zvonjavu. Ne okreće glavu, gleda hodajuće glave među kolutima žice. Portirka podigne pletaču iglu do usta i gurne glavicu igle u krezubo mjesto, te spusti iglu ispod grkljana u ogrtač. Češe se između grudi. Mačka načuli uši i promotri je. Njezine oči su žute bobbe grožđa. Broj očica pri brojanju ostane visiti u krezubini i u očima mačke. Zvonjava telefona je prodorna. Ona visi o niti vune, a nit skače portirki u ruci. Zvonjava skače mački u truhu. Mačka skoči preko portirke cipele i otrči u tvorničko dvorište. Portirka ne podiže slušalicu. U tvorničkom dvorištu je mačka od hrđe i pletene žice. Na tvorničkom krovu je mačka od valovitog lima, ispred ureda je mačka od asfalta. Ispred praonice od pijeska. U dvoranama je mačka od šipki i točkova

i ulja. Portir ispod hodajućih glava među kolutima žice vidi vratove. Vrapci izlijeću iz koluta žice. Portir pogleda u nebo. Kad pojedinačno vrapci lete na suncu, onda su laki, samo su jata teška. Poslijepodne je krivo odrezano zbog valovitog lima. Glasovi vrabaca su promukli.

U dvorištu se približavaju glave, napuštaju žicu, tvornicu. Portir već vidi vratove. On hoda gore-dolje. Zijeva, jezik mu je debeo, zatvara mu oči u ovom praznom vremenu u kojemu je sunce mokro na njegovoj bradi. Kad portir stoji na suncu, ispod pramenova njegove kose spava ćela. Portir još ne vidi ruke i džepove hodača.

Zijevanje je za portira čekanje. Kad radnici napuštaju žicu, njihovi su džepovi njegovi džepovi. Pretražuje ih. Ljuljaju se ispod ruku, lagani su. Samo kad je željezo u njima, vise ukočeno. Portir to uočava. I torbice na ramenima vise ukočeno ako je u njima željezo. Sve što se može ukrasti iz tvornice je od željeza.

Ruke portira ne pretražuju sve džepove. One znaju, a to je važno, koje džepove treba pregledati. A važno je kad lica i džepovi prolaze kraj njega. Tad se zrak na licu portira mijenja između nosa i usta. Portir postane dio tog zraka. Prepušta se tom osjećaju koji donosi odluke o džepovima.

Odluka ovisi i o sjeni portirnice, o okusu suncokretovih sjemenki u njegovim ustima. Ako su neke sjemenke užegle, njegov jezik postaje gorak. Jagodične kosti se ukoče, a oči zalede. Njegove jagodice drhte. Nakon što pretraži prvi džep, prsti se smire. Luk između kažiprsta i palca pritišće o strani predmet, grabljenje je pohlepno. Kopati rukom po džepu za portira je udarac u svako lice. Zbog njega se boja lica mijenja od bijele do crvene. Ona se više ne mogu opustiti. Usahnula ili natekla napuštaju kapiju nakon njegovog znaka. Ostanu smetena dugo nakon što se već nađu na ulici. Vide i čuju nejasno, sunce im izgleda poput velike ruke. Nos im više nije dovoljan, ustima i očima traže zrak u licima drugih u tramvaju. Dok pregledava, portir čuje prazno gutanje u vratu. Grla su suha poput škripa, strah ruje u želucu. Portir namiriše strah, koji kao truli zrak izlazi iz muškaraca i žena i visi u visini stražnjeg dijela koljena. Ako portir dugo kopa po jednom džepu, mnogi iz straha nakon prvog ispuste i drugi tihi prdac.

Portir je pobožan, rekla je portirka Carli. Zato ne voli ljude. Kažnjava one koji ne vjeruju. A divi se onima koji vjeruju. Ne voli one koji vjeruju,

ali ih poštuje. Poštuje partijskog sekretara jer on vjeruje u partiju. Poštuje direktora jer on vjeruje u moć.

Portirka je izvukla ukosnicu iz kose, zataknula je u krezubo mjesto i čvršće smotala kosu. Većina onih koji vjeruju, rekla je Clara, drugovi su na višim položajima, oni ne trebaju portira.

Portirka duboko gurne ukosnicu u kosu, tu su i ostali, kaže ona, Clara je stajala na vratima, a portirka je sjedila u portirnici. Vjeruješ li u Boga, pitala je portirka. Clarin pogled zaustavio se na pundži, na savijenoj ukosnici od žice. Zupci su nestali, savijeni dio bio je gore, tanak poput kose, poput niti. Samo svjetliji. Ponekad vjerujem, ponekad ne vjerujem, rekla je Clara, kad nemam briga, zaboravim. Portirka je rubom zavjese obrisala prašinu s telefona, portir kaže da je vjerovanje sposobnost. Radnici ne vjeruju u Boga i ne vjeruju u svoj rad. Portir kaže, Bog je za radnike samo slobodan dan kad radnici, ako Bog to želi, imaju pečenu kokoš na stolu. Portir ne jede perad, kaže ona. Dok je govorila, gledala je svoje oči u prozorskom staklu i svoj ogrtač koji je bio tamniji na staklu, portir kaže, radnici jedu umjesto da vjeruju u Boga, nedjeljna kokoš punjena vlastitom jetrom.

Jato vrabaca se razišlo. Prozorska stakla u dvoranama su razbijena, vrapci otkrivaju rupe u staklu. Brže ulijeću u dvoranu no što ih portir uoči. Portir se smije i kaže, ne gledaj unutra, inače će ti vrapci proletjeti kroz čelo. Portir pogleda svoje ruke, crne dlake na prstima, svoj zglob. Sjena poslijepodneva prerezala mu je hlače ispod koljena. Prašina se ispred koluta žica okreće ukrug.

Nož, uprljana staklenka za ukuhavanje, novine, kora kruha. Ispod novina, pregršt vijaka. Da, da, kaže portir. Muškarac zatvori torbu.

Pismo, lak za nokte. Plastična vrećica i knjiga. Jakna u torbi za kupovinu. Crvenilo za usne ispadne iz džepa jakne na pod. Portir se sagne. Otvori crvenilo i povuče crvenu liniju po svom zglobu. Jezikom poliže liniju, fuj, kaže on, trule maline i komarci.

Muškarac ima ranu na palcu. Kopče na njegovoj torbi su hrđave. Portir izvadi džepni nožić iz torbe, ispod džepnog nožića je kapa, ispod kape pegla. Vidi, vidi, kaže portir. Samo sam popravio utikač, kaže muškarac. Radno vrijeme, kaže portir. Stavi peglu u portirnicu, opsuje

majku svih utikača. Portirka u zelenom radnom ogrtaču stavi peglu na svoju ruku, ispruži prste, peglanjem hladi svoj dlan.

Torbica. Komadić vate padne na pod. Muškarac s ranom na palcu se sagne. Žena zatakne pramen kose iza uha, izvuče vatu kraj rane na palcu. Za vatu je zalijepljena ljuska suncokretove sjemenke i mrav.

Clara se nasmije, bijeli zub bljesne pod suncem, portir joj mahne da može proći. Portirčina krezubina se smije. Muškarac s ranom na palcu izvadi kapu iz torbe. Natakne kapu na šaku. Ispruži kažiprst i zavrti tamnu kapu poput točka. Portirka se smije, njezina krezubina je krater, od smijeha joj je pukao glas. Muškarac s ranom na palcu ukočeno gleda vrtnju kape i pjeva:

Sa stanarinom u zaostatku

Neplaćenom mjesec dana

Njegova šaka je točak, na pregibu njegove ruke jedna se žila stanjuje i deblja. Njegov pogled zakačen je za portirčine pletaće igle.

A vlasnik, vlasnik kuće

Baca nas na ulicu

Njegova usta pjevaju, njegove oči su male, njegova šaka leti. A druga, prazna ruka, ruka s ranom na palcu ne zatvara torbu hrđavim kopčama. Pjesma muškarca čeka na peglu. List badema leprša zakačen za otvor na vratima, otrgne se, te leti i leti. Portirka gleda za njim. List je žut poput mačkinih očiju. Muškarac s ranom na palcu pogleda na sat.

Mačka svake godine dobije mlade. Tigrasti su kao i ona. Odmah ih pohlepno pojede, dok su još posve mokri i slijepi. Mačka tuguje sedmicu dana nakon što je pohlepno pojela mlade. Luta dvorištem. Ravan joj je trbuh, a pruge uske tako da može proći kroz i kraj svega. Kad mačka tuguje, ne jede meso. Samo vrhove mladih travki i mrlje na stepenicama u stražnjem dvorištu.

Žene na razbojima kažu da je mačka došla iz predgrađa. A upravitelj skladišta kaže da se mačka izvukla iz tvorničkog dvorišta, iz sanduka sa željeznim strugotinama, u koje kiša polagano prodire kap po kap. Bila je mokra i hrđava, kaže on, i velika poput jabuke, kad ju je pronašao na putu od skladišta do ureda, između sanduka sa željeznim strugotinama. Oči su joj bile slijepljene. Upravitelj je mačku položio na kožnu rukavicu i odnio je do portira na kapiji.

A portir ju je položio u krznenu kapu. A ja sam mačku trideset dana hranila mlijekom kroz slamku, kaže portirka. Budući da je niko nije htio primiti, kaže portirka, odrasla je sa mnom. Nakon sedmicu dana, kaže portir, otvorila je oči. Preplašio sam se, jer u očima, u oba mačkina oka mogao se vidjeti upravitelj. I danas, kad mačka prede, kaže on, u njezinim je očima upravitelj.

Tvornica je za mačku velika poput njezina nosa. Mačka njuši sve. Njuši po dvoranama, najzabačenijim ćoškovima gdje su se ljudi znojili, smrzavali, vikali, plakali i krali. U dvorištu njuši otvore između kolutova žice u kojima se trava guši, a u uspravnom položaju gnječi, guši, voli. Tamo je oplodnja pohlepna i sakrivena poput krađe.

Na stražnjoj kapiji kroz koju prolaze samo kamioni, gdje je krov od kartona, žlijeb na krovu od rasječenih točkova, a ograda od ulubljenih automobilskih vrata i vrbovih šiba, nalazi se zakrivljena ulica, zove se ULICA POBJEDE. Iz žlijeba na krovu naglo pada kiša na Ulicu pobjede. Prozorčić kraj stražnje kapije je prozor skladišta. Tamo sjedi upravitelj. Zove se Grigore.

U skladištu je zaštitna odjeća, brdo sivih, podstavljenih jakni, sivih kožnih kecelja i kožnih rukavica i sivih gumenih čizama. Ispred tog sivog brijega stoji veliki, naglavce okrenuti sanduk kao sto, i mali, naglavce okrenuti sanduk kao stolica. A na stolu je lista s imenima svih radnika. Na stolici sjedi Grigore.

Grigore prodaje zlato, kaže portirka, zlatne ogrlice. I burme. Kupuje ih od starog Ciganina koji je u ratu izgubio nogu. On živi na rubu grada, kraj vojničkog groblja. On kupuje zlato od mladog Srbina koji stanuje u selu uz granicu s Mađarskom i Srbijom. On ima rođake u Srbiji i iskorištava

malobrojni pogranični promet. A šurjak mu radi u carinarnici na graničnom prijelazu.

Ponekad Grigore ima robu i iz Rusije. Debele zlatne ogrlice su iz Rusije, a tanke iz Srbije. Debele se sastoje od štancanih srca, a tanke od štancanih kocki. Burme su iz Mađarske.

Kad Grigore stisne ruku i polagano podiže prste, ogrlice poput zlatne žice gmižu kroz njegove prste. Pusti da se njihovi krajevi njišu, te ih podiže pred prozorčić prema svjetlosti.

Pola godine hrđava žica ide od ruke do ruke. Zatim se platna vrećica predaje Grigoreu, a jedna zlatna ogrlica vješa se oko vrata. Nekoliko dana poslije, kasno navečer, kad ogrlica već svjetluca na noćnoj košulji, a bosa noga stoji na tepihu, čuje se kucanje na vratima. Pred vratima stoji jedan u odijelu, a iza njega jedan u uniformi. Svjetlo u hodniku je mutno. Gumena palica ljulja se kraj nogavice. Rečenice su kratke, nepoznati obraz sjaji, glatka mrlja svjetlosti podiže se i spušta. Glas ostaje tih, gotovo jednoličan, ali hladan. Strane cipele stoje na rubu tepiha. Ogrlica se plijeni s vrata.

Grigore je ponovno preuzima sljedećeg jutra u prvom tramvaju, kad je vagon gotovo prazan, a svjetlo se gasi i pali od treskanja. Onaj u odijelu ulazi na stanici uz pivaru i bez riječi mu pruža kutiju šibica.

Grigore je tih dana, kad je voda pod mostom još uvijek spora, a nebo zbog mraka još uvijek neravno, prvi u tvornici. Zebe i puši. Zvučnik je još uvijek nijem kad iza dima cigarete hoda sa svojim zlatnim ogrlicama kroz kolutove žice. Nekoliko sati poslije njihovi krajevi se ponovno ljuljaju, a ispred prozorčića uz Ulicu pobjede cure kroz njegove prste. I ponovno stiže drugi, isti novac, kao što se druge, iste slike ponovno pojavljuju u očima mačke.

Portir kaže da upravitelj navečer često javlja policiji kome je ujutro prodao zlatne ogrlice. Grigore ne prijavljuje burme.

Portir poštuje upravitelja jer Grigore vjeruje u svoje zlato.

Trgovina na crno je crna, kaže portirka, pa, ne mora se kupovati. Sve što je crno je nesigurno. Portir kaže, jedan to ima, drugi to treba, svijet se okreće s nama. Svako čini što može.

Mačka nanjuši i kad upravitelj polaže žene u lijevi ugao. Tamo brijeg ima ulegnuće i hodnik. Iznad hodnika je prozor. Kad Grigore otkopča hlače, žene svoje noge podignu prema glavi. Mačka ulazi kroz krov. Sjedne iznad ulegnuća na vrh brijega. Ženama se čini da mačka sjedi naglavačke jer su njihove gumene čizme iznad njihovih glava. Oči žena penju se čelom sve do očiju mačke. Otjeraj je otamo, kažu žene, otjeraj je. A Grigore kaže, nema veze, ona ništa ne vidi, pusti je, nema veze. Mačka povije uši i zagleda se.

Nakon toga oznojene žene sa sivom podstavljenom jaknom pod rukom stoje ispred stola. Na listi upravitelja traže svoje ime kako bi se potpisale. Mačka ne čeka dok se prsti potpisuju. Penje se i izlazi kroz krov, između koluta žice u dvorištu ulazi u dvoranu.

U očima mačke vidi se slika. Svi mogu vidjeti šta se dogodilo. I svi govore o tome, o posljednjoj koja je stajala, koja je ležala, o na brzinu naišloj ljubavi u tvornici. I razgovori o toj ljubavi odvijaju se na brzinu. Svi nepomično ostave svoje ruke na žici, tačno tamo gdje im se nalaze prsti u trenutku kad se pojavi mačka. Jer nijedna slika ne stari. Uskoro je u očima mačke druga slika. A u sljedećoj, to zna zavist, to zna mrlja od ulja na licu svake žene, u sljedećoj slici će ona biti u očima mačke. U proljeće ili jesen, kad je podstavljena jakna izlizana i na laktima poderana, a hladan ili topao vjetar grebe po ljepenki premazanoj katranom i puše kroz ogradu prema Ulici pobjede, gledaju i ostali. Mačka će bedra, koja sad stoje ispod vlastitog radnog ogrtača pred razbojem, gola i razmaknuta i podignuta iznad lica, nositi kroz tvornicu.

Samo jednu sedmicu u godini, kad tuguje za svojim pojedenim mladima, mačka neće nositi sliku u svojim očima. Ona koja ima sreće, kažu žene, i koju ljubav na brzinu ščepa u toj slijepoj sedmici, neće biti viđena od ostalih u tvornici.

Ona koja podmiti portirku zna kad je ta sedmica. Mnoge je podmićuju. Svi, kaže portirka, a ja punim kalendar, kaže ona, svakoj kažem šta želim.

A žene se guraju naprijed, požuruju u pogrešnu sedmicu žalovanja.

No zato jer u pravoj sedmici žalovanja ljubav između dvorana i dvorišta i praonice i ureda zamrsi konce, sparene muškarca i ženu gledaju oči portira, čistačice, predradnika, ložača. Postoji mala razlika: u pravoj sedmici žalovanja svaka ljubav ostaje glasina jer nema slika u očima mačke.

Djeca žena nalikuju Grigoreu, kaže portirka. Hvala Bogu da žene ne dovode djecu sa sobom u tvornicu. Njihovu djecu nikad nisam vidjela zajedno, nego jedno za drugim. Velika ili mala, mršava ili debela, crnokosa ili plavokosa. Djevojčice i dječake. Kad stoje jedni kraj drugih, vidi se da su braća i sestre. Posve su različita, kaže portirka, ali u svakom licu vidi se komadić Grigorea.

Djeca žena pate od nesanice čim se rode. Liječnici govore da je to zbog mašinskog ulja. Ta djeca nekoliko godina odrastaju daleko od tvornice.

No u jednom trenutku, kaže portirka, dođu do portirnice i traže svoju majku. Rijetko kad se radi o hitnom slučaju. Većinom ne postoji razlog.

Ta djeca tako stoje tik do portirnice, kaže portirka, kažu joj ko su, kako bi portirka pozvala njihove majke. Dok tako stoje prestrašeno drže svoje prste na obrazima. Ona ne vide ni portira ni portirku. Čim kažu ko su, imaju oči samo za žicu, za to ukopano tvorničko dvorište. Gledaju odsutno. Što duže stoje, komadić Grigorea je sve uočljiviji u njihovim licima.

Na malim ili velikim košuljama, na malim ili velikim haljinama, na dokoljenkama portirka vidi hrđavu mrlju. Dok ta djeca, mala, velika ili gotovo već odrasla stoje tik do portirnice i čekaju, portirka ugleda zupčastu hrđavu mrlju - svako dijete nosi suhi, slomljeni list hrđe na odjeći.

Hrđu s ruku majki, istih ruku koje muškarcima umiješaju krv lubenice prije jela u supu. Crno ispod noktiju nestaje pri pranju rublja. Nakon pranja, hrđa nije u vodi, nije u pjeni. Ona je u tkanini. Tu ne može pomoći sušenje na vjetru, peglanje, sol za čišćenje mrlja, kaže portirka.

Mnogobrojna braća i sestre koja ništa ne slute, Grigoreova djeca, portirka ih prepoznaje i nakon deset godina. Tad su tone hrđe i žice prošle kroz kapiju. Tone hrđe i žica istkane su i naslagane na istom mjestu, prije no što trava uhvati sunca kako bi rasla. Tad i ta djeca rade u tvornici. Nisu to

željela. Dolaze ovamo jer ne znaju šta će. Od vrha nosa do vrha cipela nikad ne naiđu na put jer niti jedan nije otvoren. Čeka ih samo bijedan život pun siromaštva, bezizlaznosti i mrzovolje koji se prenosi od majke do djece i do djece te djece. Dolaze istom, nenadanom prisilom: na početku su gnjevna, glasna. Kasnije postaju mekana i nijema, raduckaju odsutno. Mašinsko ulje još uvijek ima prodoran miris, njihove ruke odavno imaju prljave nokte. Vjenčavaju se, i između dnevne i noćne smjene međusobno se u trbuhe udaraju smanjenom ljubavlju. I dobivaju djecu. Oni s mrljom od hrđe leže u pelenama. Rastu, oblače male, a potom velike košulje, haljine, čarape. Stajat će sa suhim, slomljenim listom hrđe kraj portirnice. I čekati. Ne znajući da kasnije nikad neće naći put, da im kasnije ništa drugo više neće pasti na um.

I Grigoreova majka je radila u tvornici. I portirkina majka.

Pletaće igle leže na stolu. Tiho je u tvorničkom dvorištu. Vjetar miriše na slad. Tamo iza krovova je hladionik pivare. Iz hladionika proteže se debela, upakirana cijev preko ulice u rijeku. Iz cijevi izlazi para. Ona se danju razbija o tramvaje u pokretu. Noću je bijeli zastor. Neki govore da para vonja na štakore, jer u pivari, u vedrima punim leda koja su veća od portirnice, opijaju se riječni štakori i utapaju u pivu.

Osmog dana, kaže portir, Bog je od Adama i Eve imao još pramen kose. Od njega je stvorio perad. A devetog je dana Bog podrigivao nad prazninom svijeta. Tako je stvorio pivo.

Sjena portirnice se razvukla. Sunce traži najkraći put između Ulice pobjede i koluta žice u dvorištu. Bridasto je, stisnuto na rubovima. Sunce u sredini ima sivu mrlju. Postoje dani u kasno ljeto kad zvučnik šušti gore na portirnici. Tad portir dugo gleda u nebo i kaže, sunce iznad valovitog lima gore, iznad krovova grada, iznad rashladnog tornja pivare, hrđava je slavina.

Ispred kapije je udarna rupa, u njoj se vrapci pudraju prašinom. Između njih leži vijak.

Portir i portirka sjede u portirnici. Igraju karte. Pegla stoji uz rub stola. Portir je čovjeka s ranom na ruci prijavio upravi. A peglu je

zaplijenio. Muškarac s ranom na palcu sutra će dobiti pismenu opomenu.

U dvorani skakuću vrapci. Nožice i kljunovi su im crni od mašinskog ulja. Ključaju ljuske sjemenki i koštice lubenice i mrvice kruha. Kad je dvorana prazna, slova lozinke su najveća. RAD i ČAST i PARTIJA, a svjetlost ima dugačak vrat uz vrata garderobe. Patuljak s crvenom košuljom i visokim potpeticama uljastom metlom mete uljasti pod. Na razboju kraj njega leži lubenica. Veća je od njegove glave. Njezina kora ima tamne i svijetle pruge.

I svjetlo se poprečno proteže na vratima koja vode u tvorničko dvorište. I mačka sjedi kraj vrata i jede kožuricu sa slanine. Patuljak gleda kroz vrata u dvorište. I prašina leti bez razloga. I vrata škripe.

Orasi

Žena s čvorastim rukama pljunula je u krpu i trlja jabuke dok ne postanu sjajne. Položi ih jednu kraj druge, crveni obrazi okrenuti su prema naprijed, a brazgotine su skrivene. Jabuke su male i nepravilne. Vaga je prazna. Važe pomoću dviju željeznih ptičijih glava, čiji kljunovi se podižu i spuštaju, sve dok jabuke i utezi nisu iste težine. Tad se zaustave. Tad starica računa naglas sve dok joj se oči ne stisnu poput kljunova. Stroge su i nepomične jer znaju koliko to košta.

Prodavači na tržnici su stari ljudi. Na betonskom podu, između betonskih zidova, ispod betonskog krova, iza betonskih stolova na njihovim licima se vide sela. Vrtovi u koje se ušulja sedmolist.

Liviu priča o tim selima otkad je učitelj na ravnom jugu, gdje Dunav presijeca zemlju. O ljetnim večerima na koje se svodi čitav dan, dok se ne umori i dok ne sklopi oči. Gdje glava pada u san i prije no što se tijelo može umiriti. O laganom snu mladih, tupavom snu starih, priča Liviu. I da u laganosti i tupavosti koraci dana probijaju kroz palce, a da noću od rintanja drhte prsti. I da uši u snu vlastito hrkanje zamjenjuju s glasom seoskog policajca i načelnika. Da im u snu još jedanput govore šta se mora posaditi u vrtu. Jer seoski policajac i načelnik imaju svoje knjigovodstvo, svoje liste. Oni čekaju na namet, pa čak i kad buhači, lisne uši, gliste i puževi sve pojedju. Čak i kad kiša zaboravi na selo, a sunce izgori do posljednje niti i selo učini toliko ravnim da se noć u istom trenutku pojavi sa svih strana.

Liviu tri puta godišnje dolazi u grad, te u Paulovom stanu, gdje je nekoć živio, i u gradu, gdje je dugo živio, ne pronalazi svoje mjesto. I već ujutro naručuje rakiju i za nju kaže MLIJEKO OD ŠLJIVA.

Paul kaže da Liviu po stanu hoda poput zarobljenog psa, a gradom poput odbjeglog psa. I da Liviu visi o jednoj niti, kaže Paul, i da je ta nit

skoro puknula, a da Liviu to zna i priča sve dok ne promukne. O noćima u selu Liviu priča da su samo uglovi dviju kuća osvijetljeni, onaj načelnikov i onaj policajčev. Dva dvorišta, dva stepeništa, dva vrta sve do lišća na stablima nadgleda svjetlo. Istaknuti i tihi. Sve ostalo je zakopano. Psi odlaze u mrak, laju samo tamo gdje odavno više ne svijetli žarulja, gdje se stabla ispred kuća spuštaju u Dunav. Ne vidi se rijeka, kaže Liviu, ne čuje se u selu. Može se čuti samo usred glave, nedostaju noge. Pritišće. Moglo bi se, kaže on, na neplodnom tlu utopiti u vlastitim ušima.

Ponekad se izdaleka čuju pucnjevi, kaže Liviu. Kao da se otkinula grana, ne glasnije. Samo drugačije, posve drugačije. Potom psi utihnu prije no što počnu glasnije lajati. Neko je htio otići u noć, preko granice, preplivati Dunav. Sam sa sobom, kaže Liviu, zatim je kraj, zna se. Pogleda se u rubu stola, rukom pritisne naslon stolice i na neko vrijeme zatvori oči. Pijem, kaže Liviu. Mlijeko od šljiva peče, pogled postaje nestalan tako da se žarulja zamuti, ili svijetla kad nema struje. Pijem dok ne zaboravim da je bio ispaljen metak. Sve dok ne osjetim kako me prožimaju valovi sve do nogu. Zaboravim, kaže Liviu, sve dok više ni na šta ne mogu misliti, sve dok je neizbježno da Dunav odsijeca selo od ostatka svijeta.

Na selu si stanovnik grada, a u gradu seljak, Paul kaže Liviuu. Vрати se u grad. On poznaje tebe i mene, tamo ima nekoliko seoskih policajaca na nekoliko stotina komadića asfalta.

Paul je počeo pjevati, a Liviu se pridružio pjevušeći:

Lice bez lica
Čelo od pijeska
Glas bez glasa
Šta bih mogao razmijeniti s vama
Jednog od moje braće
Za jednu cigaretu

Liviu se popne na stolicu, rukom odgurne zaslon na svjetiljci. Žica svjetiljke zaljulja se amo-tamo. Kao i njezina sjena.

Samo jedna misao mi je na umu

Šta bih vam mogao prodati
Zgužvana sukinja
Ima samo jedno dugme

Paulove oči bile su napola zatvorene, a Liviuove oči su zbog pjevanja isplivale iz čela, možda ne oči, možda su to bila njegova mokra usta.

Noć plete vreću
od tame.

Liviu je rukom ulovio zaslon na svjetiljci. Više nije pjevao, a Paul je rukama glasnije udarao po stolu.

Gorke maćuhice
Na stanici zviždi teretni voz
Malo dijete bez odraslih
Na asfaltu leži bosa cipela

Paul je kroz prozor pogledao antene na susjednom stambenom bloku. Ustao je i gurnuo stolicu prema stolu. Podigao je glavu i pogledao gore k Liviuu. On se smijao bez zvuka. Iz neba ne izlazi žica svjetiljke, rekao je prekinuvši tišinu, inače bi bilo lijepo, čovjek bi se svugdje mogao objesiti.

Ne gledaj tako, Liviu je rekao Paulu. A rečenica je Paulu pala u lice. Paul je izašao iz prostorije, Liviu je sišao sa stolice. Kad se spustio na pod, rekao je Adini kao da govori sam sebi, za mene Paul nije liječnik.

Paul je sam sa svojim glasom sjedio u kuhinji, te za ostalo dvoje naglas pričao sa sobom. Noćas, kaže on, stigli su jedan muškarac i jedna žena u bolnicu. Muškarac je imao malu sjekiru u glavi. Drška sjekire stajala je nad glavom kao da je dio kose. Na njegovoj glavi nije se mogla vidjeti ni kap krvi. Liječnici su se okupili oko muškarca. Žena je rekla da se to dogodilo prije sedmicu dana. Muškarac se nasmijao i rekao da se osjeća dobro. Jedna liječnica je rekla, odrezati se smije samo drška, sjekira se ne

smije ukloniti, jer se mozak na nju navikao. Potom su liječnici uklonili sjekiru. Muškarac je pritom umro.

Adina i Liviu kratko su se pogledali u oči.

Mrkva na stolovima je drvenasta, luk zakržljao. Iza oraha stoji limar. No ne nosi kožnu kecelju, oko njegovog vrata ne visi kanap, nosi burmu na prstenjaku. Zagrabi orahe, oni zveckaju poput šljunka. Ima sve prste na objema rukama. Muškarac s orasima nije limar s voćem u novinskom papiru. On ne kaže, jedi polagano kako bi dugo osjećala svaki zalogaj.

No kad bi to bio on, mogao bi to biti.

Ima limarove oči, gleda u vagu, ptičiji kljunovi se dižu i spuštaju. Kljunovi su se zaustavili, a oči znaju cijenu. Adina otvori torbu, orasi se kotrljaju u nju. Dva oraha pala su na pod. Adina se sagne.

Muškarac s kravatom na crveno-plave tačkice sagne se prije nje. Adina udari u njegovo rame. On u ruci drži orahe koji su pobjegli. Adina ugleda madež na njegovom vratu, velik poput njezine jagodice. Ubaci oba oraha u njezinu torbu, nisu htjeli k tebi, rekao je, ne kaže se uzalud TVRD ORAH, mogu li pojesti jedan. Ona kimne, on uzme dva iz torbe. Zatvori ruku, i hodajući, pritisne jedan orah o drugi. Ljuska oraha je kvrcnula, i on otvori ruku. Jedan orah je netaknut, a drugi je razbijen. Adina uoči bijeli mozak u ruci. Ljuska sklizne na pod, on jede. Njegov madež poskakuje, njegovo čelo se sjaji, drugi orah gurne u džep jakne. Kako se zoveš, upita on, ima mlijeka oko zuba, a orasi zvekeću u džepu pri svakom koraku. Adina stavi torbu pod ruku, kakve to ima veze s orasima, kaže ona. Šta ćemo sad, kaže on. Ništa, kaže Adina.

I krene u drugom pravcu.

Pavel stoji na lijevim bočnim vratima tržnice i gleda za Adinom, a svjetlost mu baca niti prašine pred oči. Njegovi obrazi se pomiču, njegov jezik pronalazi sažvakane komadiće oraha u okrnjenim zubima, njegov madež ne poskakuje. Izvadi orah iz džepa jakne i spusti ga na asfalt. Spusti cipelu na orah, donom ga gurne do pete, tačno do ruba. Svoju težinu prebaci na orah. Ljuska kvrcne. Pavel se sagne, izvadi mozak iz ljuske, žvače i proguta.

Ispred desnih, bočnih vrata tržnice stoji crni automobil sa žutim tablicama i malim brojkama. U automobilu sjedi muškarac, on nasloni glavu na volan, te odsutno gleda u dvoranu. Uoči staru ženu. Betonski sto odsijeca joj trbuh od nogu. Stara žena prosijava crvenu papriku. Ona poput crvene paučine prolazi kroz sito, pada uvijek na isto mjesto. Brijeg ispod sita brzo raste.

Dama nije pristupačna, kaže Pavel, nema veze, kaže muškarac u automobilu, nema to veze. Stara žena protrese sito. Vrh brijega izravna rukom, njezine ruke su crvene poput paprike. I njezine cipele.

Pavelov jezik traži sažvakane komadiće oraha između zubi, uđi, kaže muškarac u automobilu, krećemo.

Sunce pada na poštanske sandučice u stepeništu. Ruže penjačice bacaju sjenu na zid. Njihovi cvjetovi su mali, rastu u grumenima koji se mogu čvrsto držati u rukama. Oko poštanskog sandučića nije crno i prazno, bijelo je. A bijelo oko poštanskog sandučića je vojničko pismo od Iliea. No na omotnici kao i sedmicu ranije ne piše Adinino ime. Opet nema poštanske marke, pečata, pošiljaoca. U omotnici je opet ukoso istrgnuti osvetnički list papira veličine ruke, i opet je na njemu istim rukopisom napisana ista rečenica JEBAT ĆU TE U USTA.

Adina zgužva cedulju i omotnicu u ruci i u grlu osjeti suhi papir. Lift ostaje mračan, ne svijetli zeleno oko, nema struje. Stepenište miriše na kuhani kupus. Orasi šuškuju dok hoda. Adina u mraku počinje glasno brojati, umjesto stepenica broji svoju lijevu, potom desnu cipelu. I kako se obje cipele bez nje pojedinačno dižu i pojedinačno spuštaju. Sve dok se brojevi nisu pretvorili u njezin glas, a potom u nepoznati glas. U nepoznatom glasu započinje njezino vlastito čelo.

Torba s orasima leži na stolu, na orasima leži zgužvana cedulja, kraj torbe je prazna zdjela. Ladica je napola otvorena, nož viljuška nož viljuška viljuška viljuška, svi zupci zajedno čine češalj. Adina do kraja otvori ladicu, veliki noževi, a između čekić.

Rukom položi orah na sto, lagano ga udari čekićem. Orah ima napuklinu, čekić snažno udari tri puta i ljuska se razbije. I mozak u ljusci.

Po štednjaku gmižu žohari. Sedam velikih crveno-smeđih, četiri tamnosmeđa srednje veličine, devet malih, crnih poput sjemenki jabuke. Oni ne gmižu, nego marširaju. Vojničko ljeto za Iliea, za Adinu nema pisma. U sobi na drugom zidu visi slika na koju već ujutro pada pruga svjetlosti - Ilie u vojničkoj uniformi, kosa mu nalikuje ježu, travka u ustima, sjena na obrazu, oko njegovih cipela trava. Svako jutro čitav dan visi na toj travci.

Ilie kao i Liviu živi na ravnom jugu. Na istoj udaljenosti od Dunava, u različitim mjestima. Na jednom mjestu Dunav teče ravno i razdvaja zemlju, na drugom mjestu teče ukoso i razdvaja zemlju. Samo su pucnjevi isti u oba mjesta, kao da je pukla grana, samo drugačije. Posve drugačije.

Ima dana u ovom gradu u augustu kad je sunce nalik oguljenoj bundevi. Tad se odozdo ugrije asfalt, a odozgo beton stambenog bloka. Tad glava od vrućine hoda kroz dan s odvojenim vrškom lobanje. Tad se u podne iskrivi i najmanja misao u glavi i ne zna kud bi sa sobom. Tad dah postaje težak u ustima. Tad ljudi imaju samo svoje izgubljene ruke. Tad te ruke lijepe mokre plahte na prozorska stakla kako bi se osvježili. Tad su plahte suhe i prije no što se ruke odmaknu od stakla.

Ilie je za jednog takvog dana u augustu stao uz štednjak i gnječio žohare. Možda to i nije bio on nego bezobzirnost vrućine u njegovoj glavi. Kod velikih bi smrt kvrcnula, a kod malih bi ostala nijema. Ilie je brojao samo crveno-smeđe žohare koji su kvrcnuli.

Kad izrastu, postanu crveni, rekao je Ilie. Oni će sve nadživjeti, gradove i sela. I beskrajno izorano polje bez staze i stabla, i bijedan kukuruz, Karpate i vjetar na kamenju, i ovce i pse i ljude. Pojest će ovaj socijalizam, odvući ga u svojim debelim trbusima sve do Dunava. A tamo prijeko, na drugoj obali, stajat će uplašeni i žmirkati u vrućinu. I uzvikivati nad rijekom, to su Rumuni, to su i zaslužili.

Adina je Iliea izvukla iz kuhinje kad je počeo plakati i dirati lice rukama koje su smrdjele po kukcima. Dala mu je čašu vode, držao ju je u ruci ali nije pio. Gadilo mu se to što mu je znoj bio hladan kad je odgurnuo

Adinu i počeo drhtati na vrućini. Bio je toliko stran sam sebi da je progutao vlastiti jezik kad je rekao, svijet ima sreće što postoji Dunav.

Adina gleda kroz prozor, žvače orah. Nebo je prazno, a orah na jeziku isprva gorak, a potom sladak. Nebo gleda gore, ne dolje. Ono svoju prazninu zadržava na malim bijelim mrljama, na pismima koja su sva već pročitana, kad izlazi iz grada, kad bježi - bjegunac za Dunav iznad grada.

Dolje na ulici više dijete. Adinin jezik traži sažvakane orahe među zubima. Razasute ljuske leže ispod stola.

Drugačija tišina

Gdje su kuglični ležajevi, pita direktor. Iz njegove kragne izleti smeđi moljac i odleprša do prozora. On traži dvorište iza stakla, i nije veći od muhe. Mara odgovori, kuglični ležajevi su naručeni. Iza geranija, iza zavjesa na direktorovom prozoru klopoću cipele. Smeđa kosa prolazi. Na vrhovima kose se iz koraka u korak vidi lončanica. Ona ne ljulja svoje crvene cvjetove, listove drži nepomične, iznad kose u ukopanom tvorničkom dvorištu, u izjedajućoj hrđi, u žici. Direktor ne vidi glavu hodača, samo vrhove kose. I moljca na prozoru, gdje su kuglični ležajevi kad su naručeni, kaže direktor. On se stisne tik uz prozor tako da zavjesa dodiruje njegovo čelo, a geranije njegovu bradu. Moljac napravi salto, proleti kraj njegove obrijane sljepoočnice i spusti se na sto za sjednice. Kuglični ležajevi su na putu, druže direktore, kaže Mara.

Računao je s moljcem. Naglo je povukao lice unazad jer je iz navike gledao van u žicu. Na potpetice koje su tvrde i visoke poput odlomljenih cigala na asfaltu, nije računao. Nije računao s cipelama patuljka koje klopoću kao da je glava zato glava patuljka jer su potpetice previsoke. Ni s kratkim nogama koje se ne savijaju pri hodanju, nije računao. Niti s leđima koje se drže toliko uspravnim kao da je u njih utkana nova žica.

Te cipele, te noge, ta leđa zbunjuju pogled koji želi ostati prazan. I nakon niza godina provedenih u tvornici, niko ne može pogledati patuljka, a da pritom ne pomisli na sebe. A da pritom sam sebi ne stoji na putu.

Direktor je uvukao vrat. Kloparanje iza patuljka, razbijena navika, nalik su smrzavanju.

Patuljak je, a ipak je nešto postigao, kaže on. Neko drugi na njegovom mjestu prosio bi uz rub ceste. Pokaže na sliku diktatora koja u velikom formatu visi na zidu, a u malom formatu stoji na stolu. Pokaže na malu fotografiju na stolu. Obje slike se gledaju, ono crno u oku. Između

zida i stola, ispred bijelih zavjesa, viseća slika susreće stajaću sliku. Svi koji dolaze iz NJEGOVOG kraja imaju čvrstu volju.

On misli na jug gdje Dunav odsijeca zemlju. Gdje je površina ravna, ljeta između rastućeg kukuruza nemilosrdno osušena, zime između zaboravljenog kukuruza nemilosrdno smrznute. Gdje uvenuli jastučići čkalja plutaju na vodi. Gdje ljudi broje plivajuće jastučiće i znaju da Dunav za svakog ko je ustrijeljen prilikom bijega, tri dana nosi jastučić na valovima, i tri noći bljeskanje ispod valova, poput svijeća. Ljudi na jugu znaju broj mrtvih. Imena mrtvih i njihova lica ne poznaju.

Napiši opomenu, kaže direktor. Kuglični ležajevi su na putu, kaže Mara. On trlja vrat o košulju, grebe ga kragna. Ponekad, kaže direktor, neko pokuca na vrata. Tiho, jedva čujem kucanje. Kad otvorim vrata, nema nikog ako odmah ne pogledam dolje. Tad je predradnik poslao k meni patuljka, i tad taj patuljak drži list papira u ruci i ne kaže ništa. I ode prije negoli mogu nešto reći. Patuljak je nestao. A ja ne vičem za njim jer sam zaboravio njegovo ime. Ne mogu viknuti: Hej, patuljče. Mara se nasmiješi, Mara, imaš lijepe noge, kaže on. Geranija se ljulja. On klekne na tepih. Njegov glas je duboko ispod Marine suknje. Njegove ruke su grube. Njezina bedra su vruća. Njegovi zubi su na njezinom desnom bedru mokri i oštri i pojedinačno poredani. A slika na stolu, crni dio oka, gleda. I razvodni se. Ili je to moljac u zraku, samo za dlan udaljen od Marinih očiju. Jao, to boli, družo direktore, kaže ona.

Direktor svake sedmice dođe do kapije, kaže portirka Clari. Ne uđe u portirnicu, ne prekorači prag. Samo gurne glavu kroz vrata i potom je odmah povuče. Pogleda u žicu i pita, kako se zove patuljak. Portir pogleda u žicu jer direktorove oči povuku i njegove, i jer misli da je direktor čitavom glavom u toj žici. Jer onaj ko gleda u žicu, taj gleda čitavom glavom, onaj ko gleda u žicu, taj više ne sluša. Osim portira i mene, kaže portirka, mi gledamo u žicu i više je ne vidimo. Portir svaki put kaže: družo direktore, patuljak se zove CONSTANTIN. Kaže to toliko glasno da ga i ja mogu čuti iako portir i direktor stoje u dvorištu, kaže portirka. Iz direktorove kragne svaki put izleti moljac kad je na dvorištu. A direktor svaki put kaže, želim zapamtiti ime, ali odmah ga zaboravim. Zapamtim

sve, ali ime patuljka odmah zaboravim. Na to portir kaže, patuljak je đavolja djelo, inače ne bi bio patuljak. Direktor je kao mladić bio direktor tvornice šešira, koja se nalazila iza Karpata, rekla je portirka. Otamo dolaze moljci. Zatim je bio direktor vodovoda na jugu i direktor pri izgradnji stanova ovdje u gradu. No više se ne može riješiti moljaca iz tvornice šešira. Direktor izvuče listić iz džepa i olovku. Zapiše ime. Napiše ime preko čitavog lista, s velikim slovima iznad svoje ruke, rekla je portirka. Nakon što spremi listić i olovku, kaže, sad ga znam. A moljac odleti daleko u dvorište i izgubi se među žicom. I nakon sedmicu dana direktor opet gurne glavu kroz vrata i opet kaže, kako se zove patuljak, želim zapamtiti njegovo ime, ali odmah ga zaboravim. Uzme isti list iz istog džepa, isti moljac izleti iz njegove kragne, i on opet zapiše isto ime. I moljac odleti daleko u dvorište, među žicu.

Jednom mi je direktor rekao, rekla je portirka, ista stvar se događa s listićem i s imenom patuljka, izgube se sami od sebe.

Svi u tvornici znaju kako se zove patuljak jer mu ime ne pristaje, rekla je portirka. Samo direktor ne zna. Svaki put se iznenadi što se patuljak zove CONSTANTIN, i svaki put kaže da ime ne pristaje patuljku. Otud i ja znam da ime CONSTANTIN ne pristaje patuljku, nisam to opazila prije toga. Direktor to opazi svaki put, kaže ona. Direktor bi trebao zapamtiti ime jer je opazio da ime CONSTANTIN ne pristaje patuljku.

I moj sin se zove CONSTANTIN, rekla je portirka Clari, ali nikad ne bih ime svog djeteta povezala s imenom patuljka, jer moje dijete nije patuljak. Jer isto ime nije više isto ime kod patuljka. Zabranila sam svom djetetu da me traži u tvornici, kaže portirka. Nikad svom djetetu neću dopustiti prilaz žici. Jer znam da me moje dijete više neće slušati ako jedanput pogleda u tu žicu. Nikad neću svom djetetu dozvoliti da radi u tvornici, kaže ona, niti jedan jedini dan.

Direktor kleči na tepihu pred Marinim nestalim koljenima. Vidi noge stola za sjednice. Diše dublje no njegova pluća, dahće. Tad osjeti koliko mu je čelo slano i mokro, kao da ima i druga usta, a druga su vruća i izgubljena tamo gdje čelo dodiruje kosu.

Tigrasta mačka sjedi ispod stola. Ima lice prekriveno krznom, zijeva. Kroz tamne pruge, kroz leđa, kroz trbuh joj prolazi san sve do šapa. Njezin nos je crn od mašinskog ulja, bez sjaja i star. No njezini zubi su oštri, bijeli i

mladi. I njezine oči na licu prekrivenom prugastim krznom su budne. U njezinim očima je slika, Marina bedra sve do koljena. Na unutarnjoj strani bedra je ugriz velik poput usta.

Direktor se diže. Moljac sjedi na naslonu stolice. Direktor stoji pred ogledalom. Češlja se iako ne zna zašto.

U dvorani, na uljastom podu, leži jedan radnik. Njegove oči su poluzatvorene, zjenice su skliznule u čelo. Kraj preše je lokva krvi. Ne teče, ulje je usisava. Tigrasta mačka njuši lokvu. Trzne brkovima i ne poliče krv. Pod uljastim rukavom radnika visi ručni zglobov bez ruke. Ruka je ostala u preši. Predradnik prljavom krpom zaustavi krvarenje.

Patuljak unesrećenom drži glavu. U njegovim rukama leži glava, topla i bez svijesti. Patuljak ne miče ruke. Jer kosa na glavi djeluje mrtva, kao potiljak ispod kose, kao mozak ispod glave. Ispod pomaknutih zjenica i između trepavica je očna jabučica nalik rubu bijele šoljice. Ispod očiju je bora. A patuljak gleda u boru sve dok ona ne podijeli lice bez svijesti. I lice mačke, i svoje lice. Jer ono što se čini mrtvim u njegovim rukama, gmiže mu, ako on ne pomiče ruke, sve do vrata. Mačka ponjuši njegove ruke, zatim nepomičnu bradu. Vrhovi njezinih brkova su crveni. No njezine oči su mirne i velike, nisu zgnječile sliku s Marinim bedrima i ugrizom velikim poput usta.

Zatim neko uzvikne da stiže direktor. Stižu Grigore i jedan muškarac. Muškarac pita kako se zove unesrećeni. Niko ne zna stranca, njegove ruke su čiste, on ne radi u tvornici. A predradnik kaže CRIZU.

Stranac nogom odgurne mačku, a Grigore vikom potjera patuljka. Patuljak ugura svoje prazne ruke u džepove. Stoji tamo gdje je ležao ozlijeđen, sam sebi na putu, i gleda. A drugi radnici stoje uokolo. Grigoreu i strancu stoje na putu i gledaju. Grigore i stranac nose onesviještenog na kraj dvorane u garderobu. Njegovo tijelo je mekano i teško. Njegov ogrtač visi, poluotvoren je i nadima se prema dolje.

Zatim direktor ulazi kroz otvorena vrata u dvoranu, hoda ravno kao na konopcu preko skliskog poda do garderobe. Viče dok hoda, ne stojte tako besposleni, natrag na posao. A moljac izleti iz kragne njegove košulje. Leti

i izgubi se na prozorima, gdje bagremi zadržavaju svjetlost jer dolje na deblu izrastaju tanke grane i listovi. Direktor iznutra zatvori vrata garderobe. Stranac ozlijeđenome pridržava glavu. Grigore mu naglo otvori usta. Direktor iz kaputa izvadi plosnatu bocu koja stane u njegovu ruku i ulijeva rakiju u otvorena usta. Opere ruke, spusti kvaku i nogom otvori vrata garderobe. Direktor sa strancem najkraćim, skliskim putem izlazi iz dvorane, u dvorište i žicu.

Slijedi ga Grigore. On se zaustavi kraj vrata i sudari s patuljkom. Vikne u dvoranu, Crizu je pijan od jutra, Crizu je pijan na radnome mjestu.

Patuljak stoji naslonjen na vrata i gleda u žicu i jede krušku. Njegove oči su prazne, njegova glava je prevelika. Govori sebi u bradu, Crizu ne pije. A sok mu curi niz usta. Sunce oko trbuha obavija proziran oblak. Patuljak duboko zagriže krušku i žvače. Žvače koru, meso, srčiku. Njegovi prsti su ljepljivi, njegove cipele pokapane. Njegova ruka je prazna. Ali ne guta. Njegovi obrazi su puni sažvakane kruške. Puni sve do očiju. Nema veze, nema veze, kaže neko glasno u dvorani. Prođe sa svojom glavom kraj prozora i kaže, tu se ne može ništa.

Onome ko je to izjavio, pred ustima visi nesreća kao što listovi sa stabla vise pred prozorom. Ljeti zelena, a žuta u jesen, nesreća je grana na njegovom licu. Boja je tu, ali ne i grana. Jer je nesreća gola, uvijek ogoljena, kao što će kasnije i vani biti drvo za ogrjev. On mora goli život držati podalje od očiju. Mora golo pričanje držati podalje od usta, prije no što se pretvori u misao. Mora šutjeti, i ne žali se. A patuljak mora jesti, i ne guta. A Crizu mora gutati, a ne pije.

No kad dođe liječnik, kad namiriše rakiju, Crizu je prokockao svoja prava, bez svijesti i pijan.

Zatim jato vrabaca poput kišobrana proleti dvorištem. Jedna ptica se odvoji i sjedne na žicu, a potom na tlo. Skakuće sve dok njezino perje nije ravnomjerno raspoređeno, i dok njezina krila nisu ništa više osim perja. Zatim ptica kroz vrata uđe u dvoranu. A u dvorani po skliskom podu hoda kao na žici. Radnici stoje i gledaju. Niko ne kaže ni riječ.

Samo predradnik stoji uz prešu i saginje se. On gleda drugačiju tišinu, traži zgnječenu ruku.

A patuljak stoji na svojim odlomljenim ciglama u dvorištu i žvače krušku u prazno.

Anca stavi sve olovke u praznu limenku Cole. Obriše prašinu s prazne pivske limenke. A Maria stavi sve hemijske olovke u praznu pivsku limenku. A Eva zalije biljku penjačicu s bijelim mrljama i povješa njezine listove s bijelim mrljama oko okvira slike na zidu. Na slici su rascvjetani makovi. A David izvadi olovku iz limenke Cole. A Anca kaže da se biljka penjačica s bijelim mrljama zove SVEKRVIN JEZIK. A David otvori časopis s križaljka. A Clara stavi mali kist na pisaći sto i počne puhati u svježe lakirane nokte. A David kaže, osjećaj nakon jedenja, tri slova. A Anca vikne LOŠ. A Eva vikne PUN. A Mara vikne SIT.

Zatim se otvore vrata, i Grigore stoji u uredu. A Mara treći put podiže nogu na sto i Grigoreu pokaže svoje bedro. A Grigore dodirne njezino koljeno i pogleda joj vrat, tamo gdje se ljulja Marin zlatni lančić. Ludi dan, kaže Mara, direktor me ugrizao.

Upala bubnjića

Lice bez lica
Čelo od pijeska
Glas bez glasa
Šta je preostalo
Vremena je ostalo

Paul u dvorani vidi samo oči. Svjetlo je isključeno i sve su oči iste. A nešto više od stotinu očiju su oči policajaca.

Vrijeme bez vremena
Šta se može mijenjati

Glave koje se njišu u ritmu pjesme razlikuju se od stražarskih glava. Oni miču rukama, a u rukama i upaljene džepne svjetiljke. Osvjetljavaju glave onih koji pjevaju. Pamte lica čije pjevanje se pretvori u vikanje. Anna sjedi u prvom redu i vidi krugove od džepnih svjetiljki na zidu.

Imam samo jednu misao
Šta bih mogla razmijeniti s vama
Jednog mog brata
Za jednu cigaretu

Bočna vrata se otvore iznutra, a zraka svjetlosti iz hale pade u dvoranu. Psi laju.

Poludio sam
Zaljubio sam se
U jednu koja me voli
Draga je glupa
Jer me ipak i uprkos
Ne voli zaista

A kroz zraku svjetlosti izvlače i odvode muškarca pogrbljenih leđa.

Imam samo jednu misao
Šta bih vam mogao prodati
Otrcani kaput
Ima samo jedno dugme

Pjevač se okrene i pogleda Paula. Paul pogleda Sorin. On podigne bubnjarsku palicu i dodirne Abisovu ruku.

Noć šije vreću
Od tmine.

Bočna vrata se otvore izvana, a usred zrake svjetlosti stoje glave s plavim kapama. Adina sjedi u sredini dvorane. Vidi gole, klempave uši ispod kapa.

Gorka svekrvina krv
Na stanici zviždi teretni voz

Te uši slušaju šta se događa u dvorani, a psi laju. Paulova usta pjevaju, u njegovoj glavi i palcima bruji. Džepne svjetiljke svjetlucaju. Tad se naglo otvore sva vrata, cipele lupaju. Pozornica se zamračí, a dvorana osvijetli.

Lica koja viču stoje gola pod svjetlom. Policajci, psi i muškarac u odijelu su u dvorani. Paulovi prsti trzaju žice, gitara je nijema. Sorinove bubnjarske palice ne proizvode zvuk jer muškarac u odijelu stoji kraj njega na pozornici, podiže ruke i vikne, gotovo, koncert je završio, mirno napustite dvoranu.

Pjevač i Paul i Abi i Sorin pjevaju i više se ne čuju. Pjesma je bez duha, iz nje izbija strah, velik poput usta, i pogleda. Velik poput dvorane. Policajci dolje pod svjetlom gaze, batinaju i kroz vrata guraju one koji pjevaju.

Malo dijete bez odraslih
Na asfaltu leži bosa cipela

Gumene palice nasumce udaraju po leđima, glavama, nogama. Na kožnim kaiševima vise revolveri i brzometni pištolji. Adina je naslonjena na zid. Redovi stolica su prazni. Policajci su se nabatinali, psi su se nalajali. Glasne su samo cipele policajaca. Odlaze prema izlazu. Anna sjedi među praznim stolicama u prvom redu. A psi slijede cipele sa svojim dugim, izgubljenim nogama. Muškarac u odijelu stoji na pozornici. Sutra u osam u sobi broj dva, kaže on. Paul ga pogleda i kaže, razumio. Abi pita zašto. Sorin povuče jedan kabel. Adina stoji kraj Sorina i gleda kako mu kabel gmiže preko pregiba ruke. Anna sjedi na rubu pozornice, drži se objema rukama i gleda u praznu dvoranu. A muškarac u odijelu kaže, pitanja postavljamo mi. A Paul odgovori, imam noćnu smjenu. A muškarac u odijelu kraj stepenica skoči s pozornice, prođe dvoranom i vikne, odmah poslije. I za sobom zalupi vrata. Anna poljubi Paula. Paul kaže, idi kući, sutra ću doći k tebi. Ona stisne usne. Pogleda u pod, struže cipelom. Paul kaže, doći ću nakon saslušanja, doći ću sigurno.

Anna prođe kraj Adine, nema pogled. Samo usko lice. Njezini obrazi su iskrivljeni od ljubomore, od saznanja da je Adina tri godine živjela s Paulom. Njezine ruke su bespomoćne, mora ispreplesti prste kako bi mogla hodati. Pri svakom koraku na stepenicama previše podiže stopala. Potom vukući noge polagano prolazi kraj praznih stolica u dvorani. Njezini koraci ne obmanjuju i pokazuju da Anna sa sobom nosi svoje lice prije negoli bi moglo biti potisnuto između Adine i Paula. Adina čuje korake u dvorani i

vidi na Paulovom licu kako se pogled još jedanput otrgnuo od pozdrava. Anna kroz bočna vrata izlazi iz dvorane ne okrećući se.

Boca rakije kruži. Jezici se zapliću. Lijepa večer. U lijepoj zemlji. Svi se možemo objesiti. Zabranjeno je umrijeti zajedno. Kad budemo mrtvi, mirno ćemo napustiti dvoranu. Ja ću nam izdati smrtovnice, kaže Paul. Sorin približi bocu ustima, i kaže u vrat boce, u rakiju koja se prelijeva ispred njegovih zubi, meni molim moju najdražu dijagnozu, UPALA BUBNJIĆA.

Paul se spušta stepenicama, Adina skakuće kraj stepenica ispred pozornice. Od svih putova među praznim stolicama u dvorani, on odabire isti put kojim je išla Anna. Adina ga slijedi.

Ona osjeti njegova rebra, nosi tanku jaknu. Ulica je toliko mračna da samo nebo šumi jer se stabla ne mogu vidjeti. Nijedan automobil, nijedan čovjek. Asfalt je hladan, a đon tanak. Hladno joj je oko vrata, no put je tu i cipele klopoću. A kloparanje se osjeti u obrazima.

Kraj Paulovog obraza je stadion. Tih i visok. Gorje, kao da tamo gdje noću šeće mjesec, danju ne može proletjeti lopta.

Bolnica blokira put svojom crnom dužinom i visinom. Nekoliko prozora je osvijetljeno, no oni svijetle samo za sebe, ne bacaju zrake svjetlosti u noć.

Pogledaj, kaže Paul. Jedanput sam izbrojao prozore, sto pedeset i četiri. Ljetos se četvero bacilo kroz prozor, nema veze, nema veze. Ako ne skoče, umru u krevetu. Tad nije riječ o pjesmi, već mjesecima nemamo vate, zavoja, uzimamo ostatke iz tvornice čarapa.

Paul poljubi Adinu, i ostane zalijepljen za njezina usta. Njegove ruke su tople, ona zatvori oči i osjeti njegov tvrdi ud uz trbuh. Odmakne usta, pritisne svoje čelo uz njegov vrat. Sa svojim cipelama ostane među njegovim cipelama usred raskršća gdje se danju sijeku ceste. Kragna njegove košulje pucketa kraj njezinog uha. No njezine uši nisu kraj glave, one su tamo iza gdje laju psi. A njezine oči tamo gore gdje putuje mjesec jer traži pukotine među oblacima.

Idi sad, kaže Adina.

Zatim malim koracima po asfaltu prelazi cestu, no tamo nema ničeg. Samo je kloparanje stalno i čelo vruće, kako bi se nastavio put. Na ivičnjaku se okrene. Paul se nije pomaknuo, stoji poput sjene. Svijetla mrlja je njegovo lice. Paul stoji na raskršću i gleda za njom.

Paul se približava osvijetljenim prozorima. Vjetar mu podiže kosu, miriše na mokru zemlju i svježe pokošenu travu.

Iza bolnice je šuma. No ona to ipak nije. To je rasadnik voćaka prepušten korovu. Stariji od krda stambenih blokova na rubu grada, stariji od bolnice. Posve dolje uz korijenje nekolicine ravnih debala mogu se uočiti ostaci redova. No gore se isprepliću iglice i listovi. Mijenjaju se svakodnevno. Isto je tokom godina ostalo to da niti jedno stablo ne pristaje uz drugo, da iza bolnice izrasta divljina koja ne trpi lica. Da bolesnici na najvišim katovima najbolje vide korov i da su poremećeni. Paul zna da bolesnici dalekozorom satima gledaju u tu divljinu. I postanu mučaljivi poput lugara.

To gledanje započelo je s jednim lugarom iz zapadnih Karpata i nije prestalo. Lugar je bio gore na desetom katu. Lugar iz iste šume došao ga je posjetiti i donio mu je dalekozor. Kako bi kratio vrijeme, rekao je. Bolesni lugar je s muškarcima s desetog kata danima gledao u šumu. Sve dok nije umro. Kad je lugar iz iste šume došao s njegovom udovicom i jednim kovčegom, uzeo je njegovo zubalo, njegove naočale i makazice za nokte i njegov šešir. Dalekozor je ostavio muškarcima u bolnici. Polagano je prema dolje, sve do trećeg kata, bilo sve više bolesnih lugara jer su postali ovisni o tom dalekozoru. Postoje liste koje povezuju deseti i treći kat. Na listama su imena, dani i sati. One pokazuju kad i koliko dugo svaki bolesnik dalekozorom može gledati u šumu.

Paul je jedanput gledao kroz dalekozor u šumu. Želio je znati šta vide bolesni lugari. On poznaje šumu jer nakon posla često šeće među stablima. A ipak ga je kroz dalekozor uplašila golema kugla od iglica i listova. I šipražje koje neobuzdano raste. I grane koje su odavno otkrile svoj način rasta. Ono divlje potjera ono pitomo, odozgo ga lišava svjetlosti, a odozdo tla. I trava se kroz dalekozor doima bližom nego kad stojite na njoj.

Bolesni lugari govore da se mogu vidjeti psi i mačke. Muškarci i žene koji se usred dana na mračnim mjestima, ili za polumračne večeri, pare na čistinama. A prijepodne i djeca koja se skrivaju od druge djece. I koja svežnjicima trave čepe usta jedni drugima. I koja zaboravljaju na igru skrivača kad ih niko ne traži. Paul čuje tu djecu jer se ona u potrazi za boli penju preko trostruke bodljikave žice u stražnje dvorište bolnice, do hrđavih kola hitne pomoći bez prozora.

Najmanji muškarac hoda s najvećim štapom

Vjetrobran je prekriven debelim slojem prašine.

Njegov lakat je na njezinoj glavi. Njegova usta dahću, njegov trbuh udara. Ona pritišće lice uz naslon. Na zglobu čuje tiktakanje sata. Tiktakanje miriše na hitne putove, pauze za ručak i benzin. Njegove gaće su na podu, njegove hlače vise na volanu. Stabljike kukuruza ukoso sagnute prema naprijed gledaju je u lice kroz vjetrobran. Njezine gaćice leže ispod njegove cipele.

Dlačice na kukuruznom klipu su raščupane i nježne. Listovi kukuruza šušte suho, tanke stabljike se sudaraju. Između vrhova raste bezbojno nebo.

Ona zatvori oči. Bezbojno nebo iznad kukuruzišta prodire joj kroz čelo.

Potom se vani začuje klopot.

Ona naglo otvori oči. Bicikl je naslonjen na stabljiku kukuruza u polju. Muškarac nosi vreću na leđima prema biciklu. Neko dolazi, kaže ona.

Stabljike kukuruza probijaju se muškarcu kroz glavu.

Na Clarinim gaćicama je trag rebrastog đona. Ona oblači gaćice. On ne ide ovamo, kaže Pavel, krao je kukuruz. Clara pogleda na sat. Muškarac gura bicikl kroz suhe stabljike.

Moram se vratiti u tvornicu, kaže Clara. Pavel skida hlače s volana, iz njegovih džepova ispadaju suncokretove sjemenke na njegovo golo koljeno, koliko možeš izostatati sa suda, pita Clara.

Automobil bruji, obavijen je sivom bojom prašine. Ne radim na sudu, kaže Pavel. Clarina haljina je zgužvana, a leđa znojna. Jesi li advokat, pita Clara. Da, odgovori on, ali ne na sudu. Nebo se širi, kukuruz traži daljine, ide u drugom smjeru. Ostaje nisko, šušteće polje koje stremi prema horizontu. Vidjela sam te u jednom drugom automobilu, kaže Clara. Pogleda van, gdje, upita on. Ona ugleda suncokretove sjemenke između

njegovih cipela, uz katedralu, na cesti kraj parka. Pavel lagano okrene volan kao da njegove ruke ne rade ništa. Svaka tvornica ima crne automobile, kaže on. Ona vidi kako kazaljka za sekunde trza na satu, ali ti ne radiš u tvornici.

On šuti i slegne ramenima. A Clara šuti i gleda prema van.

Tamo je ugao gdje nebo zatvara pogled. Tamo čeka teški umor koji se svakodnevno diže nad gradom. U pauzama za ručak i praznim tvorničkim poslijepodnevim. Umor koji između žica i hrđe zatvara oči. Koji kuca u vratu jer ruka portira kopa po džepovima. Umor koji u tramvaju između stanica postavlja ista, ostarjela lica jedna nasuprot drugima. Umor koji s pogledom naprijed ulazi u stan prije glave. I ostaje u stanu sve dok između prozora i vrata ne završi dan.

I kad pomislim na ono najgore, kaže Clara i pogleda njegovu sljepoočnicu.

Pavelov madež vozi se ispred vjetrobrana, crn je poput svježeg krtičnjaka kraj stakla u travi.

Automobil traži udarne rupe na putu. Pavel namjesti svoju crvenoplavu kravatu na tačke. S njegove kragne visi dlaka. Njezina dlaka. Skida je vrhovima prstiju. Pavel nasloni svoj vrat uz njezinu ruku i pita, staje. Ona kaže, ništa, samo dlaka. Šta kažeš svojoj supruzi. Aleja topola uz rub ceste diže se u zrak. On ne kaže, ništa. Koliko godina ima tvoja kći. On kaže, osam. S topola s obje strane padaju žuti listovi. Clarini prsti postaju nesigurni i ispuštaju dlaku.

Znam šta znam, kaže Pavel.

Jedna vrana stoji usred sedmolista i sjaji.

Kraj sobe sa zvučnicima stoje vatrogasne ljestve. One vode gore do tavanske komore. One imaju tanke, željezne prečke. Clara slijedi Evine pete i penje se ljestvama. Mara, Anca i Maria već su gore. Mali prozor nije zatvoren, samo je pritvoren. Eva otvori krilo prozora. Tamo dolje u dvorištu, na drugoj strani, su tri stepenice i jedna otvorena vrata. A u hodniku odmah iza vrata je svlačionica s desne strane i kupaonica s tuševima za muškarce s lijeve strane.

Marina kosa je ispred Evina lica. Anca nasloni svoje rame na Marijina leđa, Clara na uhu osjeti Marijinu kopču za kosu.

Muškarci se kao i svakog dana u radnim ogrtačima penju stepenicama, prolaze hodnikom i ulaze na lijeva vrata. Nakon nekog vremena izlaze goli, prelaze hodnik i ulaze kroz desna vrata prema tuševima. Hodnik se puni parom zbog vruće vode. No od maja do septembra, kad sunce u kasna poslijepodneva na drugoj strani tvorničkog dvorišta ukoso pada na krovove, stepenice su obasjane svjetlošću koja ulazi i u hodnik. Ta svjetlost prodire kroz paru tako da se mogu vidjeti goli muškarci koji hodaju od jednih vrata do drugih.

Goli muškarci savijaju stopala, oklijevajući staju na čvoraste palčeve, betonski pod je uvijek moker i hladan i klizav. Imaju debele trbuhe i mršava leđa, uvučena ramena. Trbusi su ima dlakavi, a bedra tanka. Stidne dlačice debeli čvor. Muda im se ne vide kroz tavanski prozor. Samo viseći ud.

Plavokosi imaju bijele kite, kaže Mara. Eva se nasloni leđima i kaže, svi Moldavci imaju bijele kite. Ne, kaže Maria, ne i stari George. Njegovu još nisam vidjela, kaže Clara. Kosa joj visi preko očiju, prebaci je iza, a u ruci joj ostane kukuruzna svila. Eva kaže, George se penjao stepenicama, sad ćemo ga vidjeti. Mara podiže lice iznad Evine kose. Njezine oči su velike. Clara ispusti kukuruznu svilu.

Patuljak, kaže Maria, moj Bože, patuljak ima najvećeg. Najmanji muškarac hoda s najvećim štapom.

Clara stane na vrhove prstiju.

Travka u ustima

Na prozoru na suprotnoj strani stoji žena i zalijeva petunije. Nije više mlada ali ni stara, rekao je Paul godinama ranije. Imala je kestenjasto crvenu, valovitu kosu kad je Paul još uvijek živio kod Adine. A prozorsko staklo je već tad imalo kosu pukotinu. Prošlo je pet godina, one nisu ostavile traga na ženinom licu. Kosa se nije izravnala ni postala bljeđa. A bijele petunije su svake godine druge ali ipak iste.

Bijele petunije su i tad visile prema dolje, žena već tad pri zalijevanju nije vidjela ništa osim savinutih stabljika. Nije vidjela bijele lijevke.

Kad bi se dolje na ulici podigla glava, visile su već tad toliko visoko gore, između svih tih prozora, da bi onaj ko nije znao da se radi o petunijama, pomislio da od ljetnog povjetarca do jeseni gleda kako lepršaju dječije čarape ili maramice.

Adina stoji na lisičijem krznu ispred poluotvorenog ormara. Traži suknju od sive tkanine. Tanke ljetne suknje vise na vješalici s vanjske strane, zimske suknje s unutarnje strane. Kad se zamjenjuju toplina i hladnoća, odjeća mijenja svoje mjesto u ormaru. Tad Adina vidi koliko dugo nema Iliea. Njegova odjeća ne mijenja vješalice, ladicu, policu. Leži na mjestu kao da on nije živ. Tamo visi njegova fotografija na zidu, tamo stoji s cipelama u travi. No trava nije njegova, ni cipele nisu njegove. Ni hlače, ni jakna, ni kapa.

Jednog dana prije dva ljeta neki glas je odozdo glasno viknuo Adinino ime. Adina je otišla do prozora. Ilie je stajao tik do petunija drugog stambenog bloka. Podigao je glavu i viknuo prema gore: za koga one cvjetaju. A Adina je viknula prema dolje: za sebe.

Adina je obukla sivu suknju. Okliznula se o lisičije krzno. Lisičiji rep otkliže od krzna. Otrgnut je ispod njezinog stopala kraj leđa gdje pruga na

krznu postaje svijetla i uska. Ona okrene lisicu pogleda stražnju stranu, koža je bijela i naborana poput starog tijesta. Krzno s gornje i koža s donje strane su topliji od poda, i topliji od njezinih ruku.

Istrunuo, gnjio, pomisli Adina. Gurne lisičiji rep do krzna sve dok se ne čini da je opet prirastao. Ilie u odjeći, koja mu ne pripada, i iz očiju koje mu ne pripadaju, iz okvira slike gleda njezine ruke. On drži travku u ustima. Truliti, gnjiliti je mokro, pomisli Adina, krzno se suši kao što travke venu. Na fotografiji je travka jedino što pripada Ilieu. Zbog travke mu lice izgleda staro. Adina odlazi u kuhinju. Žena zalijeva petunije i pred kuhinjskim prozorom.

One se otvaraju ujutro kad se pojavi svjetlost, a zatvaraju navečer kad nebo postaje sivo. Svaki dan odvrću i zavrću lijevak, previše se zavrnu do oktobra. Imaju satni mehanizam za to koliko je mračno, a koliko svijetlo.

Nož leži na kuhinjskom stolu, kora od dunje i pola dunje. Rez se osušio na zraku poput lisičije kože s donje strane, no smeđ je poput lisičije dlake. Žohar pohlepno jede zmiju od dunjine kore.

Trebalo bi držati dunju i nož, oguliti zmiju od dunje, misli Adina, pojesti oguljenu dunju koja pritišće o zubno meso. Trebalo bi zagristi, žvakati, gutati i zatvoriti oči sve dok dunja u ruci ne završi u želucu.

Adina stavi ruke na kuhinjski sto i položi lice u njih. Zadrži dah.

Trebalo bi zapamtiti i nikad ne ostaviti pola dunje jer se ona osuši poput krzna, usahne poput travke. Nakon što je pojedena čitava dunja, kad je iz ruke prešla u želudac, kaže Adina svojim rukama na stolu, trebalo bi otvoriti oči i biti neka druga.

edna koja nikad ne jede dunje.

Lice bez lica

Magnetofon je uključen. Iz zvučnika na pisaćem stolu čuje se duboki glas, dakle, KAŠOLI, kako se to izgovara. KARACZOLNY, kaže tihi glas. Dakle, mađarski, kaže duboki glas, znači li to nešto na mađarskom. Božić, kaže tihi glas. Duboki glas se smije.

Pavel prelistava spis, fotografiju približi svjetlu, smije se. Smije se duže i glasnije od dubokog glasa.

Ime, kaže duboki glas. ALBERT, kaže tihi glas. I ABI, pita duboki glas. Tihi glas kaže, tako me zovu moji prijatelji. A tvoj otac, kaže duboki glas. I on me zvao ABI, no više nije živ, kaže tihi glas. A duboki glas se pretvori u tihi glas i kaže, a, tako. Kad je umro. Tihi glas se pretvori u duboki glas i kaže, Vi to znate. Duboki glas pita, zašto. A tihi glas kaže, zato jer pitate. Obrnuto, kaže duboki glas, ne pitamo ono što znamo. Čuje se škljocaj upaljača iz zvučnika. Tad sam još bio u vrtiću, kaže duboki glas, kao vi. I vaš otac se zvao ALBERT, kao vi. Sjećate li se još vašeg oca. Ne, kaže tihi glas. Rekli ste da vas je otac zvao ABI, kaže duboki glas, a potom ste rekli da ga se više ne sjećate. To je proturječno. To nije proturječno, kaže tihi glas, moja majka me zove ABI. Šta želite od mene.

Na početku ste rekli da vas prijatelji zovu ABI, kaže duboki glas. I to je proturječno. Vidite, KAŠOLI, prezime ne mogu izgovoriti. Duboki glas se pretvori u tihi glas. Vidite, ALBERTE, kaže on, proturječja se spajaju. Ili te mogu, kao tvoji prijatelji, zvati ABI, kaže duboki glas. Ne, kaže tihi glas. To je bilo izravno, kaže duboki glas. Šta želite od mene, pita tihi glas.

Pavel drži fotografiju ispod svjetla svjetiljke. Stara je, nije sjajna, samo se nekoliko zraka svjetlosti razlijeva nebom, gdje je sve prazno. Tamo gdje završava je zid, a na zid je oslonjen muškarac s upalim obrazima i velikim ušima. Pavel zapiše datum na stražnju stranu fotografije.

Duboki glas kašlje. U zvučniku šuška papir. Kao ovdje, kaže duboki glas, i pretvori se u tihi glas: poludio sam, zaljubio sam se, u jednu koja

mene voli, draga je glupa, jer me ipak i uprkos ne voli zaista. I to je proturječje, proturječja se povezuju. Pa to je pjesma, glasno kaže tihi glas.

Pavel pogleda na sat, stavi fotografiju s licem prema dolje kraj spisa. Ugasi zvučnik i zatvori ladicu. Podigne slušalicu, pred prozorom je topola. Pogleda van, njegove oči su male, njegov pogled moker poput topole. Pogled prolazi kroz grane topole ne vidjevši grane. Bira broj, brojčanik se okreće dva puta, ne ide to tako, kaže on, četiri je sata.

Šuti i gleda u topolu, vjetar puše, listovi su mokri, njegov upaljač škljocne. Cigareta žari. Ispuhne dim i zalupi vratima.

Piši, kaže glas. Oči usred čela su svjetlosmeđe. Okreću se i postaju tamnije. Oči čitaju s papira koji leži na prst debeloj mapi. A vani se topole njišu na vjetru. Usta se pomiču između telefona i stolne svjetiljke. Abijeve oči zalijepljene su za prozorsko staklo, vani kiši, ne vidi se kako kiša pada na topole, kao da su se topole pretvorile u ništa. Samo kad kiša kaplje s listova, mogu se vidjeti vodene kugle. Abi prstima pritišće hemijsku olovku. Gore na stropu gola žarulja gori toliko snažno da se svjetlosne niti trzaju. Abi pogleda praznu površinu stola. Hemijska olovka nije njegova, prazan papir nije njegov. Glas viče i posrče, kao što se svjetlosne niti trzaju. Ispod glasa, u jamici na bradi je porezotina. Stara je nekoliko dana.

Vrata se polagano otvore. Oči kraj svjetiljke su poluzatvorene. Ne podižu pogled, znaju ko stiže. Abi iza ruba stola podigne pogled s praznog papira, ne ispuštajući hemijsku olovku iz ruke. Muškarac s crveno-plavom kravatom na tačke prilazi stolu, ispruži ruku i pogleda u prazan papir. A Abi ugleda madež između kragne košulje i uha, ispruži ruku s hemijskom olovkom među prstima. Muškarac kaže: PAVEL MURGU i stisne Abijevu ruku i hemijsku olovku.

Lice bez lica, izgubio je dakle svoje lice, kaže porezotina, stavi ruku na čelo. Čelo od pijeska, dakle glava bez razuma. Glas bez glasa, niko dakle ne sluša, kaže ona. Madež sjedi kraj porezotine i gleda van kroz staklo. Muškarac s madežom možda gleda topolu, on to sebi može priuštiti, on može odlutati u mislima, pomisli Abi. Svjetlosmeđe oči širom su otvorene i stroge. Sjaje i gledaju Abija. Svjetlosmeđe oči su na njegovim obrazima, koje njima ne pripadaju, na Abijevim vrhovima prstiju, na njegovom licu, na njegovom malom dahu koji Abijeva usta hvataju pod prejakim svjetlom.

Proturječje je to što neko umre i nema grob, pomisli Abi, i da bi to morao izjaviti, pomisli. U njegovom vratu lupa, njegova usta se ne miču. Proturječje je kad kao sin umrloga dođete u grad u kojem postoji zatvor, i kad na svima koji ovdje žive tražite nešto otporno ili razbijeno - a pronađete samo ono obično. Obične oči, obične korake, obične ruke, obične džepove. U izlozima su obične fotografije s vjenčanja, veo mlade u parku leži na travi poput pjene. A kraj njega je bijela košulja ispod crnog odijela nalik snijegu na škriljercu. I obične apsolvantske fotografije s bolničarkama. Proturječje je da se obični muškarci i obične žene susreću na ulici i straše sina umrloga jer umjesto KAKO SI kažu KAKO STOJIŠ SA ŽIVOTOM.

Lice bez lica, o kome je tu riječ, pita muškarac s madežom.

Proturječje je, pomisli Abi, kad zatvorenici između gladi i udaraca u ritmu boli svoju krivnju moraju pretvoriti u namještaj za tvornicu namještaja. Dok sami nemaju krevete, samo koščato drvo i koščate prste. I kad mladi parovi, svjesni ili ne, nakon vjenčanja kupuju podstavljene stolice i vitrine koje su napravile te ruke. I vrtoglava visina neba iznad zatvora u ovom je gradu proturječje. I to da je već tad stajala tamo i gledala i vidjela da grad leži na liniji, na prosjeci posve ravne, hladne sunčeve zrake gdje vrane tiho i polagano uranjaju u krovove.

Ni o kome nije riječ, kaže Abi, to je pjesma. A posjekotina kaže, zašto je pjevate ako nije riječ ni o kome. Zato jer je pjesma, kaže Abi.

Riječ je o predsjedniku države, kaže madež. Ne, kaže Abi. Zidovi su puni utičnica. Imaju njušku. Na dnu svjetiljke su žuti brojevi, inventarni broj.

Ti dakle nisi informiran, kaže madež, tvoj prijatelj Paul je priznao, a on sigurno zna. Ta on je napisao pjesmu, kaže posjekotina.

Na rubu pisaćeg stola je žuti inventarni broj, i na vratima ormara. Paul to nije mogao priznati jer to nije tačno, kaže Abi. Madež se smije, a telefon zazvoni. Posjekotina pritisne slušalicu uz obraz i kaže: ne, da, šta, pa kako. Dobro. Usta šapuću madežu u uho, a na licu madeža je samo svjetlost, nikakav pokret.

Posjekotina kaže, kao što vidiš, tvoj prijatelj Paul ti ne govori sve.

Iza prozora je mračno, topole su nestale. Zrcali se žarulja, strop, ormar i zid, utičnice i vrata. Soba nalik polovici prozora, pognuta i stisnuta u staklu. I nikoga nema u njoj.

Onda napiši o kome je riječ, kaže madež. I posjekotina kaže, ako smo zadovoljni, možeš ići. Ako nismo, ostat ćeš i razmišljati, kaže madež. Posjekotina drži spis pod rukom. Madež stoji kraj vrata i ispuhuje dim kroz nos. U samoći se bolje razmišlja, kaže posjekotina. Pljune na vrhove prstiju i izbroji pet bijelih listova. Svijetlosmeđe oči su okrugle i sretne, papira ima dovoljno, kažu one. Sviđa mi se onaj dio pjesme u kojoj ni o kome nije riječ: noć šije vreću od tame, kaže madež.

Vrata se zatvore izvana. Ključevi zveckaju na vratima. Pod se rasteže pod svjetlom. Dim cigarete razvlači se do mračnog prozora. Sve ostalo je nepomično: prazni pisaći sto leži, stolica leži, ormar leži, prazni papiri leže. Prozor stoji.

To je proturječje, pomisli Abi, da je taj prozor vani na mokroj ulici samo prozor. Da se svaki dan i svaka noć i svijet dijeli na one koji prislušuju i muče i one koji šute i šute. Proturječje je kad dijete ljeti ispred hrđave kade u kojoj rastu geranije kraj pčelinjaka, pita majku u dvorištu gdje mu je otac. Kad majka podigne djetetu ruku, zatim dlan stavi u svoj i savije prste na maloj ruci i ispruži kažiprst prema gore. Kad povuče svoju ruku i kaže: vidiš, tamo gore. I kad dijete samo nakratko podigne glavu i ugleda samo nebo, a majka gleda geranije u kadi. Kad dijete ispruženi kažiprst gurne u uske proreze košnice sve dok majka ne kaže, odlazi, probudit ćeš kraljicu. Kad dijete pita, zašto kraljica spava, sve dok majka ne kaže, jer je toliko umorna. To je proturječje, kad dijete spusti kažiprst jer ne želi probuditi umornu kraljicu i pita kako se zove. I kad majka kaže: zvaao se ALBERT.

Abi napiše na prazan list:

KARACZOLNY ALBERT

Majka MAGDA rođena FURAK

Otac KARACZOLNY ALBERT

Ruka ne osjeća samu sebe. U mračnoj polovici prozorskog stakla je SOBA 2. Žarulja svijetli. Nema nikoga. Samo tri imena na jednom listu.

Pavel otvori vrata. Iza stola ga gledaju oči jedne žene. Ona drži hemijsku olovku u ruci. Na stolu leži papir. Na njemu su neuredno napisana tri kratka imena. Da vidimo, kaže Pavel, uzme papir i čita. Njegove ruke polete, stolica tresne.

Žena padne i udari glavom o ormar. Oči žene i dalje su ukočene i velike. Donje trepavice su rijetke i mokre. A gornje su guste i suhe, savinute prema gore poput vlati trave. Vrata se zatvore.

Ormar je ispupčen u očnim jabučicama žene. Toliko je tiho da su se predmeti ispružili pod svjetlom. Žena leži na podu ispred ormara. Njezina cipela je ispod stolice. Osvijetljena soba 9 nalazi se u mračnoj polovici prozorskog stakla. Nema nikoga.

Pavel otvori vrtna vrata. Debla breze svijetle u crnoj travi. Ključevi zveckaju pred ulaznim vratima. Pavelova žena iznutra otvori vrata prije negoli on okrene ključ.

Ona miriše na kuhinjske pare, on je poljubi u obraz. Ona odnese njegovu torbu u kuhinju. Čelo njegove kćeri seže mu do pojasa, do kraja kravate. Pavel je podigne, tata, imaš mokru kosu, kaže ona, i sklizne niz njega.

Pavel otvori torbu, kopče su hladne i zamagljene. Stavi limenku Jacobs kafe, paketić margarina i staklenku Nutelle na kuhinjski ormar kraj televizora. Pjeva radnički zbor, on ugasi ton. Broji i kaže dvanaest, i položi dvanaest kutija cigareta na frižider kraj bijelog porculanskog psa. Direktor hladnjače je na poslovnom putu, vraća se sutra, tad ću portira poslati po teletinu, kaže on. Čokoladu od alpskog mlijeka stavi na jabuke u tanjir za voće. Jedna jabuka se otkotrlja s tanjira, Pavel je ulovi rukom. Kći ispruži ruku k čokoladi. Otac pita kako je bilo u školi. Majka stoji kraj lonca i miješa te kaže, ne može čokolada, sad ćemo jesti. Pogleda oca, podigne kašiku do usta i kaže u razbijeno oko supe, od čokolade neće postati bolja učenica.

Otac pogleda u ekran. Ispred radničkog zbora su jedna žena i jedan muškarac. Naginju glavu unazad i hodaju brzim, sitnim koracima, naginju glavu naprijed i hodaju brzim, sitnim koracima.

Već mjesec dana ti govorim, kaže majka, da odeš u školu jer moraš razgovarati s učiteljicom. Svi joj donose kafu, kaže kći, osim nas. I to se vidi na ocjenama, kaže majka. Ustima srkne masno oko. Na ekranu muškarac brzim, sitnim koracima ide ulijevo, a žena brzim, sitnim koracima udesno s pozornice. Otac objesi svoju jaknu na naslon stolice.

Kap supe padne na sto. To nije bilo tele, kaže majka, to je bilo tele prije sedam godina. Meso se kuha već satima i nije se omekšalo. To je bila stara krava. Kći se smije, udari kašikom po tanjiru. Listić peršina zalijepljen joj je za bradu. Majka ima lovorov listić na rubu tanjira. Moje cipele neće biti gotove sve do Božića, kaže ona. Bit će gotove, ali ne i za mene. Danas je školski inspektor sa ženom bio u tvornici. Ona je dva para uzela sa sobom. Jedne su bile sive, nakon što je prvo htjela smeđe. Zatim crne nisu bile dobre, zatim je poželjela bijele s kopčom. One crne su bile moje, od lakirane kože. I one su joj odgovarale.

Kći je od komada mesa napravila brkove. Otac lizne list peršina s vrha prsta. A inspektor, pita majku. Ona pogleda brkove kćeri, svima je ispričao da ima dva kurja oka, kaže ona, jedno na srednjem, a drugo na malom nožnom prstu.

Predsjednik države na ekranu hoda tvorničkom dvoranom. Dvije radnice mu predaju bukete karanfila. Radnici plješću, usne im se otvaraju i zatvaraju u ritmu pljeskanja. Pavel čuje kako govori, crnih automobila ima u svakoj tvornici. I čuje kako Clara govori, pa ti ne radiš u tvornici. Ispruži ruku iza sebe i isključi televizor. Direktor tvornice je tri sata klečao kraj stolice inspektorove žene, kaže majka. Imao je natekle oči, iskrivljena i vlažna usta. Njegove ruke su bile kašike za cipele, tri sata su pete inspektorove žene gurale u cipele. Više nije mogao ispraviti prste. A u stankama tokom isprobavanja ljubio joj je ruku. Trebao bi vidjeti te listove. Otac izvuče komadić mesa iz zuba. Kći sjedi pred frižiderom i kopa po očevoj torbi. Iz jedne bočice parfema istrese tri krupne kapi u ruku. Ta ima listove, kaže majka, poput tovljene svinje. Ne mogu joj tu pomoći ni lakirane cipele. Trebala bi nositi gumene čizme. Pomiriše ruku kćeri i kaže, Chanel, i uzme bijelog porculanskog psa s frižidera. Radnici su nakon toga

glumili direktora i madame, kaže majka, zavrnuh su hlače sve do koljena i hodali amo-tamo u visokim potpeticama te pokazivali kako madame isprobava cipele.

Meso je zalijepljeno za viljušku, očeve oči su umorne. Lice kćeri je zamazano čokoladom, kao da su usta obrubljena zemljom. Kći plače. Otac osloni glavu na ruku, njegovo čelo je teško. Ručnicima su punili nogavice i pretvarali u listove, penjali se na sto, vješali zavjese iznad kose, čuje kako govori majka. A ne čuje je. Usred čela čuje kako šušti kukuruzno polje. Čuje kako Clarin glas govori, kad pomislim na ono najgore.

Direktor je naglo otvorio vrata, kaže majka, i rekao da će protiv svih biti pokrenut disciplinski postupak. I protiv žena koje su gledale i smijale se. I mene. Usred čela Pavel začuje Clarin smijeh. Uzme ruku svoje žene u svoju ruku. Ona pritisne svoja usta uz njegovo uho. Poljubac preplavi njegov vrat, njegove obraze, njegovo čelo. Čuje kako govori Clari, ja ne radim na sudu.

Uho njegove žene kraj njegovih usta nalikuje mladom, zavrnutom listu. Parfem sam ti želio dati večeras, kaže Pavel u uho. A ne čuje se.

Čuje kako govori Clari, znam šta znam.

Britvica

Stadion stoji ograđen svojim zemljanim nasipom. Trava je od jeseni toliko izgrizena da se može vidjeti zemlja. I kamenje. Na drugoj strani su stambeni blokovi. Stiješnjeni su jedan uz drugi iza praznog parkirališta, ne viši od šipražja koje se penje nasipom. Jorgovan, jasmin i hibiskus, grmlje koje se nikad ne šiša jer nikad ne prerasta nasip. Već u proljeće polagano vene, kao i na početku ljeta. Sad stoji golo na nasipu, trese šibe i ništa ne može skriti od vjetra koji u valovima udara među grane.

Trkač na duge staze gore je samo slika nacrtana na kamenu. No u hladna godišnja doba on ne poznaje granice. Kad nema listova na granama, trkač je pobjednik. Urlajuća lica i debela odjeća stoje u redu za kruh ispred trgovine. On ih gleda odozgo, nije gladan. Okrenuto u stranu, sunce je nad stadionom. Nije toplo, samo ima kragnu mliječne boje. Trkaču nije hladno. Golih listova trči iznad malih ljudi do grada.

Na parkiralištu se zaustavi automobil. Izlaze dva muškarca. Jedan je mlad, a drugi je stariji. Nose zimske jakne, kratko pogledaju u slijepo sunce. Brzo hodaju po parkiralištu, nogavice im trepere, cipele im sjaje. Izbacuju crne ljske po putu, jedu suncokretove sjemenke. Izabrali su ugaženi put, hodaju jedan za drugim, stariji ispred mladog, između kanti za smeće i hrpa praznih kutija u smjeru stambenih blokova.

Stariji sjedi na klupi, gleda gore u prozore i jede suncokretove sjemenke. Iza njegove glave, tamo gore, je zid od petunija. Tamo gore je stan, rekao je mladi, na istoj visini ispred njegove glave. Jedna soba i kuhinja. Soba je s prednje strane, tamo je lisičije krzno, rekao je mladi, sa strane je kuhinja.

Klupa je izložena vjetru. Muškarac trlja noge i podigne kragnu sve do ušiju.

Mlađi otključava vrata. Njegovi ključevi ne zveckaju. Zaključa iznutra. Neće se zabiti u cipele jer zna gdje stoje. Sandale s tragovima od nožnih prstiju tik su do vrata u sobu. Krevet je nepokriven, na jastuku leži spavaćica. On odlazi do prozora. Žena s kestenjastom, valovitom kosom stoji iza petunija. Rukom joj da znak. Ode do ormara, klekne na pod. Iz unutarnjeg džepa kaputa izvadi britvicu. Izvadi je, stavi papir kraj koljena. Lisici odreže desnu, stražnju nogu. Vrhom jezika navlaži kažiprst i obriše odrezanu dlaku s poda. Trljajući dlaku između palca i kažiprsta, napravi čvrstu kuglicu i dlakavu kuglicu ubaci u džep jakne. Umota britvicu u papir i stavi je u unutarnji džep. Položi odrezanu nogu kraj lisičijeg trbuha.

Digne i pogleda odozgo može li se vidjeti rez. Ode u kupaonicu. Podigne zahodsku dasku. Pljune u zahodsku školjku. Popiše se, ne pusti vodu, spusti dasku. Ode do ulaznih vrata i otključa ih. Kratko izbacila glavu u hodnik, i izađe. Zaključa ulazna vrata.

Petunije su bjelje od mliječne kragne sunca. Ubrzo će se smrznuti. Klupa ispred zida stambenog bloka prekrivenog petunijama je prazna. Ispred klupe leže suncokretove ljuske.

Dva muškarca hodaju ugaženim putem između kanti za smeće i hrpa praznih kutija. Hodaju jedan iza drugog, mladi ispred starijeg. Prelaze parkiralište. Šipražje na zemljanom nasipu seže sve više u hladno godišnje doba.

Lisice upadaju u zamku

Portir hoda amo-tamo ispred ulaza, kaput mu visi na ramenima. Hladne sunčeve zrake padaju mu na lice. Čeka na torbe, jede suncokretove sjemenke. Kaput mu se vuče po tlu.

Mara izlazi iz dvorane, Davidu je donijela tri noža. Svježe su naoštreni. David jednim nožem razreže kožuricu na slanini, ne obriše masnu oštricu da portir ne bi vidio kako je svježe naoštrena, kaže on i stavi nož u torbu. Ostala dva noža položi u ladicu, jedan ću ponijeti sutra, a drugi prekосуtra, kaže on.

Eva pere čaše za vodu, mokro staklo škripi pod njezinim prstima. Patuljak danas ne mora pomesti dvoranu, kaže Mara, bit će među prvima pod tušem, moramo se požuriti. Anca ne zakopča svoj kaput, samo objesi svoju torbu oko ramena.

David zakopča svoj kaput i uzme svoju torbu.

David s masnim nožem u torbi odlazi do kapije. Mara, Eva i Clara kroz kolute žica odlaze u stražnje dvorište, jato vrabaca izleti iz žice. Prozor tavana komore ispod ruba krova samo je prtvoren.

Clara osjeti kako joj se steže grlo, jezik joj se podiže ispod očiju. Guši se, pogled joj se zamaglio. Kad podigne glavu, u zraku vidi poredane prozore tavana komore. Mara i Eva daleko su ispred nje među kolutima žice, možda već i na prečkama željeznih ljestvi.

Još nekoliko dana, sve dok kratke i hladne sunčeve zrake padaju na stepenice, oči triju žena su svako poslijepodne u četiri sata kraj prozora tavana komore. Zatim slijede mjeseci u kojima sunce ne dodiruje stepenice. Zagasito i blijedo, sunce pravi previše mali krug na zidu iznad stepenica. Tad je para u hodniku kupaonice s tuševima gusta i neprozirna,

niko ne može gledati kroz nju. No znatiželja se ne slegne odmah, ona još nekoliko dana raste u glavi, a žene se još nekoliko dana penju po željeznim prečkama. Čekaju na svjetlost koja se više neće pojaviti. Uzalud čekaju. Sunce se svaki put već prošuljalo kraj zida, kad prvi muškarci ulaze u kupaonicu s tuševima. Žene se međusobno gledaju. Okreću se kao da nemaju ruke. Potom odustanu. Mara nečujno zatvori tavanski prozor i spusti mali, hrđavi zasun. Nekoliko mjeseci ostaje zatvoren.

To su mjeseci u kojima se žene svakodnevno smiju u isto vrijeme. Prazan zimski smijeh iz sjećanja jer para sve do proljeća ostaje neprozirna.

Clara se sagne, nasloni glavu na žicu i raširi noge na hrđavoj stazi. Povrati slaninu i kruh. Njezine ruke su hladne, maramicom obriše usta, kroz zamagljeni pogled ugleda Evinu i Marinu glavu iza tavanskog prozora, no ne vidi im lica. Dvije tigraste mačke sjede između Clarinih cipela. Jedu bljuvotinu i ližu žicu. Njihove pruge plivajući nestaju s krzna.

Adina je naslonjena o голу akaciju, koluti žice su viši od tvorničke ograde, iz dimnjaka portirnice izlazi dim. On se ne rastvara nad razbijenim ulicama. Sa svojom sivom vunom diže se gore i pada natrag na krov. Dim iz tvornice piva u zraku zaudara na hladan znoj, rashladni toranj je odsječen od oblaka.

Služavkina kćerka je prije dvije sedmice od oficirove žene dobila kaput s krznenom kragom. Radi se o lisičijem krznu. Na njemu vise dvije noge koje se mogu zavezati pod bradom. Noge imaju šape i smeđe, sjajne kandže. Dim iz tvornice piva miriše na lisičije krzno. Adina je morala kihnuti zbog mirisa. A služavkina kćerka je rekla, to je naftalin. Ako krzno ne miriše na naftalin, kaže ona, ljeti ga napadne lisičiji kamenac. On pojede dlaku. Dlake ne padaju u ormar. Kao da su prirasle, sjede i čekaju dok neko ne uzme krzno u ruke. Tad otpadnu veliki pramen dlaka kao pri ispadanju kose. U rukama je gola koža, pokosnica. Koža je prekrivena sićušnim, pješćanim zrcima, kamencem. Služavkina kćerka se smješkala i prstima igrala s lisičijim šapama ovratnika.

Clara odlazi do kapije. Portirka drži tigrastu mačku u krilu, miluje prugasto krzno. Na stolu je Davidov nož, portir je uočio da je bio svježije naoštren u tvornici. Portiru sklizne kaput s ramena, njegova ruka brzo vraća zalijepljenu maramicu u Clarinu torbu. Kamion zveckajući prođe kroz kapiju u smjeru ceste, točkovi zveckaju, gore i dolje naslagana je žica. Lice vozača ljulja se u retrovizoru. Na drugoj strani visi bijeli zastor od dima iz tvornice piva. Clara kroz zveket čuje samo svoje ime.

Adina hoda kroz oblak prašine. Poljubi Claru ispod oka, njezine ruke su poplavile od hladnog vjetra, njezin nos je vlažan. Idemo k meni, kaže ona, moram ti nešto pokazati.

Clara se sagne i podigne lisičije krzno, siva svjetlost pada kroz prozor. Prazan sto ima tamni odsjaj. U kuhinji je kruh, kaže Adina, sve što moram jesti, šećer, brašno. Clara vrhom prsta prijede preko lisičijeg repa, zatim preko reza na nozi, bilo koji dan me mogu otrovati, kaže Adina, Clara spusti nogu na pod. U kaputu sjedi na nepokrivenom krevetu i gleda rupu između lisičijeg trbuha i noge, pod je nepokriven za širinu njezine ruke. Rep je tik do krzna, kao da je prirastao, ne vidi se rez. Clarini šiljasti i tanki prsti proviruju kroz rukave kaputa, na vrhovima prstiju sjaji lak za nokte, crvene pjege. Adina stavi ruke na sto, skida cipele. Kad Clara pomakne ruke, prsti se mogu vidjeti s unutarnje strane. Tamo su boje hrđe.

Nisam imala još ni deset godina kad sam s majkom otišla u susjedno selo po lisicu, kaže Adina. Prešle smo most bez rijeke, koji su ujutro prelazili radnici na putu u klaonicu. Nebo tog jutra nije bilo crveno nego teško i uzburkano. Muškarci na mostu nisu imali crvenu krestu. Približavao se Božić, sve je bilo prekriveno mrazom, snijega nije bilo. Samo se rasuto brašno vrtjelo na vjetru, u koritima na polju. Od nestrpljenja nisam spavala čitavu noć. Toliko dugo sam željela tu lisicu da se veselje kako ću je sutra dobiti već napola pretvorilo u strah. Jutro je bilo toliko ledeno da na polju nije bila nijedna ovca. A ja sam hodajući razmišljala, tamo gdje nema ovaca na polju, nema ni sela. Iako je polje bilo posve ravno, s nešto pognutog šipražja, pomislila sam da smo krenule u krivom smjeru. Jer nebo nam se približavalo sa svih strana. Jer se nebo spustilo sve do marame moje majke, bojala sam se da smo se izgubile. Hodala sam i hodala i nisam bila umorna.

Možda pospana jer sam osjetila pospano šakljanje na čelu, ali pospanost me tjerala naprijed. Kad smo stigle u selo, nikoga nije bilo na ulici. Iza svih prozora vidjela su se božićna drvca. Njihove grane bile su pritisnute uz prozorska stakla tako da su se mogle vidjeti pojedinačne iglice kao da su namijenjene prolaznicama, a ne onima u kući. Budući da niko nije prolazio, bile su za moju majku i mene. Moja majka to nije primijetila. Sama sam nosila stalca od jednog prozora do drugog.

Zatim smo se zaustavile. Majka je pokucala na prozor. Sjećam se da s njegove druge strane nije stajalo božićno drveće. Krenule smo u dvorište. Zidovi dugačkog, otvorenog hodnika bili su prekriveni lisičijim krznima. Potom smo se našle usred sobe. U njoj je stajala peć od lijevanog željeza i krevet, no ne i stolica. Lovac je došao izvana, nosio je lisicu. Rekao je da je to najveća dosad. Objesio je lisicu preko svojih šaka. Noge su joj visile. Pomicao je ruke. Noge su se ljuljale kao da hodaju. A iza njih rep poput druge, sićušne životinje. A ja sam ga pitala mogu li vidjeti pušku kremenjaču. Lovac je lisicu odložio na sto i poravnao njezino krzno. Rekao je da se na lisice ne puca, nego da ih se lovi zamkom. Njegova kosa i njegova brada i njegove dlake na rukama bile su crvene poput lisice. I njegovi obrazi. Lisica je već tad bila lovac.

Clara skine kaput i napusti sobu. Guši se u kupaonici, povraća. Adina ugleda kaput na krevetu, čini se kao da je ostala ruka u rukavu, kao da je šaka pod pokrivačem. Voda šumi u kupaonici.

Clara se vrati u sobu otkopčane košulje, sjedne na kaput, loše mi je, kaže, povraćala sam. Njezina torbica je na jastuku. Njezina usta poluotvorena, njezin jezik suh i bijel poput komada kruha u ustima.

Strah te je, kaže Adina, izgledaš kao smrt. Clara se prepadne, njezin pogled je otvoren i odlučan, Clara vidi lice koje je nestalo. Iskrivljeno je, obrazi su izdvojeni i usnice su izdvojene, a istovremeno su beživotni i pohlepni. Lice koje je sa strane i sprijeda prazno poput platna na kojemu ništa nije naslikano.

Clara u tom praznom licu traži dijete koje hoda uz ženu, a ipak je samo jer od jedne kuće do druge u svojoj glavi nosi stabla. Dijete koje je

nalik onome u njezinom trbuhu, pomisli, usamljeno poput djeteta za koje niko ne zna.

Adina želi biti lovac, pomisli Clara.

Bojiš se više od mene, kaže Adina. Ne gledaj tamo, ne gledaj više lisicu.

Clarine oči su izvrnute, crvene žilice naziru se u sjeni korijena nosa. Odsutno pogleda sliku na zidu, glomazne cipele u travi, vojničku uniformu, travku u Ilieovim ustima. Ne smiješ to reći Ilieu, kaže Clara, on to ne bi podnio.

Ti ne kažeš ništa

U stubištu nema prozora, u stubištu nema dnevnog svjetla. U stubištu nema struje. Dizalo gore visi između katova. Upaljač treperi i ne svijetli. Ključ pronalazi ključaonicu. Vrata ne cvile, kvaka ne škripi. Vrata sobe su otvorena, šivaća mašina bruji, svijetao pravougaonik pada na hodnik kroz otvorena vrata.

Pavel skine cipele i na vrhovima prstiju, u čarapama odlazi do kuhinje. Pred kuhinjskim prozorom lepršaju nogavice na vjetru. On ne vidi uže za vješanje rublja. Kopče na njegovoj torbi su hladne. Stavi paketić Jacobs kafe, kutiju margarina na kuhinjski ormarić. Izbroji i stavi dvanaest paketića cigareta kraj kafe. Otvori frižider i ubaci meso. Kraj kuhinjskog ormarića je kišobran. On ga uzme.

Pavel na vrhovima prstiju odlazi do vrata sobe. Mali točak šivaće mašine okreće se, remen se vrti, konac puže s kalema, Clarina stopala pokreću se u taktu. Pavel otvori kišobran na vratima. Vani bjesni žestoka oluja, kaže, mogu li prenoćiti kod vas. Clarine oči se smiju, njezina usta zadrže ozbiljan izraz. Da, gospodine, uđite, kaže ona, uđite, skinite mokru odjeću.

Zatim kišobran padne na pod, a točak šivaće mašine zastane usred uboda.

Clarina ruka je u njegovim gaćama. Njezina kosa pada preko njegovog lica, hladni ste poput kamena, gospodine, kažu njezina usta, njezine butine su vruće i njezin trbuh je spušten i njegov ud se zabija.

Frižider počinje zujati, opet ima struje. Clara pomiriše papir, upali svjetlo, otvori paketić s kafom. Njezini prsti šuščaju, spusti mu zrno kafe na madež, jesi li došao s posla, pita ona, mlinac za kafu odsiječe joj glas. Plameni jezičci oblizuju lonac, voda izbacuje mjehure. Ubacuje tri kašike

kafe u vodu, no ne smoči kašiku. Drškom kašike zvecka po štednjaku, možeš li nešto učiniti za Adinu, upita. Kafa se diže, kašikom upeca pjenu, u kojem smislu, pita on, pjena curi u obje šoljice, u kojem smislu, pita on, pjena na kašici je svijetla poput pijeska. Da li bi mogao otrovati Adinu, pita ga i podiže lonac s vatre.

Crna nit kafe izljuje se u pjenu. Ne, odgovori on, pjena se diže sve do ruba šoljice, jer je moja prijateljica, kaže Clara. On nosi šoljicu do stola, nogavice lepršaju vani na vjetru, između ostalog, kaže on i drži kocku šećera u ruci, šta ona želi, ona ne zna gdje živi, kaže on, ona ne želi ništa, ona govori iz srdžbe. Kocka šećera potone i razbije pjenu u šoljici.

S mojim se ocem nije mogla započeti svađa, kaže Pavel, zanijemio bi kad bi bio gnjevan. Danima ne bi rekao ni riječ. Moja majka je bjesnjela. Jedanput ga je odvukla od stola i odgurnula do ogledala i raščupala mu kosu. Pogledaj se, viknula je, no on nije trepnuo, mislim da se nije vidio, gledao je kroz ogledalo. Lice mu se pretvorilo u kamen. Kad je izvukla ruke iz njegove kose, glava mu je pala unazad. Tad me je otac ugledao u ogledalu. Rekao je posve tiho, svaki čovjek ima komad žara u ustima, zato se svima mora pogledati jezik. Gnjevna riječ u jednom dahu može zgaziti više, rekao je, nego dva stopala u čitavom životu. Pavelova kašika zvecka o šoljicu.

Vi izabirete svoje žrtve, kaže Clara, ono što one govore, mislimo i svi mi, i ti. On miješa, pjena se skuplja uz rub, svi smo mi žrtve, kaže on. Njegov upaljač škljocne, on joj približi plamen, ona povuče pepeljaru s ruba stola do ruke. Ti me pitaš šta Adina želi, kaže Clara, šta bi to mogla željeti, želi živjeti.

Clara vrti cigaretu u ruci. On srče, vidi njezine oči iznad šoljice s kafom, šta činite s onim kojeg Ceaușescu ustrijeli, upita ona, ne ispuhne dim nego proguta svoj dah.

Pavel ima knedlu u grlu i talog kafe na jeziku, ovisi, kaže on. O čemu, pita ona, on šuti.

Clara stoji pred prozorom, vidi kako nogavice lepršaju i kako je između dvije grane na stablu zapela lopta, zelena lopta koja čitavo ljeto nije bila viđena među njišućim lišćem. Koja je zaglavljena tamo već dvije gole zime, jer se nijedno dijete ne usudi popeti glatkim deblom do tankih grana.

Šta bi bilo poslije, Clarina usta pitaju staklo, on joj prstima prođe kroz kosu, onda ću se rastati, potom ćemo se mi oženiti, kaže on, osjeti kako joj pulsira sljepoočnica u njegovoj ruci, on ima rak, neće još dugo živjeti, kaže on, dublje zagrabi u njezinu kosu i pritisne lobanju.

On će nadživjeti sve nas, kaže Clara, on joj okrene glavu, želi joj vidjeti lice. Ima rak, znam to iz pouzdanih izvora, kaže Pavel. No ni sa svim svojim prstima ne može odvratiti njezin pogled sa zelene lopte.

Moraš pomoći Adini, kaže ona, on rukom posegne u džep svojih hlača, u džepu odvrne čep bočice parfema, stavi nekoliko kapi parfema na njezin vrat, po čemu miriše, upita on i pusti čep da padne niz zatiljak u njezinu košulju. On stavi otvorenu bočicu na sto. Miris visi u zraku u kuhinji, miris pritišće Clarin vrat.

Njezin se pogled otrgne od grana, od te nijeme, zapletene ljetne igre, od te udubljene zelene lopte.

Miriše po tajnoj službi, odgovori Clara.

On krene u sobu i udari u kišobran. Stoji u hodniku i oblači cipele, tvoj ključ od stana je na krevetu, kaže Pavel, njegovi prsti ne mogu pronaći vezice.

Možeš zadržati moje ključeve, odgovori Clara, tako ne morate napraviti kopiju, stišću ga cipele, uske su i tvrde, ionako imate i Adinin ključ, samo vam ga Adina nije dala.

Na stolu su dva tanjira. Dvije viljuške se dodiruju, no ne i noževi. Na margarinu su mrvice kruha, dva ugla su koso odrezana tako da se vidi pod. Na jednom tanjiru je kora kruha.

Ništa ne govoriš, kaže on.

Ona otvori frižider, stavi margarin unutra. Svjetlost joj u obliku pravougaonika pada na stopala, idem, kaže on. Obraz joj mrzne. Meso je umotano u celofan, na celofanu raste bijelo inje nalik onome vani u vrtovima. Pavelova stopala su zbunjena, njegova ruka je sigurna, ona pronalazi kvaku. Glasno zalupi vratima.

Otvoreni kišobran na podu Clara ne podigne ni ujutro. Kišobran je od Pavela. I haljina na šivaćoj mašini je od Pavela. Igla se zaustavila usred

uboda, igla je od Pavela.

Ruže u vazi su od njega.

Zelena lopta na račvastoj grani gleda u kuhinju, voda za kafu je provrela. Kafa je od Pavela, kocke šećera, cigareta koju Clara puši, pulover koji nosi, hlače, hulahupke. I naušnice, sjenilo, ruž za usne. I parfem od jučer navečer.

Hladan dim cigarete ostavlja kiseli okus na jeziku, i hladan dah ostavlja kiseli okus u ustima, zrakom leti poput dima. I hladni valovi prašine iza kamiona na ulicama imaju drugačiji miris od ljetne prašine. U gradovima i oblaci imaju drugačiji miris od ljetnih oblaka. Clara je hodala gore-dolje pred zgradom tajne službe.

Dva muškarca spuštaju se stepenicama, jedan muškarac, tri muškarca, jedna žena usput oblači jaknu od janječeg krzna.

Iza glave portira visi kalendar, proljeće, ljeto, jesen, zaokružen je svaki mjesec koji je već prošao, gotovo čitava godina. Portir do trbuha stoji u portirnici.

Clara ima knedlu u grlu, zapali cigaretu, imate li dogovor, upita portir, ona ne spremi upaljač, pruži mu kutiju cigareta. On spusti lijevu ruku na telefon, a s desnom polagano izvuče dvije cigarete. Jednu stavi među usne, a drugu u lijevi gornji džep uniforme. Jedna za usta, a druga za srce, izjavi. Njegov upaljač plamsa, pogleda je, s kim, upita, ispuhne dim gore u svoju kosu. Ona odgovori: PAVEL MURGU. On stisne dugme, tu je, kaže on, s cigaretom u rukama bira broj, koga da najavim, upita. Ona odgovori: CLARA. Cigareta u njegovom džepu izgleda poput prsta, kako još, upita on, ona kaže, drug MURGU je upućen.

Vani zvekeću kamioni, hladno je i tmurno, i ne sniježi. Stabla istresaju prašinu na put, poznajete li već dugo druga pukovnika, upita portir, ona kimne, nisam vas ovdje još nikad vidio, kaže. Riječi iz slušalice ona sluša i vratom, i bradom, a pepeo pada, da da, kaže on. Cigareta je posve spuznula u njegov džep, pričekajte tamo u kafani, kaže on, drug pukovnik stići će za četvrt sata.

Konobarica nasred glave nosi bijelu čipkastu krunu. Kosa joj je sijeda, ona pjevuši neku pjesmu dok se kreće kroz dim i prazne stolove. Kamioni bruje kroz staklo, odozgo se može vidjeti šta prevoze, drvo i vreće. Konobarici se ljulja poslužavnik s pet čaša, za stolom sjedi pet policajaca. A za stolom pored, šest muškaraca u odijelu i žena u jakni od janječeg krzna.

Na stropu je smeđa mrlja od vode i luster s pet krakova, četiri prazna navoja i jednom žaruljom. Upaljena je i svijetli samo tamo gdje se diže dim. Žena u jakni od janječeg krzna uzvikne MITZI, konobarica spusti prazan poslužavnik na sto, a jedan od muškaraca u odijelu kaže, sedam rumova Jamaica. Jedan kamion protrese staklo. Prevozi bačve i cijevi. Ko zna otkud dolaze, pomisli Clara, na bačvama i cijevima ima snijega.

U uglu kraj vrata sjede dva starca neobrijanih, bezubih lica. Igraju karte. Jedan ima zelenkasti bakreni prsten. Karte su prelomljene i izlizane, as tref, kaže onaj s prstenom, no na karti koju izvučete ne vidi se tref, samo sive mrlje.

Druže MURGU, kaže onaj sa zelenkastim bakrenim prstenom.

Pavel mu stisne ruku, kako ide život, upita, a onaj s prstenom se smije svojim crnim praznim ustima, počastite, druže MURGU, odgovori. Pavel kimne, smijuća usta pozovu Mitzi. Drugi spusti karte licem okrenutim prema dolje, naša MITZI je nekoć bila slavna pjevačica, kaže. Konobarica pjevuši, dva ruma Jamaica, kaže onaj sa zelenkastim bakrenim prstenom. Naša MITZI je radničko dijete, kaže drugi, ali pravi anđeo. To su bila vremena, naša MITZI bila je mlada i slavna u čitavom gradu, to je bilo kod SCHARI NENI, tamo se najljepše pjevalo, i pekla se najbolja rakija u podrumu. Pavel pogleda Claru, Clara prisluškuje i gleda kamion koji se vani vozi kroz zimsku prašinu. Kamion prevozi pijesak i kamenje.

Tad su učeni ljudi još pili sa siromasima, kaže onaj sa zelenkastim bakrenim prstenom, a profesor mi je izgorjelom šibicom nacrtao na komadu papira koliko je krhka ljudska duša. A kraljev bilježnik gledao je samo MITZI. Usta su joj bila nalik ruži, reče onaj sa zelenkastim bakrenim prstenom, i imala je glas poput slavuja.

Drugi se smijulji svojim uvenulim usnama, i grudi od bijelog porculana, kaže, a njezine bradavice imale su ljepši pogled od očiju mnogih.

Muškarci u odijelu se smiju, jedan policajac strgne kapu s glave i udari njome po stolu, žena u jakni od janječeg krznu dodirne kovrču na ovratniku, Pavel joj kimne, i potapša muškarca kraj nje po ramenu.

Konobarica nosi poslužavnik, ne pjevuši. Njezino lice je blago i ganuto, njezine oči promijenjene, ona spusti bezubim muškarcima dvije rum Jamaice na karte, nasmiješi se i duboko uzdahne i pogladi onog sa zelenkastim bakrenim prstenom po glavi.

Pavel samo napola sjedi na stolici. Tako sam sretan, kaže Clari, popit ćemo samo jednu čašicu, i pogleda mrlju od vode na stropu. Potom konobaricu, dva ruma Jamaica, kaže, i vrhom jednog prsta dodirne Clarinu ruku. Ovdje smo upadljivi, kaže, ovdje svi prisluškuju, i svi promatraju.

Sviđa ti se ovdje, pita Clara. Pavel povuče svoju kravatu, kao i tebi u tvornici, odgovori.

Moja glava je mračna

Adina se popodne vraća iz škole. Opere ruke jer kreda nagriza prste. U zahodskoj školjci plivaju dvije ljuske suncokretovih sjemenki. Jasno joj je i prije nego što može misliti o tome: lisica.

Druga stražnja noga je odrezana i položena uz trbuh kao da je prirasla. Sve ostalo je kao što je bilo, soba, sto, krevet, kuhinja, kruh, šećer, brašno. Slijepi zrak pranja izvana za prozor, slijepi zidovi se gledaju. Adina se pita zašto soba, sto, krevet dopuštaju ono što se ovdje zbiva. Adina potom namjesti budilnik za rano jutro, kazaljka vrti travku u Ilieovim ustima. Ona odlazi k njemu.

Džepna svjetiljka ne pomaže pri gledanju, ali svijetli krug ispred cipela pomaže pri žmirenju. Prazna odjeća hoda gore-dolje na stanici, i već u rano jutro nosi pune džepove.

Tračnice cvile, tramvaji bruje ispod kuća. Zatim prolaze osvijetljeni prozori, svi znaju gdje će se otvoriti vrata kad se zaustave prozori. Lakti bole. I san se vozi, zimski znoj ima gorak miris, svjetlost u zavoju gasi se i pali dva puta, žuto je i slabo, no ipak zabljesne lice. Dvije crvenosmeđe kokoši vire iz košare jedne žene. Savijaju vratove, drže kljunove poluotvorene kao da prije disanja u vratu moraju pronaći dušnik. Njihove oči su plosnate i crvenosmeđe poput perja. No kad savijaju vratove, u njihovim očima sjaji glavica pribadače.

Krojačica iz predgrađa jednog je proljeća kupila deset pilića na tržnici. Nije imala kvočku. Ja sjedim i šijem, a oni rastu sami od sebe, rekla je. Pilići su, dok su imali paperje, boravili u njezinoj radionici. Hodali su unaokolo ili sjedili na ostacima tkanina i grijali se. Kad su narasli, boravili su u dvorištu od jutra do večeri. Samo je jedno ostalo u radionici. Skakutalo je na jednoj nožici preko ostataka tkanine, druga nožica je bila kržljava.

Sjedilo je satima i gledalo krojačicu kako šije. Kad bi ona ustala, skakutalo je za njezinim koracima. Ona je pričala s njim kad nije bilo mušterija. Imalo je perje rđaste boje i oči rđaste boje. Budući da se najmanje kretalo, najbrže je raslo i udebljalo se prije svih ostalih. Zaklano je i prije no što je započelo ljeto. Ostale kokoši čeprkale su po dvorištu.

Krojačica je čitavo ljeto pričala o osakaćenoj kokoši. Govorila je da ju je morala zaklati jer je bila poput djeteta.

Muškarac na željezničkom peronu ima velike crne brkove na licu, nosi veliki crni baršunasti šešir na glavi i limenu peć s tri noge ispred trbuha. A žena kraj njega nosi maramu s cvjetnim uzorkom i suknju posutu cvijećem i solunar s koljenom pod rukom. A dijete kraj nje nosi kapu s debelom resom i vratašca peći u ruci.

U kupeu sjedi starac, nasuprot njemu jedna majka i jedan otac, a između njih umotano dijete.

Noć je puna pukotina, Adina ugleda vijadukt iznad tračnica, a dolje stepenice. Velika mračna odjeća penje se stepenicama, a mala mračna odjeća hoda na nebu, kao da su oni koji stignu gore, samo napola oni. Na početku dana, netom prije posla, samo još smežurano, staro dijete.

Stepenice se na drugoj strani spuštaju do ulaza u tvornicu. Čak i kad voz vozi, u ušima se može čuti tvornica.

Spavaj, kaže majka, dijete se nasloni na nju. Stambeni blokovi šire osjećaj stiješnjenosti u mraku. Iza, na rubu grada, gradski je zatvor, stražarski tornjevi prolaze kraj prozora, a u svakom od njih stoji isti, zaleđeni vojnik, jedan drugi Ilie, pomisli Adina, jedan kome vjeruju noć, mraz, oružje i moć, iako je posve sam.

Ilie je godinu dana svaki mjesec morao službeno odlaziti u Bukurešt, svaki put u ovom smjeru van grada, kraj zatvora. Čelije su iza u dvorištu. Ne vidi ih onaj ko nema nikoga u njima, rekao je Ilie, ali onaj ko ima nekoga u njima, osjeti u glavi gdje mora gledati. Nekoliko stotina metara na ovom pravcu, lica u kupeu se dijele. Tad se među svim ostalima osjete one oči koje znaju gdje trebaju gledati.

Trebalo bi uvijek spavati, tad se ništa ne osjeća, kaže otac djetetu. Dijete kimne. Žena s crvenosmeđim kokošima prođe kraj kupea.

Nekoć sam uvijek spavao u vozu, kaže starac, pa i u tramvaju. Svako jutro vozio sam se iz sela u grad, te svaku večer kući. Dvadeset i sedam godina morao sam odlaziti na željezničku stanicu u pet sati. Put sam poznao poput Očenaša. Jedanput sam se kladio u ovcu da zatvorenih očiju mogu pronaći put, i osvojio sam je. Pronašao sam put zavezanih očiju, i to zimi, po ledu i snijegu. A put je dug, više od tri tisuće koraka dug. Tada sam, nastavio je, poznao svaku pukotinu u zemlji, znao sam gdje je rupa, a gdje izbočina. Znao sam gdje laje pas tri ulice prije, pa i gdje kukuriče pijetao. A kad pijetao ponedjeljkom ne bi kukurikao, znao sam da je u nedjelju bio zaklan. Uvijek bih zaspao tokom posla, kaže on, bio sam krojač, mogao sam zaspati i s iglom u ustima.

Hoću jabuku, kaže dijete, a majka kaže, spavaj, a otac kaže, pa daj mu jabuku.

A sad sam star, kaže muškarac, i ne mogu više spavati, čak ni u svom krevetu. Nema veze, kaže on, nema veze. Dijete zagriže jabuku, žvače polagano i gurne prst u odgrizeni dio. Je li dobra, pita majka, a dijete odgovori, hladna je.

Adinin otac je zimi, ponedjeljkom kad je dolazio iz klaonice, donosio torbu punu jabuka. One su bile toliko hladne da bi se njihova kora zamaglila poput stakala naočala. Adina bi odmah pojela jednu jabuku. Prvi zalogaj bio je bolan, bio je toliko hladan da se zalogaj okretao u sljepoočnicama prije no što bi bio progutan. A hladnoća bi pri drugom zalogaju ispunila čitavu glavu. Zalogaj više nije bio bolan jer je mozak već bio smrznut.

Nakon što bi pojela hladnu jabuku, Adina je odnosila tri jabuke u dvorište kako bi se noću smrzle. Položila bi jabuke na kamenje za dlan udaljene jedna od druge da ih tamni mraz nagrize sa svih strana. Ujutro bi se otopile u kuhinji. Tad su bile mekane i smeđe. Adina je najradije jela smrznute jabuke.

Otac djeteta izašao je iz kupea. Već dugo stoji na hodniku, već dugo mu je golo polje oslikano na čelu. Tri puta je ugledao srnu, te svaki put zvao

majku, no ona je svaki put samo pomaknula dijete i svoju glavu u snu, te nije došla do njega.

Sad se putnici guraju u hodniku, među njima je i Adina, i jedna okrugla žena koja nosi okovratnik od lisičijeg krzna sa zauzlanim nogama, i mršavi starac koji je dobio okladu i ovcu.

I Dunav se vozi kraj voza, vidi se i druga obala, ulice, tanke poput niti, automobili u vožnji, te šume. U hodniku se ne čuju koraci, niko ne hoda, niko ne priča. Oči starca su sve veće i brišu bore. Iz očevih usta začuje se duboki uzdisaj, nedozvoljeni udisaj. Potom zatvori usta, pogledaj, Jugoslavija, vikne u kupe. No majka ostane sjediti u kupeu. Njezin brat je prije šest godina preplivao rijeku, kaže on, sad je u Beču. On žmirka, želi u sjaju vidjeti svaki val, imate li djecu, upita. Adina kaže, nemam.

U čekaonici nema klupa, samo hladna željezna peć. Na napuknutom betonskom podu vidi se svijetlozelena pljuvačka i ljuske suncokretovih sjemenki. Iznad peći obješene su zidne novine, tri puta fotografija diktatora, ono crno u oku je veliko poput Adininog dugmeta na kaputu. Ono sjaji. I pljuvačka sjaji na podu.

Ono što sjaji, to i vidi.

Ispred željezničke stanice je klupa, napisao je Ilie ljeti, pored nje je autobusna stanica. Autobusom se samo oficiri voze iz gradića u jedinicu. No vozač ponekad pokupi i vojnike, najradije ipak mlade žene.

U autobusu sjedi pet oficira. Nose zelene kape sa sivim krznenim naušnjacima, zelenim su konopcem zavezani na glavi. Ispod krznenih naušnjaka su uši oficira, užarene su od studeni i rubovi su im crveni. Njihovi potiljci su ošišani do kože.

Vozač nosi šešir i odijelo pod otkopčanim kaputom. Iz rukava kaputa vire bijele manšete s tamnim prugama od prljavštine i debela plava dugmad na manšetama. Na lijevoj ruci vozača sjaji pečatnjak. Ulaze tri oficira. Kuda, pita vozač, Adina podigne torbu na stepenicu i kaže, u jedinicu. On se sagne, preko njegove ruke visi plavi šal. Odnese torbu prema prolazu, lijepe žene su uvijek prava stvar za našu vojsku. Oficiri se smiju, njihovi glasovi su bujica.

Adina sjedne na prvo sjedište kraj oficira sa sijedim sljepoočnicama. On zaudara na vlažnu zimsku odjeću. Kome gospođica ide u posjetu, upita glas odostraga, Adina se okrene i ugleda zlatan zub među praznim sjedištima. Njen kaput je umotan u zelene kapute, jednom vojniku, kaže ona. Vozač podigne ruku u zrak, tvornica razbacuje cijevi i ograde po polju, imamo ih puno, kaže on, gospođica se nakon dolaska može odlučiti za jednoga.

Kukuruz se okreće od prozora, slomljen, zaboravljen u mrazu, zašto jednog, kaže onaj sa zlatnim zubom, ima ih dovoljno u ovoj zemlji. Smijeh udara u dio šume koji je crn i gol. Kako se zove vojnik, pita oficir kraj Adininog uha, njegova sljepoočnica je od papira, njegove oči pogledaju njezine ruke, njegove očne jabučice svjetlucaju zeleno od kaputa. Ona kaže, zove se Dolga, vrane prelijeću polje, a oficir kaže, ima ih dvojica, a onaj sa zlatnim zubom počne se smijati toliko glasno da se konopac na njegovoj glavi razveže te mu lijevi krznjeni naušnjak padne na epoletu.

Skida kapu, njegova kosa je spljoštena, a njegove sljepoočnice obrijane do kože. Zaveže uši, vezica je kratka, njegovi prsti debeli, usnama prekrije zlatni zub, petlja je mala poput dvaju vrhova prstiju, stavlja kapu. Kako se još zove, pita oficir kraj Adine, a ona povuče svoje prste u rukave kaputa i kaže, Ilie.

Vani se proteže jarak obrastao suhim šaševima, šta je gospođica po zanimanju, pita oficir kraj Adine i vrti dugme kaputa, a iza zavoja je aleja topola koju je opisao Ilie, betonska ograda i kasarna, Adina kaže, učiteljica.

Sve je u jednoj ravni, napisao je Ilie, sjedi se ili leži vani okružen ničim, no najmanje biljke zastiru pogled, može se stajati i ne vidjeti nigdje.

Vjetar se probija kroz drvored, ne čuje ga se, onda znate "Posljednju ljubavnu noć, prvu ratnu noć", kaže oficir iza vozača, knjigu nalik životu, moja gospođice, lijepu knjigu.

Oni imaju ćelave potiljke, ćelave sljepoočnice, pomisli Adina, već ih se godinama šiša do kože, nijedan od njih nije mlad. Jednom će se smijati, i usred smijeha, usred bujice, uočiti jedan na drugom da su vreće pune odrezane kose napunjene i teške koliko i oni sami.

Ilieove ruke drhte, njegovi nokti su prljavi i napukli. Sat vremena sam bila sama u kupeu, kaže Adina, nigdje nije bilo ni traga suncu, no svugdje je bilo sjena, a potom sam zaspala.

Sanjala sam, kaže Adina, kako lisica prelazi preko praznog polja, svježeg izoranog. Lisica se pri kretanju saginjala i jela zemlju. Jela je i jela i postajala sve deblja. Kraj vrata visi zidna ploča, slika s tenkom na rubu šume, na tenku sjede vojnici, Ilie je jedan od njih. Oficiri stoje na travi.

Blago tebi, kaže Ilie, još uvijek osjećaš strah, moja glava je mračna, odavno nisam ništa sanjao. Iznad i ispod tenka je slika diktatora, i ono crno u oku. Ovdje se svakodnevno moraš zaboraviti, kaže Ilie, samo jedno znam o sebi, to da uvijek mislim na tebe. Kraj crnog u oku vise počasne diplome jedinice.

Ilie pokaže na tenk, u oktobru smo, kaže on, bili na terenu s tenkom. Poljubi Adinine prste, na kojem terenu, upita ona, ovdje je sve ravno. Odvezli smo se van, kaže on, sve je ovdje teren, a iza, kraj šume je brežuljak. Svi smo morali sići s tenka i stavljati kamenje odostraga pod gusjenice pri penjanju na brežuljak, te pred gusjenice pri spuštanju. Kad je tenk stigao dolje do ruba šume, legli smo na travu. Čitav dan se nismo pomakli. Navečer smo se pješice vratili u kasarnu.

Njegova ruka je hrapava, smije se i guta pljuvačku, tenk još i danas stoji kraj šume, kaže on, idemo u dvorište. Njegova ruka i usta se trzaju, da su Rusi čekali na nas, kaže on, ne bi ni danas bili u Pragu.

Ilie se zaustavi pred hrpom mokrih vreća pijeska, njih vučemo od zida do ograde, od ograde do puta, od puta do zida, kaže on. Njegove cipele klopoću, kad se riješim njih, kaže i pokaže na glomazne cipele, stiglo je ljeto, i ja poznajem samo još jedan mekan put, Dunav.

Jedan vojnik prođe kraj njih s vedrom iz kojeg izlazi para, Adina stisne kaput uza se, obgrli se rukama, da bi ljeto poslije, kaže ona, tvoje kosti ležale među pšenicom. Aleja topola je mala, puže u zemlju jer će uskoro pasti mrak, i Ilieovo lice je razvučeno prema naprijed, ti ideš sa mnom, kaže, njegov vrat je dugačak, njegov potiljak, njegove sljepoočnice očišane do kože. On se sagne k njoj, a ona protrese glavom.

Ti ćeš tamo gore na nebu biti anđeo s prostrijelnom ranom, kaže Adina i pogleda na tlo, ili tamo dolje, gdje je pločnik. Tamo ćeš noću jahati

metlu, čistiti ulice Beča.

A ti ostaješ ovdje, kaže Ilie, čekaš da ti razrežu lasicu, a zatim.

Lisica na stolu

Budilnik tiktaka i tiktaka, tri su sata.

Možda su noćas noge opet srasle s lisičijim tijelom, pomisli Adina. Ispruži stopalo i odgurne stražnje noge od krzna. Njezine nožne prste plaši to što je rep, iako odrezan, i dalje toliko mekan i čupav. To što se ne skuplja. Ona odnese obje noge i rep do stola i stavi ih jedno do drugog. Sad je tu čitava lisica, koja se samo napola uvukla u sto. Ona glavom i prednjim nogama ruje ispod stola, stražnje noge i rep ostavila je na stolu kako bi se pridržavala.

Na kuhinjskom prozoru stoji mjesec, toliko nadut da ne može dalje ostati tamo. Nagriza ga rano jutro. Šest je sati i mjesec je neispavan, ima još tri žuta prsta, a jedan je siv i pridržava mu čelo. Rani autobusi bruje, ili to mjesec gore na granici noći ostaje visiti jer nije okrugao kad napušta grad. Psi zavijaju kao da je tmina bila veliko krzno, a ispražnjenost ulica u glavi, smireni mozak. Kao da se psi noći boje dana kad se tražeća glad susreće s lunjajućom gladi, kad ljudi prolaze kraj njih. Kad zijevanje susreće zijevanje, te u istom dahu i govor i lavež u ustima.

Hulahupke zaudaraju na zimski znoj. Adina ih, poput ljuljanja u vozu, navuče preko golih nogu, te obuče kaput iznad spavaćice. U kaputu još uvijek vise mali crni kaputi vijadukta i veliki zeleni kaputi iz autobusa. U dugmadi kaputa još su uvijek mala željeznička stanica i ono crno u oku. U džepu kaputa još uvijek su novac s putovanja i džepna svjetiljka. Ključ je na kuhinjskom stolu. Na cipelama je još uvijek zalijepljeno blato iz kasarne. Oblači ih.

Krug džepne svjetiljke se spotakao, ivičnjak je uglast. S kante za smeće skočila je mačka, ima bijele šape, iza nje se razbilo staklo.

Parkiralište je prazno, stadion drži svoj zemljani nasip u mraku, nebo nad njim postaje sivo. Iza stadiona lupa željezo, tamo je tvornica. Ne vidi se

dimnjak, samo žuti dim. Tramvaj cvili na uglu. Prozori svijetle, budni su, a prozori kraj njih su mračni, oslonjeni uza zidove u snu. U tihim ulicama moći, jutro započinje u kasnijem satu. Prozori su mračni, a stupovi svjetiljki su zapleteni. Svjetiljke vise u vrtovima iznad stepenica, svijetle anđelima i lavovima od kamena. Krugovi svjetlosti su u vlasništvu, oni nisu za one u prolazu koji tu ne stanuju, koji ovamo ne pripadaju.

Topole su noževi, skrivaju oštrice i spavaju uspravno. Ondje je kafana. Bijele stolice od željeza su pospremljene, zimi nije potrebna stolica, ona ne sjedi, kruži oko rijeke, visi ispod mostova. Voda ne sjaji i ne vidi, ostavlja topole usamljenima.

Ribiči navečer rano liježu, a ujutro stoje rano pred trgovinama. Sastaju se popodne u zadimljenoj kafani, piju i pričaju dok voda opet ne počne sjajiti. Sat u tornju katedrale otkucava sedam sati usred magle, no gore su bagremi već budni. Sad se brave otključavaju, rešetke guraju u stranu, i vrata trgovina otvaraju. Bagremi boje drvo na vrhovima u sivo. Na kraju parka, trnje motri sa svake grane, debla dolje to ne primjećuju.

Nema nikoga u dućanu Blagajnica oblači zimsku jaknu preko svijetloplave kute. Krznena kapa progutala je njezine obrve. Adina uzima košaru. Staklenke s marmeladom izložene su u redovima. Iste su veličine, isto su prašnjave, imaju iste trbuhe s istim limenim poklopcima i etiketama. Ako prođe oficir, pomisli Adina, početak će marširati. Razlikuje se samo hrđa na poklopcima i kapi koje su iscurile i zalijepile se za trbuhe.

Adina spusti bocu rakije u košaru. Blagajnici kafa isparava u lice. Žestoka pića prodaju se tek od deset sati, kaže ona, srkne kratko pa potom dugo, te obriše kapljicu kafe s brade. Podigne napola prekrivene oči i spusti šoljicu s kafom. Posegne u košaricu, crveni izlizani lak je na noktima, kao da na prstima rastu nove jagodice. Spusti bocu rakije ispod blagajne.

Adina stavi novčanicu kraj šoljice s kafom. Nikad nisam bila pijana, kaže tiho, sedam je sati, a ja još nikad nisam bila pijana, dan je pred vratima, kaže glasno, sedam je sati, svih je dana bilo sedam sati, i svih je dana dan stajao pred vratima, a ja još nikad nisam bila pijana, i njezin glas se lomi, njezini obrazi su vrući i mokri, sedam je sati, ovdje je moja rakija, i ovdje je moj novac i dan pred vratima, i ja još nikad nisam bila pijana, i više ne želim čekati, sad se želim napiti, a ne tek u deset. Blagajnica joj gurne novčanicu u ruku, to žele mnogi, kaže ona.

Muškarac u svijetloplavoj kuti gurne Adinu prema vratima držeći je za ramena i kaže iza njezine glave, zakon i rakija i policija. Njezine cipele se potežu, s peta se u malim komadićima mrvli suho blato iz kasarne, a u velikim komadima mokro blato iz parka. Njezina spavaćica visi preko njezinih čarapa, za širinu ruke ispod kaputa. Blagajnica drži vrata otvorena. Ko ste vi, vikne Adina, ne dirajte me, prestanite, ne dirajte me.

Adina pozvoni tri puta. Vrata stana se otvore, jarki kvadrat svjetlosti zablješti joj pred licem. Prolazi hodnikom, u rukama drži golu granu. Idi u kuhinju, kaže Paul, Anna još spava u sobi. Adina kimne jedanput, dva puta i tri puta, on gleda za njom, spavaćica joj viri ispod kaputa. Ona mu pruži golu granu i smije se, smije se glasno, pretvorit će se u jorgovan, kaže ona. Ona sjedi za kuhinjskim stolom, pred njom stoji umrljana šoljica kafe, kraj nje ključevi. Adina pogleda sat na zidu, stavi novčanicu na sto i uhvati se za lice. Ovdje su moje oči, kaže, ovdje moje čelo, ovdje moja usta. Otkopča kaput, i ovo je moja spavaćica, kaže ona. I ovdje visi sat na zidu, i ovdje leži ključ na stolu, a vani stoji dan pred vratima, nisam luda, sad je osam sati, i svih je dana osam sati, i ja još nikad nisam bila pijana, želim se sad napiti, a ne tek u deset. Gurne šoljicu kafe do ruba stola.

Paul gurne novčanicu u džep njezina kaputa, stavi čašu pred njezinu bradu, pa potom bocu. Ulije rakiju u čašu, i gurne joj čašu u ruku. Ona ne pije, ona ne plače, iz njezinih očiju curi, njezina usta su nijema. On joj pridrži glavu. Anna stoji na vratima. Nije oprana, nije očešljana, samo obučena. Uzima ključ sa stola, oblači cipele. Na vrhovima prstiju prođe hodnikom. Vrata se zatvore uz glasan tresak.

Možeš ostati ovdje, kaže Paul, moram na posao. Vrata se zatvore uz glasan tresak.

Tamo u hodniku stoje Adinine cipele. Tamo u sobi na stolici leži joj kaput, tamo na podu leže joj hulahupke. Gola grana koja će postati jorgovan stoji u vazici kraj kreveta. Krevet je još topao od Anne.

Poslani poljubac

Adina oblači hulahupke, njezine noge nisu u hulahupkama. Oblači kaput, njezine ruke nisu u kaputu. Samo spavaćica viri ispod kaputa. Ona gurne spavaćicu u hulahupke. Ključevi, novac i džepna svjetiljka su u džepu kaputa. U kuhinji leži sunce na stolici, ispod stola leži blato s njezinih cipela, na zidu kuca sat i prisluškuje sam sebe. Sad će podne. Adina oblači cipele, njezini prsti nisu u cipelama, oni su u satu. Adina na vrhovima prstiju izlazi iz kuhinje, prije negoli se kazaljke sretnu na sredini dana kad je podne. Vrata se otvore, vrata se zalupe.

Ispred Adine ide njen dah, pokušava ga uhvatiti rukom, no ne uspijeva ga uloviti. Uz rub puta stoji kanta za smeće. Na kantu za smeće naslonjena je žena sa štapom i vrećom od sukna. Ona je samo napola puna. Štap grebe o asfalt, ima ekser na dnu. Ona sagne glavu i spusti štap u kantu za smeće, na ekser nabode komad suhog kruha. Ugao je napravljen od prozorskog stakla. Iza njega sjedi muškarac pod bijelom maramom. Muškarac je mlad i mršav, njegova vreća s kosom neće biti teška, pomisli Adina, neće biti teža od pune vreće s kruhom kad umre. Makaze se otvaraju i zatvaraju, kratki vrhovi kose padaju na maramu. Frizer šiša i priča. On zimi produžava vrijeme, kao što Adina produžava put kući, jer lisica ruje pod stolom, jer stablo ovdje usred asfalta stoji pred izlogom gdje se šiša kosa, i jer je stablo posve golo.

Drugi trolejbus savija svoju harmoniku. Nabori se otvaraju i zatvaraju. Rogovi pronalaze put, a vozač jede jabuku. Jedan muškarac poskoči prije negoli se zaustave stepenice. Njegove nogavice lepršaju, njegove cipele sjaje. Nosi zimsku jaknu. Harmonika cvili, debla prolaze kroz izlog, kaputi se polagano kreću, a vožnja se penje prozorom. Samo lijes koji je konopima vezan za krov crvenog automobila, neko vrijeme sa

sobom nosi trolejbus. Jer put drži stabla udaljenima, gura lijes preko svega, kroz harmoniku, od jednog prozora do drugog. Potom prolaze stambeni blokovi čiji se pločnik već pretvorio u zid. Lijes prolazi zadnjim prozorom, a muškarac sa zimskom jaknom gleda za njim. Adina odlazi do stražnjih vrata. Vrata se otvore, muškarac u zimskoj jakni štipne Adinu za stražnjicu. Ona stoji na stepenicama, odgurne ga, spotakne se, vrata se zalupe, prašina leti.

Lice muškarca nastavi se voziti. Pokaže joj šaku u prozoru, rastvori prste i pošalje joj poljubac.

Lisica ne ruje ispod stola. Čitavo krzno leži na podu ispred ormara. Adina stavi ključ na sto. Ona stoji u sobi, ali soba stoji sama za sebe. Stražnje noge i rep toliko su blizu položeni uz krzno da se ne vidi rez. Adinin vrh cipele odgurne lijevu stražnju nogu, pa desnu stražnju nogu, pa rep. Desna prednja noga povuče trbuh i glavu, ona je srasla. Lijeva prednja noga za sobom ostavi trbuh i glavu. Odrezana je. Krevet je nepokriven.

Kuhinja, jabuke, kruh.

Adina stoji u kupaonici, a kupaonica je sama sa sobom. U školjci pliva čik. Već satima leži u vodi, raspuknuo se. Adina stavi novčanicu i džepnu svjetiljku na sto. Skine kaput i hulahupke. Legne u krevet. Njezini prsti su hladni, spavaćica, krevet je hladan. Njezine oči su hladne. Čuje kako joj srce lupa na jastuku. Okreće sto u očima, novčanicu, džepnu svjetiljku, stolicu. Budilnik tiktaka i tiktaka, dok na prozoru ne nestane svjetlo.

Zvoni, no ne radi se o budilniku. Adina ugleda vrhove prstiju i pod uz rub kreveta. Upali svjetlo, otvori vrata. Svijetli četverougao pada u stepenište, ona se nasmije i okrene obraz. Paul ima hladna usta. On drži голу granu u rukama, pretvorit će se u jorgovan, kaže on. Ona s granom u ruci ispruži kažiprst, vrhom grane pokaže na lisicu. On podiže odrezane noge jednu za drugom, od danas ih je tri, kaže ona, pogleda ga i skine mu šal s vrata. Njegov potiljak je ošišan do kože, bio sam kod frizera, kaže on.

On stavi šal na krevet. Lisica je u svakoj sobi u kojoj sam dosad živjela ležala pred ormarom, čak i u studentskom domu gdje je soba bila uska, kaže ona, živjeli smo učetero. U domu je bila mačka, debela i skoro

posve slijepa, ona više nije lovila miševе. Od stepenica naprijed do hodnika straga obilazila je sve sobe. Ponjušila bi svaki komad slanine i pojela ga. Nikad nije ulazila u našu sobu, nanjušila je lisicu.

Ona gurne goli vrh grane u usta, ne gledaj tako, kaže on, inače neće postati jorgovan. Ona ode do kuhinje, vaza ima smeđi rub od posljednjih krizantema. Jučer sam vidio Claru u bolnici, kaže on, ona pomiriše granu, Clara je čekala u odjelu za pobačaje, slavina cvili, on stoji na vratima kuhinje, na vodi su mjehuri, ona napuni vazu do smeđeg ruba. Ona prođe kraj njega s vazom, a on krene za njom.

Još jedna noga, kaže Paul, to je lisica s kojom se gubi razum. On spusti granu u vodu, za to nije potreban dalekozor, to je lisica, kaže on, između kreveta i stolice stoji se usred šume, gola grana ostavi голу sjenu na njegovom obrazu. Dalekozor je, kaže on, jutros bio kod portira. On nije gledao iza u šumu nego naprijed prema ulazu. Kad sam stajao pred njim, nije spustio dalekozor, pogledao me je i rekao, gospodine, vaše oko je veliko poput vrata. Gola sjena na Paulovom licu mogla bi biti bora. Zatim je došao muškarac, kaže on, dao je portiru novac jer nije bio dan za posjete. Portir je muškarcu dopustio da pogleda kroz dalekozor, ja sam skinuo kaput i prebacio bijelu kutu preko ruke. Paul stavi svoje prste na Adinine vrhove prstiju, kako reći muškarcu, pita on, koji portiru daje novac i koji se već ujutro sa svježim kruhom u mrežastoj torbi penje stepenicama, da je njegova žena noć prije umrla pri nestanku struje. On povuče Adinu k sebi, ide se polagano, kaže on, jer svježi kruh miriše, ona osjeti njegovu bradu uz svoju glavu, u njegovoj usnoj školjki je ošišana kosa. Zbog tog muškarca poželiš, kaže on, da je dalekozor svojim povećalom čitavom danu oduzeo užas. Ona uvuče svoje noge pod spavaćicu i položi stopala na njegova koljena. Ta želja je uzaludna, jer koraci tog muškarca govore da će on za nekoliko minuta izgubiti razum.

Adina drži svoje lice u ruci. Kroz prste vidi koliko su svijetle grane, a koliko tamna peteljka u vodi.

Paul upali i ugasi džepnu svjetiljku. Uzme novčanicu sa stola, htjela si mi je dati jutros, kaže on, i izravna je rukom. Na njoj je glava, prljava, zgužvana i mekana. S vrhom najduže grane probuši rupu na licu, i natakne novčanicu na голу granu. Još jedna noga, a zatim.

Izgubljena lopata

Lijevo koljeno se podiže, desno koljeno se spušta. Trava je razgažena, a tlo mekano. Blato otklizava, a glomazne cipele stišću oko gležnjeva. Vezice su od mulja, od jutra do podneva dva puta pokidane i dva puta zavezane. Čarape su mokre, vjetar puše i suši blato na rukama. Kapa je pala u blato.

Cigareta je zbog zapovijedi sve prljavija od ruku, od jutra do podneva zapaljena je četiri puta i dim prozirnim letom ide od usta do usta, tri puta je ugašena, a posljednji ju je užarenu bacio.

Streljački rov je dovoljno dubok, seže sve do vrata, a svjetlost leži toliko nisko nad travom kao tenk kraj šume, kao čelo iznad očiju. Dan biva uvučen u tlo između šume i brežuljka.

Večer je, uglovi očiju vrebaju, oficir sa zlatnim zubom otišao je pišati nakon posljednje zapovijedi, prošao kraj tenka i ušao tri stabla duboko u šumu. Vojnici ne miču ni cipele ni lopate, šute i prislušuju kako oficirov mlaz pogađa tlo. No grane pucketaju i vrane lete u gnijezda i grakću, osjećaju maglu koja polagano prekriva stabla. Možda osjećaju dolazak snijega iza krajolika, u ravni nadolazećih dana. Snijeg koji je hladan, suh i ne topi se na tlu. Snijeg koji je toliko bijel da su njihovi crni kljunovi uvijek otvoreni i rashlađuju se jer ne pronalaze ništa za jelo osim smrznutog kukuruza.

Mlaz se ne čuje na šumskom tlu.

Oficir zakopča hlače, nabije kapu na glavu i stisne šal još jače oko vrata. Tankom granom ostruže blato sa svojih čizama.

Postrojavanje, prebrojavanje, svaki glas je umoran na drugačiji način, svaki udisaj pred svakim ustima drugačija zaparena životinja. Dva reda, veliki, mali. Lopata uz rame, vikne oficir, pogleda niz red, DOLGA, gdje je tvoja lopata. Ilie podigne ruku do kape, udari jednom cipelom u drugu, na zapovijed, druže oficiru, moja lopata je nestala. Oficir podigne kažiprst,

njegov zlatni zub je svjetliji od njegovog lica, traži je, kaže on, bez lopate se ne možeš vratiti u jedinicu.

Nadesno, vojničkim korakom marš, lijeva, desna. Vojnici marširaju kraj tragova tenka uz brežuljak. Vrh brežuljka ih guta odozdo, a nebo odozgo.

Ilie više ne čuje kako marširaju, hoda duž streljačkog rova. Njegove oči pretražuju jarak, tamniji je od tla. Bole ga ruke od lopate, jer lopata više ne pritišće, jer ruke više ne kopaju, jer se žuljevi pretvaraju u kožu i peku. Njegove cipele pronalaze samo travu i blato, a njegove oči brežuljak. On se skrio u noći, a šuma je crni ugao, bez stabla.

Iza brežuljka je ravnica, pomisli Ilie, noću je možda od vode, iste glatke vode, mogao bi pobjeći, bio bi crn poput obale, a mjesto s kojeg bi skočio ne bi ga vidjelo, i voda bi ga nosila. Kad se dugo pliva, pomisli, oči se naviknu na noć i obuhvate puno toga, i nakon što se sve prijede, ruke udare u drugu obalu, drugu zemlju. No on bi trebao, pomisli, izuti nezgrapne cipele prije dolaska na vrh brežuljka. Riješio bi ih se i prije skoka, riješio ih se, na obali neće gubiti vrijeme s raspetljavanjem, sa zauzlanim vezicama. A sutra kad dan započne isto toliko rano i tmurno sa zapovijedi, sa zlatnim zubom koji je već odavno budan, kad po tragovima tenka kolona bude marširala uz brežuljak, ove će cipele biti tu, i stabla će opet biti u šumi, i vrane.

No u udaljenom poštanskom sandučiću je pismo za Adinu. U njemu je njegova fotografija, crna kosa bez kape, bijelo čelo i slabašan osmijeh bez travke u ustima.

Iliea je strah skinuti pete na vrhu brežuljka. Ravnica je crna, no tlo nije prekriveno vodom. Hoda kraj tragova tenka i strah ga je okrenuti se sam za sobom. Streljački rov je vidio sve, a sutra će oficir sa zlatnim zubom znati, to je izdaja. Njegova usta će vikati, njegov zub će svjetlucati. Vrh brijega će stajati nijemo i više neće znati da je proveo noć u jednom čelu, da je on bio taj koji je prozirnu glavu iz straha naveo u bijeg.

Potom svaki korak utisne rupu u trbuh, svaki dah kamen u vrat. Otrgnuto lišće kukuruza grebe stražnji dio koljena, trava dodiruje голу stražnjicu. Ilie se mora posrati. Podigne glavu, napinje se. Otrgne list s peteljke, uski, dugi list kukuruza. List kukuruza se potruga, njegovi prsti smrde. I polje kukuruza smrdi, i šuma. I noć i mjesec, kojega nema, smrdi.

Ilie plače i psuje majku vojnika oficira tenkova i streljačkih vodova. Bogove i sve rođene na svijetu.

Njegove psovke su hladne, njegove psovke nisu za jelo, nisu za spavanje. Za lutanje su i za smrzavanje, dižu se među peteljkama kukuruza i dave se. Za vrtloženje i ležanje uz tlo su njegove psovke, za kratko divljanje i dugo mirovanje.

Kad se psovke slome, nije ih nikad ni bilo.

Kad je hladno, ne mogu pogledati u vodu

Znam šta znam, kaže Clara, tramvaj bruji, prolazi blizu ograda, Ilie je osjetljiv, kaže ona, most drhti, stabla se guraju u park. Znala sam, kaže ona tiho, da neće moći podnijeti lisicu, njezini crveni nokti prvo uranjaju u kosu i izranjaju tek nakon bijele, savijene ruke. Znam i da neće pobjeći, kaže ona. Njezina kosa poleti i na vjetru načini lepezu iznad čela. To ne možeš znati, kaže Adina, otkud to možeš znati. Pogleda Clarin obraz, njezine šiljaste, crnom bojom premazane uglove očiju. Rijeka je bez ribiča samo vodena pruga u gradu, između ogleдалa i dna samo su njezine trule biljke, može ih se namirisati.

Clarine cipele klopoću po kamenim pločama. Adina se zaustavi, a Clara učini još tri koraka ne primijetivši to; ona uvijek hoda sredinom kamenih ploča. Dođi, kaže ona, kad je hladno ne mogu pogledati u vodu. Potom se zaustavi, njezina kosa je tamna poput riječne trave u vodi. Od hladnoće se osjećaš gol, kaže Adina. Clara je povuče za ruku, vrti mi se u glavi, kaže ona. Potom se odmakne od vode, učini nekoliko koraka stazom. Adina baci tanki list u rijeku, ali ne povraća ti se od rijeke, kaže ona, i gleda za listom, koji je težak i toliko moker da mu mali valovi ne mogu ništa, Paul te vidio u bolnici, kaže ona.

Znam, kaže Clara, znala sam da će ti reći. Njezini crveni nokti uranjaju u džep kaputa, objema rukama zateže kaput kako bi istisnula trbuh, bila sam trudna, kaže ona. Ponovno se pojave savijeni bijeli ručni zglobovi, no ne i nokti. Zbog čega si smjela pobaciti, pita Adina. Za Clarinu tanku potpeticu zalijepljen je moker list, Pavel poznaje liječnika, kaže ona.

Trava je oborena i smrznuta u parku, u svežnjevima leži kraj staza, gusta i prazna. No grane gore prislušuju i bez lišća.

Clara podigne travku, ne mora vući, travka je samo ležala tu, nije izrasla na tom mjestu. Prelomljena je, ne stoji uspravno među njezinim prstima. Adina se okrene, pucketanje nije izazvao tuđi korak, to je samo

grana pod njezinom cipelom, je li on liječnik, pita Adina, a Clara kaže, on je advokat. Ona se okrene, no šum nije izazvao tuđi korak, nego žir koji je pao na stazu. Zašto mi nisi ništa rekla, pita Adina, Clara baci travku, ne leti, previše je lagana, padne na njezinu cipelu, jer je oženjen, kaže ona. Zatim klopoću cipele, i pijesak struže po stazi. Jedna žena progura bicikl kraj njih, zašto ga kriješ od mene, pita Adina, na biciklu je vreća, jer je oženjen, kaže Clara, žena se okrene, rijetko se viđamo, kaže Clara. Otkad ga poznaješ, pita Adina.

Pred kinom stoji devet vojnika i jedan oficir. Oficir podijeli ulaznice za kino. Vojnici uspoređuju redove i sjedišta. Na plakatu je nasmijani vojnik i spuštena željeznička rampa od jednog obraza do drugog. Iznad vojničke kape je plavo nebo, a ispod lica je naslov filma OVUDA NIKO NEĆE PROCI.

Clara je gurne laktom, bradom pokazuje na vojnike, kako samo stoje tamo, kaže ona, Adinine oči lutaju tamnozelenim tisama, vidjela sam ih, kaže ona, Ilie nije među njima.

Jedan glas pozdravlja, patuljak na svojim visokim potpeticama, na svojim odlomljenim ciglama.

Clara se smješka, hladno je u gradu, kaže patuljak, Clara kimne. Njegova glava je prevelika, njegova kosa gusta i toliko svijetla kraj tamnozelenih tisa, kao oborena i smrznuta trava u parku. Sad je hladan, kaže patuljak, kad sam ga kupio bio je topao. On pod rukom nosi kruh.

Nekoć, a ne sad

Stari gospodin vuče plinsku bocu na ručnim kolicima. Na pipcu plinske boce je poklopac, na poklopcu visi torba s kruhom. Ručka ručnih kolica je drška od metle, točkovi su dio dječije trokolice. Točkovi su uski, zapinju u pukotinama kamenih ploča. Muškarac vuče i nekoliko koraka hoda poput mršavog konja. Poklopac plinske boce klopoče. Muškarac se zaustavi, drška metle udari o kamene ploče. Sjeda na plinsku bocu, otrgne dio kore s kruha. Žvačući gleda debela topola, zatim pogled diže do grana.

U stražnjoj strani glave hodaju cipele, u potiljku klopoću koraci. Adina okrene glavu, njegove ruke trpaju suncokretove sjemenke u usta, njegove cipele sjaje, njegove nogavice lepršaju, njegova zimska jakna škripi. Cipele klopoću na njezinom obrazu. To je onaj muškarac iz trolejbusa, koji je lijes gurao od jednog prozora do drugog. Sviđaš mi se, kaže on, i ispljune ljuske suncokretove sjemenke na kamen, dobra si u krevetu. Tamo je klupa, a na klupi je prazna boca, sigurno se dobro ševiš, kaže on, a na sljedećoj klupi su goli ekseri od željeza tamo gdje je bila daska za sjedenje. Ona kaže, briši, i sjedne na treću klupu. Pomakne se na sredinu, on pljune ljusku suncokretove sjemenke na klupu, ona se nasloni. On sjedne. Ima dovoljno klupa, kaže on i pomakne se do ruba, nasloni se i pogleda je u lice. Ona više nije naslonjena, briši ili ću vrištati, kaže ona. On se digno, nema veze, kaže on, nema veze. On se smije u sebi, otkopča hlače, drži svoj ud u rukama. Onda ću se pozdraviti, kaže on, i popiša se u rijeku. Ona se digno, od gađenja joj je jezik u očima, kod prvog koraka ne vidi kamenu ploču. Osjeća kako joj se kroz oba uha glava puni hladnom vodom. On otresa kapi sa svog uda. Platit ću ti, vikne za njom, dat ću ti sto leja, popišat ću ti se u usta.

Adina stoji na mostu, on polagano odlazi u suprotnom smjeru, u smjeru iz kojeg je došao. Njegove nogavice lepršaju, njegove noge su tanke. Dok hoda često podiže ruku do lica, jede suncokretove sjemenke. Njegova leđa su uska. On hoda poput tihog čovjeka.

Šta je s malim Rumunom koji će završiti u paklu, pitao je, a ja sam odgovorila, ne znam. Da sam to znala još prije tri sedmice, rekao je. Zatim je rekao da ja, kao što se vidi po svemu, ipak mislim da mali odlaze u raj, a ne u pakao. To je proturječje, rekao je. Otvorila sam ladicu jer sam prehladena, tražila sam svoju maramicu, a on je rekao da zatvorim ladicu. Ja sam pitala, zašto, a on je rekao, u ladici bi moglo biti nešto što on ne bi trebao vidjeti. Ja sam rekla, ovo je ured, a on je rekao, nakon četiri i pol godine svaka se ladica pretvori u intimno mjesto. Ja sam se nasmijala i rekla da nisam znala koliko je diskretan. Zatim je on rekao da je advokat po zanimanju i dobro odgojen. Dakle, šta mali Rumun vidi u paklu, pitao je. Zatim je sam ispričao čitavu šalu: Mali Rumun umire i odlazi u pakao, gužva je i svi stoje u mulju koji im seže do brade. Vrag malom Rumunu dodijeli posljednje slobodno mjesto u uglu, a mali Rumun ode do slobodnog mjesta i potone sve do brade. No u sredini, kraj vragovog sjedala, stoji neko kojemu mulj seže samo do koljena. Tad mali Rumun ispruži vrat i prepozna Ceaușescua. Potom kaže vragu, to nije pravedno, on je počinio više grijeha od mene. Da, ali on stoji na glavi svoje supruge, kaže vrag.

On se smijao i smijao. Potom je uočio da se smije, njegov pogled postao je oštar, uvukao je ramena, a njegov se madež trzao na vratnoj žili. Mrzio me jer se morao smijati. Njegovi pokreti rukama postali su nagli, njegove ruke nalikovale su nožu i viljušci, izvadio je list papira iz aktovke i stavio hemijsku olovku na sto. Piši, rekao je. Dodirnula sam hemijsku olovku, a on je kroz prozor gledao u tvorničko dvorište i diktirao, JA, a ja sam pitala, JA ili VI, a on je rekao, napiši JA i svoje ime. Dovoljno je moje ime, rekla sam, pa to jesam JA. On je vikao, piši šta ti ja kažem, i tad je primijetio da više, dodirnuo je svoju bradu te palcem i kažiprstom stisnuo uglove usana i rekao tiho, napiši JA i svoje ime. Napisala sam, NEĆU NIJEDNOJ OSOBI, BEZ OBZIRA NA BLISKOST S NJOM, REĆI DA SARAĐUJEM. Spustila sam hemijsku olovku i rekla, ne mogu to napisati. On je pitao, zašto, ja sam rekla, neću moći živjeti s tim. Tako dakle, rekao je, na šta su se njegove sljepoočnice počele nemirno micati dok je njegov glas ostao posve miran. Ustala sam i udaljila se od stola, zaustavila sam se pred prozorom i zagledala u dvorište, ne želim da me više uznemiravaju u tvornici, rekla sam. U redu, rekao je, mislio sam da želiš poslijepodne provesti sama. Spremio je hemijsku u jaknu, zgužvao papir i smotak stavio

u aktovku. Širom je otvorio aktovku, a ja sam u njoj ugledala fotografiju. Prepoznala sam na njoj samo zid. Znala sam da mi je poznat taj zid. Misliš da te slijedimo, rekao je, doći ćeš ti sama k nama. Naglo je zalupio aktovku, a potom i vrata. Kad je otišao, ugledala sam svog oca pred tim zidom, s upalim obrazima i velikim ušima. To je posljednja očeva fotografija koju je dobila moja majka.

Kako se zove, upita Adina, a Paul odgovori, MURGU, i Abi doda, PAVEL MURGU. Koliko ima godina, upita Adina, a Paul odgovori, trideset i pet, četrdeset i pet.

Nema on još četrdeset i pet godina, kaže Abi.

U kafani je mračno, zavjese na francuskim prozorima su tamnocrvene, stolnjaci su tamnocrveni i gutaju to malo preostale svjetlosti. Kaputi i kape su crni. Žarulje svijetle za sebe, svjetliji je dim koji u zraku visi poput pričanjem protjeranog sna. U procjepima između zavjesa spušta se večer vani kraj rijeke, na praznim kamenim pločama. Debla topola stoje sama sebi na nogama, na šetalištu uz rijeku vrti se vjetar, skuplja suho lišće, a potom ga opet rastjera. Ribiči su u kafani. Napijaju se. Piju dok se večer više ne može razlikovati od pijanstva u glavama. Tu i tamo, ako njihove oči slučajno pogledaju kroz prozor, iz zraka padne list. Oni znaju da je stigao izdaleka jer su topole kraj rijeke već gole, a njihove grane štapovi za ribolov. Ribiči ne vjeruju golim topolama. Oni znaju da štapovi za ribolov ostaju gore ono što su glave ribiča dolje. Topole zimi zabranjuju sreću, kažu ribiči, gole topole požderu sreću pri pijančevanju.

Kome si ispričao tu šalu, upita Paul. Da se barem mogu sjetiti, kaže Abi.

Ribič koji se boji lubenica stavi polupraznu bocu rakije na glavu. Raširi ruke kao da su krila i s bocom na glavi jedanput obiđe sto.

MURGU mi je pročitao objašnjenje, kaže Paul, da se pod licem bez lica podrazumijeva Ceaușescu. Rekao je da si ti to smislio. Nisam mu povjerovao. Zatim mi je pokazao papir, to je bio tvoj rukopis. Diktirao je, kaže Abi, a u susjednoj sobi vrištao je jedan muškarac, čuo sam udarce, sve sam zapisao. To je bila snimka s vrpce, kaže Paul i pogleda Adinu. Ona između oba lica pogleda u prazno. A u praznom, Abijevo lice ima upale obraze i velike uši. To nije bila snimka, kaže Abi, ne vjerujem u to. Pustili su te poslije ponoći, kaže on. Silazio sam stepenicama. U portirnici je ogledalo veličine dlana bilo naslonjeno na telefon, kraj njega je stajala

pepeljara puna vode s četkicom za brijanje. Portiru je lice bilo prekriveno bijelom pjenušom, a u ruci je držao britvu. Nisam vjerovao u to što vidim. Tražio sam madež na njegovom vratu. Tek kad sam stajao kraj njega i odmakao britvu od portirovog vrata i viknuo, propuh je, zatvori vrata, shvatio sam da se portir brije. Nikoga više nije bilo na ulici, vladao je potpuni mrak, kaže Abi, stalno sam pred svojim cipelama vidio bijelu pjenu. Zatim se pojavio prazan tramvaj s jednim vagonom i osvijetljenim prozorima. Vozač je bio sam te je imao bijelu pjenu na licu. Nisam mogao ući.

Ribič koji se boji lubenica podigne bocu s rakijom, ne otpije, zatvori oči i poljubi otvor boce. Potom pjevuši pjesmu, oči ribiča plivaju u piću, a piće pliva u dimu. Vani otkucava sat katedrale, ko zna koliko puta, kraće od otpjevušene, pjesme, niko ne broji, pa ni Adina.

Kome si ispričala šalu, pita Paul.

Te noći sam sanjao, kaže Abi, da sam u nepoznatom gradu tražio grob. Odveli su me u dvorište popločano kamenjem. Stražnji zid bio je pozadina na koju je bio naslonjen moj otac na posljednjoj fotografiji. Morao sam razrezati bijelu vrpču. Veliki debeli muškarac dao mi je makaze, a mali debeli muškarac u bijeloj kuti stajao je kraj mene i podigao se na vrhove prstiju. Rekao mi je na uho da se dvorište posvećuje. Zatim je kraj nas prošao red muškaraca. Svi su bili jako mršavi i imali oči nalik klikerima, bez pogleda u njima. Mali debeli muškarac pitao je, vidiš ga. Ja sam rekao, to ne može biti on. Mali debeli muškarac je rekao, to se ne može znati, oni su svi već mrtvi.

Paul i Abi šute, drže glave u rukama, lobanje s oštećenim razumima. Tiratira, tiratira, pjevuši ribič, a njegova usta oslikavaju se na svakom licu. Boca s rakijom kruži stolom od ruke do ruke. Svaki ribič zatvori oči i pije.

To je večer u kafani koja sebi usred grada oduzme vrijeme, kao što tu i tamo, kao što sjena veličine čovjeka usput oduzme sebi život u rijeci. Gradom vlada zima, polagana, ostarjela, koja svoju hladnoću zabija u ljude. Zima je u gradu, u kojem se usta rashlađuju, u kojem ruke odsutno drže i ispuštaju iste stvari jer jagodice na prstima postaju kožnate. Zima je u gradu, u kojem se voda čak ni ne pretvori u led, u kojem starci svoje protekle živote nose poput kaputa. Zima u kojoj se mladi moraju mrziti poput nesreće, ako se među njihovim sljepoočnicama javi sumnja o sreći. I

koji bez obzira na to svojim praznim očnim jabučicama traže svoj život. Zima kruži oko rijeke u kojoj se ne smrzava voda nego samo smijeh. Gdje je mucanje već izgovoreno, a glasno izrečena već i napola izgovorena riječ. Gdje svako pitanje zamre u grlu i uvijek iznova nijemo jezikom udara o zube.

Ribič koji se boji lubenica poljubi otvor boce i zapjeva:

Nekoć prije, ne i sad

Spavao sam ja, ali ne moj rep.

Ali sad i sad i sad

Spava moj rep, ali ne i ja.

Tiratira tiratira

Madež

Mrak je zaključan u stepeništu, i zaudara na kuhani kupus. Iako su vrata stambenog bloka otvorena, on ne uspijeva otkriti propuh. Na prvim stepenicama je težak i visi oko nogu. Toliko težak da blijedi krug džepne svjetiljke zastane na rukohvatu te potom kroz rukohvat bešumno skoči na zid. Cipele klopoću u glavi. Na prvom katu je sušionica, tamo pregršt izvanjske svjetlosti pada na pelene. Cijev za smeće kraj nje je siva, poput platnene ruke. Na drugom katu je osušena pelargonija u plastičnom vedru. Zaudara na pljesnivu zemlju i kuhani kupus. Adina je ne želi okrznuti, i stisne se uz rukohvat. Na trećem katu cvile cipele. Nogavice se spuštaju stepenicama, košulja svijetli. Adina podigne džepnu svjetiljku. Blijedi krug skoči na rame muškarca. Na polovinu njegovog lica, njegovo oko, njegovo uho, bijelu kragnu. Između kragne košulje i uha osvijetljen stoji madež. Rub njegovog nosa, krug džepne svjetiljke prelomi se na njegovoj bradi.

Orasi, pomisli Adina, i ovaj muškarac, jedan orah uz drugi zgnječen u njegovoj ruci, a kako se ti zoveš, pitao je njegov glas, već je dolje na drugom katu, odlazi i za sobom ostaje u Adininoj glavi. Bilo je ljeto, šta ćemo sad, pitao je. I ispričao šalu o malom Rumunu. Njegov madež je trzao na vratnoj žili, rekao je Abi.

Na četvrtom katu čuje se zvono, Adina uvuče kažiprst, zvono šuti, znam šta znam, rekla je Clara, vrata zaškripe i Clarina raščupana kosa zastade na vratima.

Adina potom gurne vrata uz Clarin obraz, njezina se kosa povuče za korak, i stane iza otvorenih vrata. Kao da je kosa dio vrata, Adina prolazi kraj nje ravno kroz hodnik. Kuhinjska vrata su otvorena, miriše na kafu.

Dvije šoljice na poslužavniku, dvije kašike, zrnca šećera rasuta po noćnom ormariću. Krevet nije pospremljen, uzorak u damastu na jastuku, poput šaputanja izdahnutog iz usta.

Bio je kod tebe, kaže Adina, muškarac, upravo sad na stepeništu, to je bio Pavel. Clara podigne kosu, da, kaže, a njezino užareno crveno uho uz obraz proviri ispod njezinih tankih prstiju, a raščupana kosa padne oko njezinih očiju, vidite se toliko rijetko, kaže Adina, a rijetko je svaki dan. Njezin dah progoni svaku riječ, znam zašto ga skrivaš, kaže ona, ne laži, tvoj advokat radi za tajnu službu. Ispod Clarine ruke na naslonu stolice visi ručnik, a njezini tanki prsti zakopčavaju bluzu, bijelu okruglu dugmad, lažeš i kad šutiš, kaže Adina. U vazii su crveni nabubreni karanfili, njihove peteljke se dodiruju, a voda je mutna oko listova.

Ne bih mogla učiniti ništa što bi ti naškodilo, kaže Clara, niti on. Na šivačoj mašini leže hulahupke, Adina rukom pridrži bradu i odlazi u kuhinju.

Clara se nasloni na frižider, i stavi kažiprst pred usta, Pavel je dobar čovjek, kaže zatvorenih usana. Džezva stoji nahereno na rešetkama, štednjak je prljav, Pavel je obećao, kaže Clara, on zna da ga mogu voljeti samo ako se tebi ništa ne dogodi. Zgužvana kuhinjska krpa leži na stolu. A lisica, kaže Adina, je li ti rekao zašto režu lisicu. On te jebe u sklopu zadatka, želio nas je obje, kaže ona, jednu ljeti, a drugu zimi, on, kad se ujutro budi, ima dvije želje u glavi poput dva oka - za muškarce je tvrda njegova šaka, a za žene njegov kurac.

Vani na prozoru stambenog bloka visi suknja od baršuna, gore je crvena i suha, a dolje crna od vode tako da s ruba nezaustavljivo kapa. A ostali, kaže Adina, je li taj tvoj dobar čovjek obećao da će i njih štiti. Clara stisne usne, pogled joj prođe kraj Adine ravno prema prozorskom staklu, ti ga ne poznaješ, kaže ona, i stisne kosu rukom uz glavu.

S takvim ideš u krevet, kaže Adina. Šećernica je otvorena, šećer je tvrd poput kamena na smeđim mrljama od kafe. Vani vjetar puše u stablo, pa ti ga ne poznaješ, kaže Clara, ulubljena zelena lopta zaglavljena je između dviju grana. Tebe ne poznajem, kaže Adina, ulubljena zelena lopta prepušta se drugoj zimi, ona koju poznajem nisi ti, kaže ona, mislila sam da te poznajem. Clarini nožni prsti su zgrčeni. Hladnoća pločica se u obliku plavih kocaka penje uz koljena do trbuha, spavaš sa zločincem, viče Adina, ista si kao on, ti ga nosiš na licu, jesi li čula, ista si kao on. Clara grije jedno stopalo uz drugo, ne želim te više vidjeti, vikne Adina, nikad više. Zamahuje rukama, njezine oči su razrogačene, njezin pogled je lovac, iskače iz očiju i pogađa. Ono što mokra usta viču je žar na jeziku. Njezin

bijes je mržnja i crn je kao njezin kaput. Ostani, kaže Clara. Adina s kaputa otrese tanke prste koji posežu za njom, te povuče svoj rukav. Ne dodiruj me, vikne, ne mogu gledati tvoje ruke. Clarina kosa ostane kraj kuhinjskih vrata. Hodnik nožnim prstima ne dozvoljava da učine ni korak. Vrata se naglo zalupe.

Stepenice se penju zidom, džepna svjetiljka odbacuje svjetlost. Adina se na trećem, na drugom katu drži klizećom rukom za rukovat. Cijev za smeće buči, ona čuje kako nešto pada niz cijev, kako nešto pada u glavi. Dvije stepenice niže čuje se lom stakla odozdo. Ako se vani pod stablom podigne brada i pogleda nagore, ulubljena zelena lopta među granama je toliko malena i tamna, kao da gore nema ničega osim još jednog oka. Kaputi prolaze, novembar je umjesto ljudi u kaputima. U svojoj drugoj sedmici je toliko sjetan i star da ujutro već stiže večer.

Moja majka je oduvijek bila moja baka, rekla je Clara, ne zbog godina nego zbog odnosa koji je imala prema njima. Kad je počela starjeti, kaže Clara, ja sam bila još dijete. Čvrsto me stisnula uza se i rekla mi u uho, gdje si, moje dijete, gdje si toliko daleko. Kad je počela starjeti, njezin muž je ostajao mlad, kaže Clara, postajao je sve mlađi kraj nje. Kao da ju je vrebao, i na njezin račun spasio svoju kožu. Kao da je moja majka venula i za njega. Takva ne želim postati, rekla je Clara, takvim se ne bi trebalo biti. Zatim se požurio. Ono što je kraj nje bila njegova prednost, postala je njegova slabost. Došlo je ljeto u grad, i kao da je to bilo prvo u njegovom životu. On ga nije mogao sačuvati bez nje, te je umro za njom.

Ulaz u stadion je otvoren. Na parkiralištu čekaju policajci i psi. Muškarci se guraju kroz izlaz, pjevaju i viču. U stadionu je pod svjetlom letjela rumunska lopta protiv Danaca. Nogometna utakmica završila je pobjedom. Iz zemljanog nasipa stadiona svjetlost se penje do neba kao da je mjesec zalutao. Kao da su ti Danci nešto, ruke muškaraca nose trobojnicu, tri vlastite pruge. Gladno crvenu, nijemo žutu, i stražarsko plavu zakrpu u odsječenju zemlji. Ko uopće zna za Dance, usne muškaraca pričaju o svijetu i svjetskom prvenstvu, njihove pjesme gmižu uz vratove, poput korova uza zemljani nasip stadiona. Šta Danci žele u našoj zemlji, trkač na duge staze stoji ravnodušno. Kad veselje hara, on je sam sa sobom. Tad je stranac.

Probudi se, Rumunu, iz svog vječnog sna, pjeva stariji muškarac. Pjesma je zabranjena, on stane na ivičnjak, ugleda njušku psa i cipele policajca, pjevajući se udaljava od straha, i visoko podigne bradu. Njegova ruka drži krznenu kapu. Strgne je s glave, maše njome, baca je na pod i cipelama stane na nju. Gaca i gaca i pjeva, tako da se kroz pjesmu čuju njegovi koraci. I pjesma je zabranjena, i pjesma zaudara na rakiju. Gore su zastave rastresene, a dolje glave muškaraca pijane i cipele smetene. Zastave s muškarcima odlaze na cestu i dalje u noć.

Glas starog muškarca zastane. Moj Bože, kaže kraj golog bagrema, šta bismo sve mogli biti na svijetu, a nemamo ni kruha. Jedan policajac mu se približi, pa pas, i još jedan policajac. Tad on podigne ruke i vikne u nebo, Bože, oprosti nam što smo Rumuni. Njegove oči sjaje na slabom svjetlu, u uglu oka žuri sjaj. Pas zavija i skoči mu za vrat. Dva, tri, pet policajaca ga odnose. Parkiralište se diže i spušta, a s njim i goli bagrem. Cesta baca svoje korake iznad njegovog lica. Parkiralište je naglavačke. Nebo je dolje Dunav, asfalt je gore noć. U izvrnutom pogledu, tamo ispod zemljanog nasipa, gore na nebu u odsječnoj zemlji spušta se bijela svjetlost oko grada.

Glava starog muškarca visi posve dolje.

Igra zuje

Na licu djeteta široko razmaknutih očiju i uskih sljepoočnica već se ujutro vidi mrlja samoće. Dijete sjedi među drugom djecom u klupi, a sjedi samo. Njegove očne jabučice su crvene, smeđi krugovi u njima su isprani.

Adina je dva puta na satu u iskušenju da dijete pozove pred ploču. Ona u njegovim očima, koje prolaze kroz prozor, vidi da se misli ne zaustavljaju iza stakla. To je pogled koji ima mnogo toga da promisli. Zatim Adina pred ploču pozove dijete koje sjedi ispred odsutnog djeteta. A potom dijete koje sjedi kraj odsutnog djeteta. Oči kraj malih sljepoočnica djeteta toliko su odlutale da to ne primjećuje.

Nakon školskog sata dijete sjeda na prozorsku policu i zijeva. Jučer je u ponoći s majkom bilo iza katedrale, dvije ulice dalje, iza mosta, kaže dijete. Tamo živi mađarski svećenik, mnogo je ljudi došlo moliti i pjevati. Bilo je i policajaca i vojnika, no oni nisu ni molili ni pjevali, samo su gledali. Bilo je hladno i mračno, kaže dijete. Kad se moli i pjeva, nije hladno, rekla je moja majka. Zato ljudima nije bilo hladno. I zato jer su zapaljene svijeće osvjetljavale lica i ruke. I moje ruke, kaže dijete. Kad se svijeća stavi ispred brade, ona svijetli kroz vrat i kroz ruku. Dijete pritisne svoju lijevu ruku s ispruženim prstima na prozorsko staklo. Policajci i vojnici su se smrzavali, kaže dijete. Adina ugleda niz sivih bradavica na prstima. Topole stoje šiljaste i gole na nebu. Moja majka je rekla, svugdje gdje nema nikoga, neko može biti, kao što su ljeti ponegdje sjene, gdje nema ničega i nikoga, kaže dijete. Moja majka je rekla da su to ladice koje su nevidljive i koje se ne mogu otvoriti. Ladice su u deblima, u travi, u ogradi, u zidovima, rekla je moja majka. Dijete s kredom u desnoj ruci nacрта svoju lijevu ruku na prozorskom staklu, u tim ladicama je uvijek uho, rekla je moja majka. Nakon što je dijete maknulo ruku s prozora, na staklu se vide zeleni obrisi prozirne ruke. Uho prisluškuje, rekla je moja majka. Kad nas neko posjećuje moja majka uvijek stavi telefon u frižider, kaže

dijete. Smije se, i smijeh odlijeće s lica. Nagne glavu i osloni je na ruku u kojoj drži kredu. Ja nikad ne stavljam telefon u frižider, kaže dijete.

Dijete nacrtava zelene nokte na prozirne ruke. Tamo gdje su konture prstiju nepravilne, kreda slika zelene bradavice ispod noktiju.

Nebo je sivo, to nije boja, jer je sve sivo. Stambeni blokovi su sivi, drugačije sivi od dana, drugačije bezbojni.

Vi nemate bradavice, drugarice, kaže dijete Adini. Bradavice nestaju nakon odrastanja, one prelaze na djecu. Moja majka je rekla, nakon što nestanu bradavice, dolaze brige.

Topla para izlazi iz djetetovih usta. Ne vidi se. Vani, ispod šiljastih topola, vidjela bi se. Ubrzo potom bi tokom šutnje ostala visiti u zraku. I odnijela samu sebe. U zraku bi se vidjelo šta su rekla usta. To ne bi ništa promijenilo. I ono što bi bilo vidljivo u zraku, postojalo bi samo za sebe i ne bi bilo stvarno. Kao što sve na ulicama postoji samo za sebe, a nije stvarno, grad samo za sebe, ljudi u gradu sami za sebe. Samo je ova rasporena hladnoća tu za sve nas, no ne i grad.

S prozirnih prstiju na prozorskom staklu visile su zelene bobice.

Svadbena povorka je mala. Ona slijedi traktor i muzičare. U prvoj ulici iza zemljanog nasipa stadiona je omladinski dom, tamo je matični ured. Svadbenu povorku prati šest policajaca. Sami su se pozvali, svadbe su zabranjene, rekli su, jer su zabranjena okupljanja ljudi.

Ulaz u stadion je zatvoren, Danci su se opet vratili kući, no pjesma, zabranjena pjesma proširila se gradom, nije prestala.

Noću su lajali psi, svugdje po ulicama i bliže no inače u zimama bez snijega kad noć leži sama pred sobom. Kad se noć odavno razvila i kad ju je samo hladnoća mogla zadržati u gradu, ljudi su i dalje hodali njenim ulicama. Bilo je kasnije od najkasnijeg odlaska kući. S džepnim svjetiljkama u rukama išli su ukoso preko ceste. Tamo gdje su se zaustavljali, gasile su se džepne svjetiljke, a plamenovi šibice spuštali su se na njihove prste. Zatim su gorjele svijeće.

Na putu kući Adina slijedi samu sebe. Na uglu, kraj debelog zahrđalog koluta žice, pruga hrđe gmižući joj presijeca put. Nakon smrzavanja i topljenja, i ako ne padne snijeg, žica polagano iscuri. Pas OLGA laje pred drvenom barakom, zelene bobice svijetle u njegovim očima.

OLGA, glasno kaže Adina. U glavi psa je ladica koja se ne može otvoriti. Dan je zaključan u toj glavi. On se vratio ovim noćnim lajanjem. Put poznaje sam sebe, nema udaljenosti. Koraci su rasklimani i uvijek isti.

Zatim se žure cipele, glava je prazna i kad je lisica u glavi. Lisica je uvijek u glavi.

Uvijek kad Adina s ulice uđe u stan, hladnoća u nožnim prstima se preokrene i zažari, jer Adina pogleda u kupaonicu. Nakon toga njezina cipela odgurne rep i dvije noge od krzna. Svaki dan.

U zahodskoj školjci pliva čik. Još nije nabubrio. Adina spusti cipelu na prednju nogu. Prednja desna noga odvoji se zajedno s vrhom cipele. Za sobom ostavi vrat. Dok srce lupa u ustima, njezini prsti precizno namještaju odrezane dijelove uz trbuh.

Pavel je mogao biti kum, no od posjete Danaca ljudi nisu spremili svoje zastave, i noću se ne vraćaju svojim kućama. Pavel je dežuran, danju i noću, rekao je. Gdje žive ti Danci, njihova lopta je začarana, njihova tanka koža bez sunca. Oni žive gore gdje se Zemljina kugla skuplja. Tako izgledaju, rekao je Paul.

Klarineti trgaju svadbenu pjesmu, violine drže tanku nit samo među stambenim blokovima gdje u skućenom prostoru nastaje jeka. Harmonika se otvara i zatvara u koraku. Clara izvuče svoju tanku potpeticu iz pukotine na asfaltu. Karanfil se odlomio, u zapučku je peteljka. Ispred traktora visi žuta lopata bagera u zraku. Blatni zubi s prednje strane. Mladenci stoje u lopati bagera. Veo leprša, u udarnim rupama trepere bijeli karanfili mladenke. Njezini bijeli rukavi su blatnjavi. Patuljak je u crnom odijelu i bijeloj košulji s crnom leptir mašnom. Njegove nove cipele imaju potpetice koje su visoke poput dviju odlomljenih cigala. Grigore nosi veliki šešir, portirka maramu s crvenim svilenim resama.

Portir nosi čokoladni vijenac u ruci. Njegove oči su vlažne, on pjeva:

Mladosti je sada kraj
Zauvijek nestao taj lijepi maj.

Mara je mladenka. Dvije godine čekala je na ovaj dan, a sad su okupljanja zabranjena.

Ženimo se, ne bavimo se politikom, rekao je mladoženja. Ugriz na Marinoj nozi odavno je zarastao. Sedmicama ga je svako jutro pokazivala u uredu. Isprva je bio crven, potom je rastao i poplavio. Bio je najveći kad je pozelenio. Zubi su izrasli i ušli u kožu. Zatim je požutio, izlizao se, smanjio se i nestao.

Mara ima problema sa svojim mladoženjom. Želio je raskinuti zaruke. Svaku večer mu je morala pokazivati fleku, a on se na nju navikao. No on nije vjerovao da je to ugriz direktora. Kad bih znao da to nisu GRIGOREOVI zubi, rekao je.

Snježne guske žive od snijega koji ne dolazi. Ne ovamo. Labudovi izvijaju vratove i otvaraju kljunove. Viču. Teturaju po ravnom tlu. Noćni mraz se otopio, oni šire krila, s naporom uzimaju zalet. Polijeću nakon što napnu plivaće kožice. Tik iznad trave leprša zrak, zatim iznad stabla kao da šuška lišće u goloj šumi. Gore na nebu lete u formaciji, iz njihovih krila ispadaju male ravnice, polja i kukuruzi. To nije snijeg, no krajolik koji su jedanput preletjeli ostaje urezan u njihov put kao bijela kugla. A dolje na tlu stoji prirasli crno-zeleni brežuljak. Perje dugo leti za njima.

Vrane ostaju u šumi jer je crna. Grane se prave mrtve.

Vojnici igraju zuje. Stoje u krugu. U sredini kruga stoji komarac s dlanom i ispruženim prstima pritisnutim uz sljepoočnicu. Licem je okrenut na drugu stranu, a prsti ne smiju biti razmaknuti. Oni zaklanjaju pogled. Sve ose zuje oko komarca, jedna ubada. Komarac mora pogoditi koja ga je osa ubola. Ako komarac dugo pogađa, bit će posve izboden. Komarac odgonetava, komarca je strah. Ruka je čvrsto stisnuta uz sljepoočnicu, udarac po ruci boli. Kod svakog uboda, komarac pada na tlo. Sve dok više ne može ustati. Toliko dugo i duže. Usne osa drhte i zuje. Komarac mora pogledati sve ose, mora pogađati stojeći.

Kad komarac više ne može stajati, smije postati osa.

No komarac svaki put nakon posljednjeg uboda ostane ležati na tlu, i ne miče se. Oficir sa zlatnim zubom dodirne ga vrhom cipele. Kad ustane ima plave mrlje oko očiju, i bole ga sve kosti, ako je osa.

Ilie ima sreću, on danas ne mora biti komarac.

Moj sin svako ljetno nedjeljno poslijepodne od mene dobiva deset leja, kaže oficir. Ne spušta pogled s neba, gleda za snježnim labudovima, na planinama je snijeg, kaže, one mijenjaju smjer.

Nakon gutanja nastavi. Moj sin, kaže, oblači bijele sandale ne ispuštajući novčanicu iz ruke. Zatim autom idemo u grad. Ja odlazim u ljetni vrt i pijem pivo, a moj sin s mojim ispravama odlazi iza ugla u partijski bife, on tako rado jede torte. Mljaska oko svog zlatnog zuba, torte su u vitrini, a vitrina je toliko visoka da je mom sinu prošlog ljeta još sezala do ispod očiju. Jako je narastao, kaže oficir, bolje će je vidjeti sljedećeg ljeta. Najradije jede tortu sa svijetlozelenom glazurom, kaže on. Pčele čine kolač slatkim, kaže kuhar svaki put mom sinu, jer moj sin je strašljiv, svaki put rukama prekrije oči.

On puhne, njegov dah je siv u zraku, na glazuri od malina sjedi najveći broj, kaže on. Ruka kuhara svakog ljeta je natečena od uboda osa. Oteklina je jezovito plava. Kad poslužuje mora objesiti bijelu krpu o ruku. Tako je, kaže oficir, pčele lete oko piva u ljetnom vrtu, one ne bodu. Njegov zlatni zub sjaji. Samo ose lete na torte u partijskom bifeu, kaže on. Ilie diže pogled uz crno-zeleni brežuljak i na trenutak osjeti da je to lice jako blijedo, a da je zlatni zub kljun. Kljun snježnog labuda.

Nakon što tenk već sedmicama stoji kraj šume, nakon što je streljački rov već danima gotov, nakon što je oficiru sa zlatnim zubom nakon pola godišnjeg doba dosta kasarne i nakon što mu se gade vreće pijeska u dvorištu, kolona odlazi na igru zuje marširajući kroz slomljeni kukuruz prema poljskom putu, preko brežuljka.

Snježni labudovi teturaju po tlu. Ko zna otkud donose hladnoću, viču i uvlače krila. Uvijek lete daleko. Tamo jedu snijeg, uvijek se vraćaju, ne jedu travu, ni kukuruz. Kad ne lete, samo stoje i gledaju u nebo i izbjegavaju šumu.

Igra zuje je dobra zamjena, lijepa borba, kaže oficir. On ne sudjeluje, on nadgleda igru. Pravila igre sjaje na njegovom zlatnom zubu. Okreni se, kaže komarcu. A sad zujite, kaže osama. Pušta ih da zuje koliko god želi. Ubadajte, ubadajte, više, jače, ne poput buha.

Grad koji se izlijeva

Žena kestenjaste valovite kose pere prozore. Kraj nje je vedro s vodom koja isparava. Podigne sivu krpu s koje kaplje voda iz vedra, skine sivu vlažnu krpu s prozorske police, a potom bijelu suhu krpu sa svog ramena. Zatim se sagne držeći zgužvani novinski papir u rukama. Staklo sjaji, njezina kosa podijeljena je u dva krila, i stoji otvorena na staklu. Ona zatvori prozorska krila i zatvori svoju kosu.

Petunije su crne od mraza, peteljke i listovi crno klupko. Kad zatopli, smrznute petunije će biti zalijepljene jedna za drugu.

Žena kupuje nove petunije na tržnici tek kad mlačno zubato sunce već dvije sedmice sija nad stadionom. One su zamotane u novine dok stoje na prozorskoj polici kraj ženine ruke. Zatim žena iščupa crni korov iz zemlje. Velikim nožem izdubi duboko korijenje, velikom iglom razrahli zemlju. Kad nove petunije vadi redom iz novina, njihovo je korijenje kratko i nalik kosi. Iglom buši rupe u zemlji i ugura kosu u zemlju. Prstima zatvori rupe. Potom zalije nove petunije tako da voda dva dana kaplje iz sanduka.

Prva noć svježje zasađenim petunijama uspravi peteljke i listove, tako da ih se više ne vidi tamo gdje valovita kosa stoji pred prozorom. Dan je topliji, petunije cvjetaju same za sebe. Zimske mrlje svakim danom sve više nestaju pod bijelim cvjetovima. Nestaju pod gradom.

Gola kora topola i bagrema zelenkasto svjetluca prije dolaska listova. Tad je hladnoći kraj i ništa nije pokriveno. Tad diktator ulazi u helikopter i leti nad zemljom. Preko ravnica, preko Karpata. Noge starog muškarca stoje gore otkud dolazi vjetar koji suši polja od zime.

Tamo gdje glečersko jezero sjaji na njegovim sljepoočnicama, rekla je služavkina kćerka Adini, on ispruži ruku. Savije stare noge i kaže, jezero se mora isušiti jer kukuruz ne raste u vodi.

U svakom gradu ima kuću. Grad se prije njegova slijetanja stisne uz njegovu sljepoočnicu. Gdje sleti, tamo i prenoći. A tamo gdje prenoći, ulicama polagano vozi autobus kojem su na prozorima pribijene daske. U autobusu su kavezi od žice. Autobus se zaustavlja ispred svake kuće jer se iz svake kuće pokupe i odvezu pijetlovi i psi. Samo svjetlost smije probuditi diktatora, kukurikanje i lajanje ga čine neuračunljivim. Može se dogoditi, kaže ona, da se stare muške noge zaustave usred grada na putu prema balkonu Opere gdje će održati govor. Da nakratko zatvori oči jer je u osvit zore kukuriknuo pijetao ili zalajao pas u njegov san. Da on, kad otvori ono crno u oku i kad se opet pojavi Opera, ispruži ruku i kaže, Opera se mora srušiti jer tamo gdje stoji Opera ne može stajati stambeni blok.

On mrzi Operu, kaže služavkina kćerka. Oficirova žena čula je od žene oficira iz glavnog grada da je jedanput bio u Operi. Da je rekao, pozornica puna ljudi, pozornica puna instrumenata, a ne čuje se gotovo ništa. Jedan svira, a ostali samo sjede, rekao je. Ispružio je ruku. Orkestar je sljedeći dan bio raspušten.

Diktator svako jutro oblači novo rublje, kaže služavkina kćerka. Novo odijelo, novu košulju, novu kravatu, nove čarape, nove cipele. Sve je zavareno u prozirnim vrećicama, rekla je žena oficira iz glavnog grada, kako ne bi moglo biti otrovano. Zimi svako jutro ima novu bateriju za grijanje, novi kaput, kaže služavkina kćerka, novi šal, novu krznenu kapu ili novi šešir. Kao da je sve što je nosio dan ranije postalo premalo jer u noćnom miru raste moć.

Njegovo smežurano lice postaje veće na slikama, a njegova sijeda kovrča na čelu crnja. Nakon što zaspu stare muške noge, ono što je nosio dan ranije, putuje zemljom poput mraka. Koliko crnih krznenih kapa danju, toliko noći s bijelim mjesecom, kaže služavkina kćerka.

Jer ako je krzneni kapa danju bila na njegovoj glavi, noću ne sija žuti mjesec. Možda bijeli polumjesec otvorenih usta, s jednim uglom usana koji se ne može zatvoriti i u koji curi nebo. Mjesec koji psima dopušta zavijanje i koji njihov užareni pogled gurne duboko u lice kad se na zvoniku katedrale zvono priprema na dvanaest otkucaja. Mjesec s jednim obrazom na licu koji je naslonjen uz put kući. Drumski razbojnik noći, rupa u tami iza posljednjeg tramvaja.

Tamo gdje noću izađe čovjek i nikad ne stigne kući, ujutro leže kamenčići.

Pred prozorom neko vrijeme stoji tajni put prethodne večeri, poput kasne svjetlosti. Pod je taman, lisica je svjetlija, pruža odrezane noge. Moglo bi se otvoriti prozor. Kad bi došao vjetar, treperio bi zid, moglo bi ga se prstom ulubiti poput zavjese, poput stajaće vode. Ilie to zna, svakodnevno misli o svojoj vodenoj površini, o svom mekanom putu. Prožvakao je svoju travku i progutao je, pojeo ju je. Izvukao je svoja usta iz fotografije, na svoj obraz stavio mrtvu mrlju koju Adina ne može dodirnuti prstom.

Adina povuče ruke sa stola. Sto je topao tamo gdje su ležale ruke. A dolje na podu gdje je lisica lovac, prsti stavljaju odrezane noge uz krzno. A nakon što su ruke gore zagrijale sto, podižu se k čelu. Ruke osjete da je čelo isto toliko toplo, ali da za razliku od stola više ne znaju ništa o stanovanju.

Zvono kratko zazvoni, nekoliko puta za redom, dugo. Stan se preplaši. Adina pogleda kroz oko vrata. Clara stoji u stepeništu, u ušici igle. Vidim ti oko, kaže, otvori. Adina odmakne lice, oko vrata je slobodno, a zatim prekriveno Clarinim okom. Njezina šaka kuca na vrata, znam, kaže ona, da si kod kuće. Adina je naslonjena o zid. Kopče Clarine torbe udare o pod u stepeništu. Potom šuška papir.

Kroz otvor na vratima gurne papirić u hodnik.

Adina čita:

HAPSE LJUDE POSTOJE LISTE MORAŠ SE SAKRITI KOD MENE TE NEĆE NIKO TRAŽITI

Vrata susjeda otvore se pa potom opet zatvore. Na stepenicama klopoću Clarine potpetice. Adina vrhom stopala odgurne papirić od otvora u vratima. Sagne se i čita još jedanput s koljenima ispod brade. Zgužva papirić, baca ga u zahodsku školjku. On pliva, voda se prevrće, ali ga ne pojede. Zatim Adinina ruka posegne u vodu, uzima papirić, ravna ga, savije ga, stavi u džep kaputa.

Vrata ormara su otvorena. Putna torba na tepihu je otvorena. Spavaćica leti, pada kraj putne torbe na lisicu. Pulover, hlače padaju u torbu. Ručnik, klupko hulahupki i gaćica, četkica za zube, makazice za nokte, češalj.

Bolnica prikriva kraj ulice, malim, osvijetljenim prozorima, nizom mjeseca. Prozori su bez krova, nebo je bez prijelaza pričvršćeno iznad njih, bez ijedne zvijezde. Zaustavlja se automobil, dva muškarca sjede u njemu. Na vjetrobranu se ljulja dječija cipelica. Far spušta svjetlo prema tlu. Adina okrene lice u stranu. Kad motor šuti, trebali bi se kroz kaput čuti njezini otkucaji srca. Zrake su odrezale putnu torbu od njezine ruke. Muškarci ulaze u bolnicu.

Pred ulazom su stepenice, a tlo je duboko s lijeve i desne strane, tamo je grmlje. Adina gurne torbu u grmlje. Golo je. Njezina ruka se trgne dva puta, zatim je grmlje samo zaboravljeni papirić, vlažan i tanak. Torba je nagnuta, stepenice su visoko, vjetar je taman i teži od listova.

Adina čeka bez ruku. Portiru ne kaže ime, vidjet će me kad dođe, rekla je. Portir telefonira. Njezina desna ruka osjeti mokri papirić u džepu kaputa.

Portir hoda gore-dolje. Njegove oči vide kroz stakleni zid, komad stepenica, komad noći i zvuk koji iščezava ostaju u njegovom pogledu. Njegovo oko može izdržati sve jer poznaje dalekozor. Njegove cipele škripe. Kraj uglova usana ulaze dvije bore u usta. Lampa na stropu gleda umjesto da svijetli. Grmlje je u očima portira svjetlije nego vani. Jer iz portirovih očiju gledaju dvije užarene koštice, u oba oka je žarulja.

Paul se spusti stepenicama, njegova bijela kapa je petunija, progutala je njegovo lijevo uho. Adina stavi mokr papirić u njegovu ruku. Papirić je zgužvan, ima više bora od njegovog ispruženog palca. Paul čita, portir iz navike sluša u noć, njegov pogled je potajan, vjetar vani klepeće limenim znakom. Čekaj u autu, kaže Paul, njegove bijele krpene cipele stoje na granitnom podu, stavi joj dva ključa na dlan, kako ne bi zveckali, kaže on, ključevi su zavezani bijelom vrpcom od gaze, izbroji dolje prozore, kaže on, automobil je desno ispred desetog. Izuj svoje bijele cipele, kaže Adina, svugdje se vide, on pogleda na tlo, znam da vani nisam liječnik, kaže on. Njegova bijela kuta je od vapna, svježe škrobljena i svježe ispeglana.

Ruke se više ne plaše grmlja. Čak i ako su listovi mokri i tanki. Adina objema rukama nosi putnu torbu ispred trbuha, kako se uz kaput ne bi

razlikovala od kaputa. No na putu, koji se od mraka ne vidi, stoji Paulova bijela petunijska kapa, njegove bijele krpe cipele, njegova bijela kuta. Ona broji prozore duž kojih se proteže grmlje, od jednog prozora do drugog vidi pojedinačne grane na vjetru i to da je Paul slastičar koji vježba na ljudskom mesu. Njegovo oko povećava iznutrice ispod kože sve dok ne postanu hladne.

Vrata automobila pucketaju. Torba je na zadnjem sjedištu. Adina se pita kamo su, između debele odjeće u velikoj torbi, otpuzale male makaze za nokte. Kraj torbe leži Annin šal. Jedan automobil staje pred ulazom. Kroz prednja vrata izlaze dva policajca, kroz stražnja vrata dva psa. Njuškaju asfalt, mirišu korake. Onoliko mala koliko su makazice za nokte u torbi, sad bi Adina htjela biti u automobilu.

Paul izlazi kroz osvijetljena vrata, silazi stepenicama, njegove cipele su tamne. Poput noćnog čuvara hoda kraj grmlja, i broji prozore. Nosi hlače nalik pločniku. Pokuca na staklo, vrata se otvore, njegove noge su njegova prtljaga. Šta traže policajci, šta traže psi, pita Adina, on okrene ključ i automobil zabruji. Svaku noć donose ranjenike s granice, kaže on, većina je mrtva, idemo k Abiju, kaže on, a zatim k Liviu na selo.

Cesta teče, grad je naprstak, strm i crn, stambeni blokovi uski poput sljepoočnica. Kraj mrtvačnice je radionica, kaže Paul, tamo se bjesovi zavare i odnose kućama uz policijsku pratnju. Niko više ne zaviri u njih, kaže Paul.

Prozor gore je osvijetljen. Paul ne pozvoni, samo jedanput pokuca na vrata, Abi otvori, nasmije se i podigne obrve, zaudara na rakiju. Adina mu stavi listić u ruku, Paul ga uhvati za ruku, dođi, kaže on, idemo na selo. Abijeve oči su ukočene, prevelike i premale za njegovo lice, on kimne. Zatim se otrgne, ne želim znati kuda, kaže on, ne idem s vama, puno sreće, šta to znači, puno sreće, sela su mala.

Uz crne krajeve ulica hodaju ljudi, oni nose džepne svjetiljke, noć im oduzima odjeću. Paul vozi polagano, Paul vozi tiho.

Adina neko vrijeme misli da grad nikad neće prestati jer se raširila zabranjena pjesma. Da se ulice sve više protežu prema selu i da je svugdje grad. Da negdje na tamnom polju, kad put promijeni smjer, zvone zvona jer

je šuma iza sleđenog kukuruza park, da je iza toranj katedrale i da prazna njiva uopće nije prazna jer usred nje gmiže rijeka.

Da je diktator grad koji se izljuje vidio odozgo iz zraka, da je sve vojnike postavio oko grada koji se izljuje. Da sa svojim lopatama ograđuju otječući grad od sela. Da nigdje nema mosta. Da i Ilie kopa i kopa i daje joj znak, da podiže i spušta prste poput vala, da s cipelama zabija vrh lopate u rub grada i misli na Dunav.

Da Paul ulazi sa svojim bijelim cipelama, da vozi i vozi i da tamo gdje je gradu kraj i gdje je ugašeno i posljednje svjetlo na rubu, ne kaže više ni riječ. Da on, dok dolje luta rub polja, gleda gore u nebo i traži bijeli mjesec. I iznenada pomisli na to da je liječnik i da kraj njega sjedi osoba koja šuti i koja ima toplu utrobu u svom trbuhu.

Noćna posuda

Paul rukom pogladi Adinu po licu.

Ona se trgne od straha, stigli smo, kaže Paul, ona ima brazdu od pijeska u glavi, odmakne Paulovu tešku ruku s obraza, jesam li spavala, upita ona, njezino lice je iskrivljeno, njezini obrazi su upali nakon što je naglo otvorila oči.

Klupa ispred Liviuove kuće je niža na jednoj strani. Noge su urasle u blato usred lokve. Prozori su tamni iza ograde. Kapija je zasunom zatvorena.

Na jugu gdje Dunav odsijeca zemlju, kuće čine cestovno seosko naselje. Tamo više nema proširivanja, ograde su naslonjene jedna o drugu, iza svake kuće je vrt, iza svakog vrta rub. Psi nemaju prostora za lunjanje, nemaju prostora za lajanje. Ne zbog razbojnika, rekao je Liviu ljeti, ovdje se ne krade, ljudi drže toliko pasa kako se ne bi čuli pucnjevi, i guske umjesto kokoši jer čitavu noć gaču. Ljudi su se navikli na to, ne čuju više ni lajanje ni gakanje, čuju pucnjeve.

Adina sluša, guske gaču kratko i snažno u dvorištu, i u susjednom dvorištu, i u dvorištu poprijeko. Zaključane su među daskama. Čuju se njihove noge kako stupaju, njihova krila kako pritišću drvo. Guraju se, ne mogu pasti u dubok san. Cestovno seosko naselje svaku je noć čarapa poput njihovih vratova.

Liviu je ljetos bio mladoženja. Oženio je učiteljicu iz sela jer je bio stranac i prepušten samome sebi. Njegova žena je toliko mlada da jedva dodiruje njegovu starost. Šutnju i slušanje ima za sebe, jer ona je navikla da žene pričaju, a da muškarci sjede kraj njih sami za sebe. Odrasla je uz pucnjeve, uz pse i guske.

Kad je ljetos Adina s Paulom bila na Liviuovoj svadbi, ta je mlada žena s bijelim velom i u dugačkoj haljini imala lice janjeta. Janje koje još

nikad nije probalo travu, rekao je Paul. Svi su je grlili i ljubili, a Liviu se samo rukovao i odmicao lice. Ona je puno jela, a Liviu je žvakao odsutno. Liviu je plesao kao da ima kamenje u džepovima, a ona kao da je prekrivena bijelim letećim perjem. Nije puno pričala, no smješkala se kad bi nešto rekla. Seoski policajac bio je pijan, pričao je viceve za stolom i smijao se sam, jer se njegova pijana priča vrtjela oko iste rečenice koju niko nije razumio. Svećenik je objesio svoju crnu kapu o vrat boce, rezanci iz supe ostali su visiti na njegovoj sivoj bradi. Nakon jela podigao je svoju mantiju do koljena i zaplesao s policajcem. Liviu je pogledao Adinu i Paula, kad ćete se vi vjenčati, pitao je. Paul je rekao, uskoro. Adina je osjetila kako joj se laž širi licem. Pitala je janje, jeste li u rodu, i pokazala na policajca. Liviu je šutio, mlado janje se nasmiješilo i reklo, tako je to na selu, policajac je dio proslava.

Paul ima šljunak u rukama. Baca ga o prozor, on grebe po staklu, zatim šuška jer je tlo prekriveno suhim lišćem. Čvrsto spavaju, kaže Paul. Psi laju glasnije, guske šute. Paul se penje preko ograde i prstima pokuca na prozor. U zadnjem prozoru upali se svjetlo.

Liviuova glava spljoštena je od sna. Prozorsko krilo škripi, ja sam, kaže Paul. Podigne bradu, njegovo lice je u mraku, moramo se sakriti, kaže on. Liviu prepozna njegov glas.

Zatim odguraju automobil u sjenik. Liviu ga prekrije sijenom i stavi vreće ispred točkova. Bijela krila gusaka svijetle kroz proreze dasaka, one gaču, njihovi kljunovi kucaju po drvu.

Janje u spavaćici i bosonoga u prevelikim cipelama stoji na stepenicama i džepnom svjetiljkom baca osvjetljeni krug u sjenik. No krug ne stiže do tamo, zaustavlja se u lokvi jer se vidi u vodi.

U kuhinji, pod svjetlom smiješi se janje, jučer smo pričali o vama, kaže Liviu, priča se o vama i vi se pojavite pred vratima, kaže janje. Adina spusti torbu kraj štednjaka, Paul posegne u jaknu i stavi četkicu za zube na sto, to je moja prtljaga, kaže.

Janje odvede Adinu u mračnu sobu, navuče zastore, raskošne bukete ruža. Oni prekrivaju i stolnjak. Tu je džepna svjetiljka, kaže ona, nemojte

paliti svjetlo, vidi se izvana. Zgura odjeću u jedan kraj ormara, svako ovdje zna u kojoj sobi spavamo, ovdje ima mjesta i za vašu odjeću, kaže ona.

Ista je soba, isti je krevet. Rano ujutro nakon svadbe Adina je ležala kraj Paula i pitala, zašto lažeš, Paul je duboko uzdahnuo, a komarci su letjeli oko svjetla, zašto Liviu misli da smo još uvijek zajedno. Paul je zijevnuo i rekao, je li to toliko važno. Kiša je padala tog svadbenog jutra. Uslijedila je pasja žega, noć nije donijela osvježenje, nije se moglo zatvoriti prozor. Paul je zaspao prije negoli je mogao zatvoriti usta. U snu je otkrio noge, hrkao sve do nožnih prstiju. Adina je ugasila svjetlo, zrikavci su zrikali rasklimane tonove kroz čitavo selo. Narodna muzika se još uvijek motala po njezinoj glavi. Komarci su namirisali rakiju i približavali se samo njezinom licu, Paul je popio puno s Liviuom, a s bezubim je knjigovođom pričao o padu udjela bjelančevina u mlijeku državnih krava. Adina je u toj noći komaraca sanjala da je plesala s bezubim knjigovođom. Na tlu u dvorištu ležala je kašika, i knjigovođa bi kod svakog koraka stao na nju. Odvukla ga je, gotovo posve do ruba vrta. No kad je nastavio plesati s njom na rubu vrta, i tamo je ležala kašika na koju bi stao pri svakom koraku. A uvenula žena, koja je bila još starija, sjedila je leđima okrenuta prema stolu i promatrala ga. Rekla je, pleši pristojno, dama je iz grada.

Džepna svjetiljka ruje po mračnom džepu, češalj je posve gore, makazice za nokte na podu, četkica za zube između hulahupki. Spavaćica je hladna uz kožu. Pazusi zaudaraju na znoj, i stopala. Paul drži četkicu za zube s drškom u ustima. Liviu spusti bijelu noćnu posudu kraj kreveta, nemojte ići u dvorište, ni danju, kaže on.

Paul pusti da mu četkica za zube iz usta padne na sto, hoda oko stola, i džepnom svjetiljkom osvjetljava buket ruža. Vani laju psi, on pomiriše ruže na zavjesama, smijem svoje cipele staviti kraj tvojih, pita, osvjetli Adinine cipele i stavi svoje kraj njih. Obučen legne na krevet i smije se.

Piša mi se, kaže Adina, uzme noćnu posudu, na krevetu ne leži lice, samo Paulova odjeća, pišalo mi se već u sjeniku, kaže ona. Ja sam na putu tri puta od straha, kaže Paul, ona osvjetli noćnu posudu, posve je nova, najgore je šumljenje, kaže ona. Pa ja sam muzičar, kaže Paul, ona gurne noćnu posudu među noge, zviždat ću, kaže Paul, moj djed je bio posvađan sa svojim zetom, on je zaustavljao konje pred njegovom kućom te zviždao

dok se ne bi pomokrili, zatim bi nastavili put. Zatim zašumi, i Adina osjeti toplu paru oko bedara. Na stolici leže novine, Adina njima poklopi noćnu posudu i sluša. Iza zavjesa visi vjetar, trese gole grane. Drugačije sam zamišljao šumljenje, kaže Paul.

Imali smo ljetni zahod i zimski zahod i četiri noćne posude, kaže Adina. Ljetni zahod bio je iza vinove loze na neplodnom vrtu, zimski zahod bio je iza hodnika. Ljetni zahod bio je napravljen od dasaka, a zimski zahod od kamena. Imala sam crvenu noćnu posudu, moja majka zelenu, moj otac plavu. Četvrta je bila staklena, bila je najljepša, no nikad se nije koristila. Ona je za goste, govorila je moja majka. Nikad nismo imali goste, samo kratke posjete. Krojačica bi došla dva, tri puta godišnje, donijela bi haljinu za moju majku i stojeći pojela dvije kiflice te otišla. A na jesen kad bi moj otac imao rakiju od šljive iz sela s ovcama, ponekad bi došao frizer. Popio bi stojeći tri čašice zaredom i otišao. Moj otac bi ponekad rekao, mogao bi me na brzinu ošišati. Frizer bi rekao, to mogu samo u frizeraju, treba mi ogledalo, kod šišanja moram vidjeti sebe i tebe.

Onaj ko je dolazio k nama, živio je u tom prljavom predgrađu. Niko nije bio gost, niko nije noćio, kaže Adina. Paul ne kaže ništa. Zaspao je u odjeći, bez lica.

Nokti rastu

Mislila sam na to, zatim sam to opet zaboravila, kaže ženski glas pred prozorom. Buketi ruža na zavjesama veći su po danu. Vani viču guske, njihovi glasovi su drugačiji nego noću, viši. Adina ugleda guske kako stoje u bijelom redu, stisnute jedna uz drugu, i protežu se čitavim cestovnim seoskim naseljem, čak i komad duže prema njivi gdje ih smrznuti kukuruz više ne pušta, koji ih jede po redu sve do sela, dok je perje toplo. Cijelom dužinom sela ljudi sjede uz prozore i gledaju kako kukuruz jede guske jer su navikli na pucnjeve uz granicu, pomisli Adina. Čude se samo zato jer smrznute stabljike kukuruza stisnute jedna uz drugu putuju u selo, i protežu se cijelom dužinom sela nasred ulice.

Paulovo lice je sivo na jastuku, starije je nego u gradu. Njegova odjeća je zgužvana, ona je jučerašnji dan. Na ormaru stoji red staklenki za ukuhavanje, zavezane su celofanom i zelenim koncem. Čitave kajsije u staklenkama poput kamenja. Njena glava je hladna iznutra, ona se vrhovima prstiju lupne po čelu. Njezina četkica za zube leži kraj njegove četkice za zube, a pored nje makazice za nokte. Ona stavi četkicu za zube drškom u usta.

Adina ispred ormara osjeti lisicu na palčevima, rub tepiha samo ima bijele rese, zatvori oči i bosonoga natakne cipele. Pomiriše svoj ručnik. S noćnom posudom u ruci odlazi u kuhinju.

U štednjaku je žeravica. Na kuhinjskom stolu je slanina i cijeli kruh, a pored jedan listić: STIŽEMO U 12.

Tako dani poput gusaka stoje u Adininoj glavi, stisnuti jedan uz drugi bez sela, sakriveni poput kičme i beskrajno dugi. Dani od potiljka do vrhova prstiju, od kreveta i zavjesa i noćne posude i kuhinje. Dani su kratki i dugi, tako da osluškivanje svakog šuma strah zamjenjuje odsustvom. Tako da su uši budnije od očiju koje poznaju sve u kući.

Radio i televizija samo kad smo kod kuće, rekao je Liviu, susjedi bi ih mogli čuti.

Kad se na kapiji začuje neki glas, a muškarac koji vuče zasun kroz prorez u zavjesama nosi uniformu, Adina i Paul potraže posljednja vrata odostraga. Stoje stisnuti jedno uz drugo u smočnici, dok sve ne utihne. Potom novine leže u dvorištu na stepenicama, to je bio poštar. Kad Liviu i janje stignu iz škole, novine su na kuhinjskom stolu. I na prvoj stranici je uvojak na čelu i ono crno u oku. I ispod piše da je najdraži sin naroda odletio u Iran, a nekoliko dana kasnije, da se vratio iz Irana i da je opet u zemlji.

I Adina pomisli da bi uši na glavi usljed osluškivanja trebale izravnati njezine školjke, njezine nabore, oni bi trebali biti ravni poput dlana, trebali bi im izrasti prsti koji toliko brzo trzaju, poput straha. Samo je šumljenje u noćnoj posudi pri osluškivanju svaki put drugačije, kod Paula svaki put duže nego kod nje, i Paul se igra mlazom i može se lažnim zvukom smijati žutoj pjeni. Samo kad mora srati, psuje i muči se zbog zatvora i kaže da se osjeća poput uši koja se skriva u rubu kreveta.

Novine na noćnoj posudi uvijek su one od prethodnog dana, i Paul ih stavi s uvojkom na čelu prema dolje. I kratko potom stavi cjepanicu i suhi kukuruzni klip u štednjak, gleda previše dugo u žeravicu, i uglovima očiju ispod svojih ruku. Jer Adinine grudi vise nage nad umivaonikom, i sapun se pjeni, i Adina zna da joj on užarenim licem i hladnim rukama dodiruje grudi. Ona čeka na to i to joj se ne sviđa. Zatim se njegovo ostarjelo lice i njezino prazno lice ogledaju u čaju od lipova cvijeta, razdvojeni drškama kašika, svako u svojoj šoljici. I obje kašike miješaju dok se ne rastopi šećer. Nisam čuo još nijedan pucanj, kaže Paul, čujem kako psi laju i guske gaču i kako poštar zove kraj kapije. Ja prisluškujem ono što je glasno, iako od Liviu znam da su pucnjevi tihi, kao kad se odlomi grana, samo drugačije.

U jednom trenutku okretao se ključ u vratima, i Liviu je spustio dugačku vreću u kuhinju, božićno drvce koje se u cestovnom seoskom naselju ne smije vidjeti, vitku srebrnu jelu koju je otac jednog učenika, kamiondžija, ukrao na šumskoj stazi u Karpatima. To je bilo jučer, kaže Paul, a Adina kaže, ne, to je bilo jutros. Liviu je naslonio vreću uza zid te je morao odmah otići, na sjednicu, rekao je. Zaključao je izvana, i Paul je

skinuo vreću s jele, igle su lomne i sive gledale u kuhinju. Vrati jelu u vreću, rekla je Adina, ne mogu je gledati.

Jučer je nešto bilo drugačije kad su kvrcnule makazice za nokte. Adina je vidjela kako savijeni rub nokta pada s kraja prsta na sto. Otkad komadaju lisicu, brže mi rastu nokti, rekla je ona. Paul se smijao svojim lažnim tonovima, ona je gurnula kažiprst u usta i zubima odgrizla nokat, izgrizla ga i progutala. Svaki dan u školi vidim kako kod zanemarene djece brže rastu nokti i kosa negoli kod zaštićene, rekla je ona. Kad se živi u strahu, brže rastu kosa i nokti, to se vidi na ošišanim zatiljcima djece. Paul je rezao slaninu, rezao prozirne kriške i vrtio ih na usnama prije nego što bi ih progutao. Kao liječnik ti moram proturječiti, rekao je, pokazao na uvojak na čelu, kad bi to bilo tačno, ova bi kosa u jednom danu narasla od čela do nožnih prstiju. Tankim kriškama slanine natrljao je nokte, sjajili su se, šta ti znaš o ljudima, rekla je Adina, šta ti vidiš kad ih razrežeš zato što su bolesni ili mrtvi. Ništa. Je li diktator liječnički objašnjiv, je li on u mozgu, u želucu, u jetri ili u plućima. Paul je zaklopio uši svojim sjajnim noktima, diktator drijema u srcu kao i u tvojim romanima, vikao je.

Uvojak na čelu svaki dan raste do palčeva, pomislila je Adina, vreća s kosom je odavno puna, nabijena sve do vrha i teža od njega. On vara sve, čak i frizera.

I prekjučer je u tanjiru bila supa, Paul je želio Adinu pozvati na jelo, no viknuo je ABI umjesto Adina. Zatim je supa stajala u tanjiru i dobila, dok su oboje šutjeli, tanku kožicu koja je ostala visiti na kašici. I Paul je rekao, znaš li kome je Abi ispričao vic s malim Rumunom. Kome, pitala je, i Paul je rekao: Iliu.

Adina je pogledala u svoj tanjir, oči supe ostale su okrugle, nisu se razdijelile ni kašikom. Adina je prvi put čula šum. To nije bio pas ni guska, nego kao da se odlomila grana, samo posve drugačije. To je unutra, u vlastitoj glavi.

Istog dana, navečer ili večer poslije, janje je donijelo vreću punu čokolade za božićno drvce. Komadići su bili zamotani u crveni staniol, a sa svakog komadića visio je svilenkasti konac. Od jedne bolničarke, reklo je

janje, njezin sin je moj učenik. Pojela je komadić, posve ga ugurala u usta i bešumno ga topila na jeziku, Liviu se ponekad želi vratiti u grad, rekla je, sad je dobro da smo ovdje, da smo, kako kaže Liviu, na kraju svijetu. Ovdje svako zna šta je njegov susjed jeo prekjučer, reklo je janje, šta kupuje i šta prodaje i koliko ima novca. I koliko neko ima rakije u podrumu, rekao je Liviu. Pojela je još jedan komad čokolade, zatim je razrezala gusku, odrezala je batake od trbuha, krila od prsa. Ponašam se neupadljivo, rekao je Liviu, i u školi. Slušam i mislim svoje. Janje je za dugački vrat podiglo prsa guske, te razrezalo želudac. Bio je pun malog kamenja, znam, oportunist sam, rekao je Liviu, inače ne biste sad bili ovdje. Koliko dugo se možete skrivati, pitalo je janje i stavilo list lovora na sto.

Gdje još možete živjeti u ovoj zemlji, pitao je Liviu. Adina je gulila krumpire i Paul je gledao kako se kora uvija između palca i noža.

Da idemo iza polja do Dunava, pitala je Adina, da bježimo, želiš li čuti pucnjeve i procijeniti da se radi o nama. Ne bismo trebali ni pola sata i ostali bismo ležati u pšenici dok se ljeti ne bi pojavio kombajn. Paul je Adinu povukao za rame, a ona mu je rekla u lice, knjigovođa će objasniti porast udjela bjelančevina u brašnu. Paul joj je rukom zaklopio usta. Odgurnula mu je ruku i vidjela kako su se krumpiri razvodnili. Ponekad će vam, rekla je, pri jelu visiti dlaka među zubima, jedna koja nije pekaru upala u tijesto.

Proziran san

Nakon večeri sa zaklanom guskom svi su bez riječi otišli u krevet i spavali jako čvrsto. Svi su dlaku iz kruha ponijeli sa sobom u san. San je te noći toliko duboko ušao u njih zato što se stidio večeri.

Adina je te večeri stavila spavaćicu na sto i rekla, neću se skinuti, zima mi je. Uzela je kaput iz ormara i položila ga na pokrivač. Paul je bio utučen i izguran od samog sebe. Adina nije mislila na san, bila je toliko budna da su joj oči ispunile čitavu sobu. Nije se micala, čekala je. Paul je mirno disao u snu.

Zatim je natakнула cipele i obukla kaput. Htjela je otići, niz ulicu, ne do granice, samo u kukuruz na polju. Možda se može leći, pomislila je, i smrznuti se. Ilie je rekao da mraz dolazi kroz nožne prste, da je bolan samo dok ne stigne do trbuha. Poslije sve ide brzo. Kad stigne do vrata, koža počinje žariti. Umire se u toplom. Vani su lajali psi, ništa nije šušalo u sobi, ni škripalo. Paulova ruka posegnula je za njom i povukla je do prozora. Odmaknuo je zavjese, podigao čipkasti zastor iza nje i stavio ga na njezinu kosu. Ne možeš to napraviti, rekao je, pogledaj, u lokvi je voda, a ne led, tragovi gusaka u blatu su mekani, tlo se nije zaledilo. Pogledao ju je, s ovom bijelom čipkom na glavi nalikuješ janjetu, rekao je.

Skinuo joj je kaput. Adina se nije odupirala, dok joj je skidao cipele i odjeću samo je razmišljala o tome kako je njegov san proziran, dugačak hodnik, toliko prazan da se ništa ne može sakriti od njega, čak ni to što neko kraj njega razmišlja u mraku.

I zatim, kad joj je dotaknuo grudi, obuzeo ju je osjećaj nesigurnosti, protekle godine su se vratile u njezino tijelo, godine s Paulom. Njegov ud bio je vruć i ukočen, i njezina koža se žarila, drugačije nego kad se želi smrznuti u polju kukuruza. No ona je znala da to što se žari nije ona. To je bilo skrovište. Sad je lisica ležala i u kući, a Liviu i janje neće biti dorusli opasnosti koju donosi lisica.

Adina je sjedila u mraku kraj Paula, njegova cigareta se žarila, milovao ju je po čelu. Tamo unutra više nije bila ona koja je stenjala. Predbacuješ li sebi nešto, pitao je, ona je vidjela kajsije u staklenkama ispod stropa u zraku, nije vidjela ormar, da, rekla je, ali to nema veze. Nije vidjela ni kajsije u staklenkama, znala je samo da su tamo.

Jer pri svakom zahvatu rukom, pri svakom koraku, u snu, iza svega šta je činila, znala je da Liviu i Janje žive u cestovnom seoskom naselju, da Božić sa sakatom jelkom čeka na nju, da će ukrašene iglice jele stisnuti uz prozor za one vani u prolazu, kao nekoć. I da vani niko neće hodati, osim dvoje stranaca koji su čitavo jutro hodali poljem - žena s djetetom koje želi lisicu.

Za tebe rastanak znači, kaže Paul, da sam tu za tebe, ali da ne spavam s tobom. Cigareta se žarila i brzo se izjedala do njegovih usta.

Šuti, rekla je Adina, puknut će mi glava.

Te noći je sanjala da Clara u haljini s buketima žutih ruža stoji usred smrznutog kukuruza. Vjetar je tiho šuštao, i Clara je nosila veliku torbu. Ona je rekla, ovdje nema nikoga, ne traže te. Otvorila je torbu. U torbi su bile dunje. Clara je rekla, jedi, oprala sam ih za tebe. Adina je uzela dunju i rekla, nisi, kora im je prekrivena krznom.

Crno-bijelo nebo

Svako jutro kad Adina ispusti suhe cvjetove lipe u proključalu vodu, oni nabubre, a peteljke i kožasti listovi postanu svijetlozeleni. Kako bi razlikovala dane, broji kuhanja čaja. Uvijek je isto, uvijek je jutro, i guske i psi su na ulicama. Na stolu je uvijek jedan listić: DOLAZIMO U 12 ili 1 ili OKO VEČERI. Čaj od cvjetova lipe uvijek ima okus po snu. Noćna posuda smrdi kraj kuhinjskih vrata.

Rijetko pogleda kroz prorez između kuhinjskih zastora jer su ograde u dvorištu od žice, a grmlje jorgovana golo. Može se vidjeti kroz dvorišta i vrtove. Samo Paul često gleda van i kaže sebi u bradu koje je boje nebo i blato i je li hladno.

Jutros su se čuli glasovi u selu, otkad je budan Paul sjedi ispred procjepa među zavjesama. Tu je ulica prazna, kaže on, no usred sela se čuje dernjava i vika. Adina pogleda kroz rupu među kuhinjskim zavjesama. Sunce zasljepljuje, goli jorgovan spustio je svoju sjenu na pijesak. Susjeda stavlja tri stolice u dvorište. Njezino lice je maleno i naborano. Na suncu ima brkove i nema oči. Nosi dva jastuka i dvije perine u dvorište, protrese ih i objesi preko stolica.

Paulov čaj se ohladio jer su njegove oči opsjednute iza buketa ruža na zavjesama.

Liviu s otvorenim sakoom bez kaputa prođe kraj procjepa među zavjesama. Liviu dolazi kući kao progonjeni, kaže Paul, brzo sjeda uz kuhinjski sto i popije svoj hladni čaj. Adina kroz rupu među zavjesama vidi da Liviu nije zaključao kapiju, i da prolazi kraj golog jorgovana. Drži šal u rukama. Adina povuče zavjesu, sjedne brzo kraj Paula te se rukama uhvati za glavu. Ključ se okreće u vratima. Liviuovo lice je crveno i znojno, baca šal na kuhinjski sto. Zar ne čujete šta se događa na ulici, dašćući kaže on, ulazeći u sobu.

Drhte mu ruke, on pali televizor, Ceaușescu nije mogao održati govor, kaže on, ljudi su ga spriječili vikom, jedan tjelesni stražar ga je povukao iza zastora. Adina plače, na ekranu su mutne slike kamenih kocaka i prozora, centralnog komiteta i stisnutih kaputa pred njim, tisuća kaputa koji nalikuju njivama, i čuje se vika. Adinini obrazi gore, pada joj vilica, njezine ruke su mokre, mala lica koja viču su linija sačinjena od očiju, one gledaju gore u nebo. On bježi, vikne Liviu, bježi, on je mrtav, kaže Paul, ako bježi, onda je mrtav.

Iznad balkona centralnog komiteta visi helikopter u zraku. I postaje sve manji, ploveći sivi vrh igle koja nestaje. Na ekranu se vidi prazno, crno-bijelo nebo.

Liviu poljubi ekran, pojest ću te, pojest ću te, kaže on. Njegovi mokri poljupci vise na crno-bijelom nebu. Adina u zraku vidi stare muške noge, dva šiljasta koljena i bijele listove, te uvojak na čelu visoko gore, visoko kao još nikad. Paul na svim prozorima razvuče zavjese. Toliko je svijetlo u sobi da se zidovi ljuljaju, a svaki zid je veći od čitave sobe.

Janje stoji na vratima i još dašće od hodanja i smijući se isplače dvije okrugle suze te kaže, pred crkvom tuku policajca u gaćama. Knjigovođa mu je skinuo hlače, i svećenik mu je objesio kapu na stablo.

Ona stara tamo poprijeko zna sve, kaže Janje, prije dva dana je rekla da je ova zima previše topla.

Zimska munja i grmljavina
U decembru krhotine s neba
Od toga kralj umrijeti treba.

To je rekla. Ja sam stara, nekoć je to bilo tako, rekla je. A jutros je pitala jesam li noćas nešto čula. To nisu bili pucnjevi, rekla je, to je bilo nevrijeme, ne ovdje, nego sjevernije.

Liviu i Paul piju rakiju, boca grgoće, čaše zveckaju. Paul bosonog maršira u Liviuovom kućnom ogrtaču s čašom rakije u ruci oko kuhinjskog stola i pjeva dubokim drhtavim glasom zabranjenu pjesmu:

Probudi se Rumunu iz svog vječnog sna

Liviu mu objesi zgužvanu kuhinjsku krpu na rame i pleše s bocom i pjeva visokim tonom i mekeće:

*Vedro danas, vedro sutra
Još blistavija bit će jutra.*

U kuhinjskom ormaru zvekeću lonci, Paul se usred tona prebaci s odraslih Rumuna na plesanje oko Liviuua i pjevanje:

*Još jedan fak fak fak
Još jedan fak fak fak
Uvijek naprijed nikad natrag*

Janje je naslonjeno na štednjak, iza njezinog ramena vise jastuci i perine stare iz susjednog dvorišta. Toliko su svijetli, kao da spavaju na stolicama.

Gdje će sletjeti helikopter, pita janje, i Paul kaže, na nebu, u blatu kraj malih Rumuna.

Kad sam bila dijete, kraj tržnice je bio vrtuljak, kaže janje. Uklonili bi ga kad bi prvi put pao snijeg jer Mihai nije smio sjediti na hladnoći. Mihai je imao ukočenu nogu. Kad biste se htjeli voziti, morali ste kupiti karte kod Narodnog vijeća. Djeca bi dobila tri karte za vožnju, a odrasli pet. Tim novcem se trebala izgraditi asfaltna cesta kroz čitavo selo. Mihai je tražio karte i od svake otrgnuo ugao te uglove ubacio u šešir. Ljeti je veće djevojke puštao besplatno jer ih je prije vožnje iza velikog sanduka smio dirati ispod gaćica. Neke su se žalile načelniku, no on je rekao, nema veze, pa to ne boli. Mihai je palio motor i gasio ga. Sve vožnje trajale su podjednako, jer je uvijek gledao u sat na crkvi. U podne je imao pauzu, jeo je i u motor ulijevao bačvu dizelskog ulja. Popravljao je motor samo noću, kako danju ne bi propustio nijednu vožnju. Bio je vješt u poslu, sam je načinio motor od dva traktora. Kad su bile samo djevojke, vozila sam se i ja, reče janje. Nisam se vozila s dečkima jer su oni lovili leteća sjedala

djevojaka i vrtjeli lance dok djevojke ne bi počele bljuvati. Mihai je pokazivao dečkima kako se love sjedala djevojaka.

Jedne zimske večeri prošla su dva crna vozila kroz selo. Vraćali su se s inspekcije na granici. Govorilo se da su unutra bila tri visokopozicionirana partijska funkcionera, jedan granični oficir i tri tjelesna čuvara. Bili su mrtvi pijani. Jedan od njih pokucao je kod poštara na prozor i pitao ko ima ključ. Poštar je pokazao na kraj sela gdje je živio Mihai.

Mihai je već spavao kad su pokucali na prozor. Nije ga želio otvoriti, no kucanje nije prestalo. Da, rekao je Mihai, imam ključ no u motoru nema goriva. Nema goriva, rekao je on, gorivo je kod Narodnog vijeća. Kad je Mihai stigao s tjelesnim čuvarom i ključem, pogledao je u motor i rekao, bit će dovoljno za jednu vožnju. A poslije, pitao je tjelesni čuvar. Poslije se ugasi motor, rekao je Mihai.

Tjelesni čuvar mahnuo je i svi su izašli iz vozila i smjestili se u sjedala, tjelesni čuvari između funkcionera, granični oficir iza njih. Mihai je čekao kraj motora dok svi nisu zaključali lance na sjedalima. Pali, rekao je tjelesni čuvar, kad krene, možeš otići kući. Motor je radio, sjedala su letjela, lanci su se napinjali u zraku. Mihai je otišao kući, mjesec je sijao i postalo je jako hladno. No motor je brundao, sjedala su letjela čitavu noć.

Vrtuljak je ujutro mirovao, kaže Janje, sjedala su visila dolje, a u njima je visilo sedam muškaraca. Smrznuli su se.

Janje obriše dvije suze s očiju, dok se njezina usta otvaraju i zatvaraju. Sljedeći je dan komisija stigla u selo. Zabranili su vrtuljak, rastavili ga i odnijeli. Kroz selo nikad nije asfaltirana cesta. Mihaija i poštara uhitili su kao klasne neprijatelje. Mihai je tokom procesa rekao da je bila noć i da je gorivo crno. Zabunio se, vjerovatno je motor bio pun. A poštar je rekao da je čitavu noć čuo motor, i da je tek ujutro vani sve utihnulo. Jedanput je pogledao kroz prozor i vidio kako drugovi lete. Da, čuo je kako zavijaju, rekao je, ali nije dalje mislio o tome, činilo se da se drugovi zabavljaju.

Smrznute maline

Crno-bijelo nebo ostalo je prazno, zabranjena pjesma proširila se vozovima, autobusima, kočijama širom zemlje. Razderanim kaputima i izgaženim cipelama. I u automobilu između Adine i Paula. Vraćaju se u grad. Nebo u cestovnom seoskom naselju je plavo i ispražnjeno dernjavom zabranjene pjesme. Seoski policajac opet je obukao hlače i ostavio kapu na stablu. Nije ispraznio svoj ladice, samo je fotografiju svoje žene i dvoje djece strpao u jaknu. Na kraju sela tražio je najduži put preko njive.

Stara susjeda nosi svoje jastuke i perine u kuću, jer kao i svakog dana, samo glasnije, večer stoji iza sela. Na granici, na drugom kraju zemlje gdje ravnica poput vrha nosa seže sve do Mađarske i gdje rampa ostaje tamna, mali je prijelaz. Pred rampom čeka automobil. Muškarac u debelom puloveru pruža svoj pasoš kroz prozor. Granični oficir čita:

KARACZOLNY ALBERT

Majka MAGDA rođena FURAK

Otac KARACZOLNY ALBERT

Dok stavlja svoj pasoš u pretinac, iz ovratnika na vratu muškarca proviri madež veličine jagodice. Branik se podiže.

Zavjesa na prozoru gore je navučena. Stan nije zaključan, ključ je u bravi s unutarnje strane. Abi nije u stanu, nije ostavila ni poruku. Ormar je otvoren, na tepihu leži kutija šibica. Na kuhinjskom podu je prevrnuta stolica. Na kuhinjskom stolu je poluprazna boca rakije i puna čaša. Na štednjaku je lonac s pljesnivom supom. Tako se ne odlazi iz kuće, kaže Paul, osim ako se ne mora.

Na kafani iza tihih ulica moći prorešetana su stakla. Crveni zastori su strgnuti. Za stolovima sjede vojnici. Topole su šiljaste i visoke i gledaju u vodu. Tamo gdje su za prugasta ljeta stajali ribiči, danju i noću stoje vojnici. Ne treba im sat, u tornju katedrale zvoni zvono koje samo sebe ne čuje.

Crno-zelene tise između Opere i katedrale slomljene su, izlozi trgovina razbijeni i prazni. Pucnjevi po zidovima gusti su poput crnih letećih kamenčića.

Stepenice katedrale prekrivene su tankim žutim svijećama. Trepere ukrivo kao vjetar. Dugački, crveni karanfili, kratke, male ciklame zgažene su od mnogobrojnih cipela, ali ne i uvele. Stepenice čuvaju tenkovi i vojnici. Patuljak sjedi na ivičnjaku kraj drvenog križa. Nosi crnu traku oko ruke. Ispruži noge, njegove odlomljene cigle su na pločniku. On prodaje žute svijeće. Na križu visi fotografija mrtvaca, mlado lice, na bradi se vidi bubuljica. Usta se smješkaju i smješkaju. Adina zatvori oči, s fotografije se smješka anđeo s ranom od metka. Paul posve približi lice fotografiji. Kraj njegovih cipela sjedi umotana žena. Svijeće leže pred njom na krpi. Ona jede mekano kuhano jaje. Vrh prsta gurne u žumanjak i poliže ga. Njezin prst i ugao usana i žumanjak su žuti poput svijeća. Obriše prst o kaput i pruži Adini i Paulu dvije svijeće.

Ne mogu moliti, kaže Adina, Paul upali jednu svijeću.

Na masivnim drvenim vratima Opere vise fotografije. Paul podigne ruku iznad krznene kape jednog starog muškarca. Njegov prst dodirne jednu fotografiju. To je Pavelovo lice, usta se smješkaju, iznad ovratnika je madež. Puno niže Adinin prst dodirne jedno lice, to je muškarac koji je pišao u rijeku i koji je odmah potom mirno mogao hodati obalom. Pod fotografijama stoji: ONI SU PUCALI.

Svi su pucali u zrak, kaže starac s krznenom kapom, zrak je bio u plućima.

Na prozoru je navučena zavjesa. Bili su ovdje, kaže Paul. Ulazna vrata su zaključana. Vrata ormara su otvorena, odjeća je na podu, knjige, plahta, jastuk, pokrivač. Gramofonske ploče leže na pločicama u kuhinji. Razbijene su, zgažene cipelama.

Adina otključa ulazna vrata. Kupatilo je otvoreno, umivaonik je prazan, u zahodskoj školjci ne pliva ljuska suncokretove sjemenke. Ormar je zaključan.

Lisičiji rep se ispod Adininog vrha cipele odmakne od krzna. Potom prva, druga, pa treća noga.

Potom četvrta.

Adina vrhovima prstiju gurne rep do krzna. Pa desnu stražnju nogu, pa lijevu, desnu prednju nogu, i lijevu. To je redoslijed, kaže. Paul pretraži pod. Nigdje nema dlaka.

Mogu li ostati ovdje, pita Paul.

Adina stoji pred kadom, iz cijevi izlazi vruća voda, ogledalo se prekriva parom. Skine bluzu, stavi ruku pod vodu. Zatvori slavinu i opet obuče bluzu. U sobi se čuje televizor.

Vidjela sam svoja bijela ramena u kupaonici, kadu, bijelu paru, ne mogu se skinuti, kaže ona, ne mogu se oprati. Kopa po putnoj torbi. Makazice za nokte su na dnu.

San zatrpa glavu prije negoli se krevet ugrije. Adina i Paul u san nose istu izrešetanu fotografiju koja je veća od glave i od koje puca lobanja.

Voljela sam vas kao svoju djecu, kaže žena diktatora u sobi. On je kimnuo, on je vidio makazice za nokte kraj Adinine ruke na stolu i povukao svoju crnu krznenu kapu na čelo. Nosio ju je, istu već nekoliko dana. Zatim su meci poletjeli kroz ekran, udarili u zid jedne kasarne, u najprljaviji ugao u dvorištu.

Zid je izrešetan i prazan.

Dvoje starih seljaka ležalo je na tlu, njihovi đonovi gledali su u sobu. Oko njihovih glava stajale su teške vojničke čizme u krugu. Njezina svilena marama kliznula je s glave na vrat. Ne i njegova krznena kapa. Koja je ona bila po redu, ista, posljednja.

Da možeš otvoriti ova dva leša, pitala je Adina, Paul je otvorio i zatvorio makazice za nokte, to bi bilo gore negoli pogledati u svoju majku i svog oca, rekao je. Moj otac me često tukao, bojao sam ga se. Kad bih za stolom vidio njegovu ruku koja drži kruh, više me nije bilo strah. Tad je bio

poput mene, tad smo bili isti. No kad me je tukao nisam mogao vjerovati da tom istom rukom jede kruh.

Paul je duboko izdahnuo zbog umora prethodnih dana. Tamo gdje drugi imaju srce, oni imaju groblje, rekla je Adina, samo mrtvace između svojih sljepoočnica, malene i krvave poput smrznutih malina. Paul je trljao suze s očiju, gade mi se, a plačem zbog njih. Otkud ta samilost, pitao je.

Dvije glave na jastuku, razdvojene snom, uši su ispod kose. A iznad sna, iza grada, čeka lagani, tužni dan. Zima i topao zrak, i mrtvi su hladni. Punu čašu u Abijevoj kuhinji niko neće isprazniti.

Clara je nekoliko ulica dalje zaspala s istom izrešetanom fotografijom. Kroz njezin san zvoni telefon. Crveni nabubreni karanfili su u mraku, voda blista u vazi. U Beču sam, kaže Pavel, uskoro će te neko posjetiti, dati ti moju adresu i jedan pasoš, moraš odmah doći, inače više neću biti ovdje.

Tuđina

Osvijetljeni prozori voze se i ljuljaju amo-tamo i ostaju na tračnicama. U mračnim ulicama se tu i tamo vidi svjetlo. Ko je budan iza zidova, ima osvijetljene prozore. Ko je već sad budan, mora u tvornice. Remeni držači ljuljaju se na prečkama, kraj vrata sjedi patuljak. Tračnica cvili. Kraj Clare stoji žena s djetetom na ruci. Na svakoj stanici lupaju vrata, i dijete duboko uzdahne, i patuljak zatvori oči, i vrata se otvore. I niko ne ulazi, samo pijesak koji vjetar unosi. Ne vidi ga se. On je nalik brašnu, samo taman. Čuje ga se kako grebe po podu.

A u uglu gdje se ograda gura sve do tračnice i grana dodiruje prozor, dijete pjeva odsutnim glasom u obrazima:

Uvijek me tišti misao

Prodaje kuće i polja

Majka pogne glavu i pogleda u prazan pod, patuljak sagne glavu, Clara sagne glavu. Pod cipelama pjevaju i tračnice. Remeni držači zibaju se i slušaju.

Zvučnik uz ulaz u tvornicu je nijem, tigrasta mačka sjedi kraj ulaza, u očima ima zeleni staniol. Utržak u halama je nestao, vani je u dvorištu. Patuljak ulazi u žice, njegove odlomljene cigle klopoću. Slijedi ga tigrasta mačka.

Grigore je direktor, direktor je predradnik, portir je nadglednik robnog skladišta, predradnik je portir.

Crizu je mrtav.

I to isto jutro, sat kasnije, kad je vani svjetlije i kad su se stambeni blokovi pod sivim nebom pretvorili u krdo, Adina ide u školu. U razbijenoj telefonskoj govornici leži kora kruha. Kraj ceste leži veliki kolut žice. Ispred drvene barake leži prazan lanac u dvorištu. Pas Olga više nije tu.

U najprljavijem golom uglu školskog dvorišta, pred jednim zidom, leži brdo. Jedna polovica sastoji se od tkanina, pletenih konopaca, žutih resa, epoleta. Druga polovica sastoji se od papira, parola, državnih grbova, brošura i novina s govorima i fotografijama.

Dijete sa široko razmaknutim očima i uskim sljepoočnicama nosi sliku ispred lica. Na slici je uvojak na čelu i crno u oku. Uvojak na čelu djetetu seže sve do cipela. Nećemo spaliti okvire, kaže služavkina kćerka. Ona istragne uvojak iz okvira, moja majka je ostala sama u oficirovoj kući, kaže ona, oficir je uhapšen, a njegova žena se sakrila. Blizanci nose košaru punu crvenih pionirskih zastava sa žutim svilenim resama.

Služavkina kćerka drži šibicu kraj brda, uz polovicu od papira. Vatra se brzo penje, tvrdi papir savija se poput sivih ušiju, koliko dugo sam čekala na ovo, kaže služavkina kćerka. Mekani papir se raspada, to se nije moglo primijetiti na tebi, kaže Adina. Blizanci nabadaju goruće svilene rese na štapove i hodaju dvorištem. Šta sam mogla učiniti, kaže služavkina kćerka, morala sam šutjeti, imam dijete. Vjetar nosi dim iznad zida. Dijete sa široko razmaknutim očima stoji kraj Adine i sluša.

Znam, kaže Adina, muškarci su imali žene, žene su imale djecu, djeca su bila gladna. Služavkina kćerka provuče pramen kose kroz usta, pogleda polupougljenjelo brdo, sad je gotovo, kaže ona, i mi smo živi. Sljedeće sedmice ću te posjetiti.

Služavkina kćerka je direktorica, direktor je nastavnik tjelesnog odgoja, nastavnik tjelesnog odgoja je vođa sindikata, nastavnik fizike odgovoran je za promjene i demokraciju.

Čistačica s metlom hoda kroz hodnike i čisti, tamo gdje su visile slike, prazne zidove.

U gradu visi slika, tvoj dobri čovjek je pucao, i ti si imala rođendan. I da sam i bio ovdje ne bih ti mogao ništa pokloniti, ni cipele, ni haljinu, ni

bluzu. Čak ni jabuku. Adina je naslonjena na ulaz, iz školskog dvorišta navire dim. Kad si ne možete ništa pokloniti, kaže ona, ostajete stranci.

On nije pucao, kaže Clara, u inozemstvu je. Njezini očni kapci svjetlucaju plavo, imam pasoš, kaže, šta da činim. Njezine trepavice su duge i guste i mirne.

Ti si strankinja, kaže Adina, šta radiš ovdje.

A gore na petom katu vidi se kako se toplo zimsko popodne povlači iza zemljanog nasipa stadiona. Adina i služavkina kćerka gledaju za njim. Na stolu je boca rakije i dvije čaše. Adina i služavkina kćerka nazdrave i ispiju. Po jedna kap curi u obje čaše do dna.

Služavkina kćerka povelala je svoje dijete, ima dvije i pol godine. Sjedi na tepihu i lisičijim repom prelazi preko obraza. Priča sa sobom. Adina puni čaše još jedanput. Susjeda s kestenjastom valovitom kosom stoji kraj otvorenog prozora.

Mačka ima brkove, kaže dijete. Pod vrhovima njezinih prstiju odmakne se glava lisice od vrata. Dijete stavi lisičiju glavu na sto.

Adina drugi put osjeti šum u glavi kao kad se lomi grana. Samo drugačije.

Služavkina kćerka podigne čašu.

Nema veze

Uz obalu rijeke, iza posljednjeg mosta nema kamenih blokova, nema klupa, nema topola, nema vojnika.

Na dnu kutije su lisičije noge, iznad njih trbuh, rep. Gore leži glava. Kutija je Clarina, kaže Adina. Došli smo iz grada, ona je kupila cipele i odmah ih obula. Paul gura prst kroz sredinu poklopca, tu ide svijeća, kaže on. On zatvori kutiju.

Htjela sam je zadržati, kaže Adina, sjedila sam za stolom, stajala sam kraj ormara, ležala sam u krevetu, više me nije bilo strah. Paul stavi svijeću u rupu, a sad glava, kaže ona, lisica je ostala lovac. Svijeća gori, Paul drži kutiju nad vodom.

Pusti je.

Zatim podigne glavu prema nebu, Abi leži tamo gore na trbuhu, kaže on, i vidi nas. Nema veze, kaže Paul, to nema veze. Plače. Svijeća je svijetla poput prsta. Možda Ilie ima pravo, kaže on.

Noć se rasteže, kutija od cipela pliva.

I daleko u zemlji, gdje prestaje ravnica, gdje svako poznaje svaki put, i do koje ista noć jedva još seže vrhovima cipela, Ilie prolazi kraticama kroz polje. Nosi svoju vojničku uniformu, svoje zdepaste cipele i mali kovčeg. Željeznička stanica stoji usamljeno, svjetla malog grada svijetle gdje prestaje nebo, poredana jedno uz drugo poput branika. Granice više nisu daleko.

U čekaonici nema zidnih novina, iza stakla u praznim ormarićima još leži ljetna prašina. Željeznički čuvar jede suncokretove sjemenke.

Temišvar, kaže Ilie.

Željeznički čuvar ispljune ljusku suncokretove sjemenke kroz prozorčić šaltera, u oba smjera, pita on.

Samo u jednom, kaže Ilie. Njegovo srce kuca.

Zemljani nasip stadiona vuče golo šipražje sve bliže k sebi. Posljednja leteća lopta je zaboravljena, zabranjena pjesma se proširila zemljom, sad pritišće grlo kad se širi, nijema je. Jer tenkovi još uvijek stoje svuda po gradu, a red za kruh ispred trgovine je dugačak. Kraj zemljanog nasipa dugoprugaš vješa svoje gole noge gore iznad grada, jedan kaput klizne u drugi.

Kraj

www.balkandownload.org